

महाराष्ट्र शासन
मा. बाळासाहेब ठाकरे कृषी व्यवसाय व ग्रामीण परिवर्तन (स्मार्ट) प्रकल्प

मिर्जगांव वखार केंद्र

गोदाम बांधणी व व्यवस्थापन

साठवणूकीतून समृद्धीकडे

महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ
(शासनाचा सार्वजनिक उपक्रम)

प्रस्तावना

भारत हा कृषिप्रधान देश असून सुमारे ६० टक्के भारतीय शेती किंवा शेती व्यवसायाशी निगडित कामे करताना आढळतात. म्हणून शेती व्यवसाय आपल्या देशाच्या अर्थव्यवस्थेचा मजबूत कणा आहे. महाराष्ट्रातील अनुकूल भौगोलिक परिस्थिती, भरपूर सूर्यप्रकाश, अनुकूल हवामान, सुपीक जमीन, मुबलक पाऊस पाणी, संकरीत वाण, अद्ययावत शेतीचे तंत्रज्ञान, उत्तम बाजारपेठा, बँक अर्थसहाय्याच्या सवलती, उपलब्ध मजुरवर्ग इत्यादी बाबींमुळे धान्य, फळे व भाजीपाल्याचे उत्पादन मोठ्या प्रमाणावर होते.

कृषि उत्पादनामध्ये आजही राज्य अग्रेसर असले तरीही त्याचा फायदा शेतकऱ्यांना मिळण्यासाठी क्षेत्रीय स्तरांवर अनेक सुविधा निर्माण करण्याची आवश्यकता आहे. यासाठी अन्नधान्याच्या साठवणुकीची सुविधांची आवश्यकता आहे.

देशातील एकूण उत्पादनांपैकी महाराष्ट्र राज्याने मागील दोन वर्षांपासून विक्रमी धान्य उत्पादन केले आहे. मात्र पिकविलेल्या धान्याची साठवणुकीत होणारी नासाडी थांबवून हे धान्य अधिक जनतेला उपलब्ध करून देणे हे आपले सर्वांचे राष्ट्रीय कर्तव्य आहे. यासाठी गोदामांची उभारणी मोठ्या प्रमाणावर होणे गरजेचे आहे. जेणेकरून अशा गोदामांमध्ये अन्नधान्याची साठवणूक करणे शक्य होईल, तसेच अशा साठवणूक केलेल्या शेतमालावर शेतमाल तारण कर्ज उपलब्ध करणे शक्य होईल.

भारत सरकारने हस्तांतरणीय वखार पावती पध्दतीचा अवलंब केल्यापासून गोदामे बांधणे व त्याचा वापर फार मोठ्या प्रमाणावर करणे यावर भर देण्यात आला आहे. यामुळे अनेक वित्तीय संस्थाकडून शेतमाल तारण कर्ज देण्यात येत आहे. त्यामुळे खेड्यातील बँका व इतर व्यापारी संस्था यांच्या उलाढालीत विलक्षण बदल घडून आला आहे. गोदाम बांधणे व त्याचे नियोजन करण्यासाठी भारत सरकारने WDRA मधील कलममध्ये सुधारणा केली असून त्याची अंमलबजावणी २५ ऑक्टोबर २०१० पासून सुरू आहे.

सदर कलमानुसार गोदामाचा वापर वाढविणे व त्याचे नियोजन करणाऱ्या संस्थेची (WDRA) स्थापना केली. या अनुषंगाने हस्तांतरणीय वखार पावतीचा वापर दि. २६ एप्रिल २०११ पासून सुरू झाला.

गोदामांचा वापर वाढविणे तसेच जास्तीत जास्त धान्य हे सुरक्षितपणे आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या सहाय्याने साठविता येईल यासाठी ही पुस्तिका तयार करण्यात आली आहे. या पुस्तिकेत गोदाम बांधणाऱ्या उद्योजकांना तसेच त्याचे व्यवस्थापन करणाऱ्यांना जास्तीत जास्त माहिती देण्याचा प्रयत्न केला आहे. या पुस्तिकेत गोदामांचे योग्य पध्दतीचे बांधकाम, वखारपावती देण्याबद्दलची माहिती, WDRA चे नोंदणीकरण, वखारसाठा सांभाळणे, पुरवठा साखळी व्यवस्थापन, गोदामांचे प्रमाणीकरण, इत्यादी बाबींचा उहापोह करण्यात आला आहे. ही पुस्तिका गोदाम बांधणी व व्यवसाय करणाऱ्यांसाठी उपयुक्त ठरेल.

अनुक्रमणिका

क्र.	विषय	पान क्र.
१.	वखारीचे बांधकामाबद्दल माहिती	३
२.	वखारपावती देण्याबद्दलची नियमावली आणि हस्तांतरणीय व अहस्तांतरणीय वखार पावती देण्याबाबत	१०
३.	धान्य साठविणे, धुरीकरण व फवारणीबद्दल	१४
४.	धान्याला लागणारी कीड व त्यांचे पूर्ण जीवनचक्र	१८
५.	धान्याचा नमुना तपासणी व संलग्न परिमाणे	२२
६.	WDRA चे नोंदणीकरण व नियमावली	२४
७.	कृषी पायाभूत सुविधा निधी योजना	३३
८.	कृषी उत्पादनाची मुल्यसाखळी (संकल्पना, गरज व महत्व)	३६
९.	पुरवठा साखळी व्यवस्थापन व आधुनिक वखारसाठा सांभाळण्याबद्दलची माहिती	४१
१०.	परिशिष्टे	४४

१ : वखारीचे बांधकामाबद्दल माहिती

महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ हा शासनाचा उपक्रम असून राज्यभरात गोदामांचे जाळे निर्माण करून कृषी व औद्योगिक क्षेत्रास साठवणुक सुविधा पुरवण्या साठ महामंडळाची निर्मिती केलेली आहे. वखार महामंडळाची स्थापना ८ ऑगस्ट १९५७ ला “अॅग्रीकल्चर प्रोड्युसर (डेव्हलपमेंट अँड वेअरहाऊसिंग) कार्पोरेशन अॅक्ट १९५६” अन्वये झालेली आहे. द वेअरहाऊसिंग कार्पोरेशन अॅक्ट १९६२ कायद्यान्वये महामंडळ कार्यरत आहे.

महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ हे देशातील सर्वात जुने राज्य वखार महामंडळ आहे. याची सुरुवात तीन गोदाम केंद्राने केली होती. सद्यस्थितीत २०८ वखार केंद्रांची उभारणी केली असून एकूण क्षमता १७.६० लाख मे. टन आहे. वखार महामंडळ गेल्या ५० वर्षांपासून शास्त्रीय पध्दतीने साठवणूक करणे करीता गोदाम बांधकाम करते. सर्व बांधकाम पध्दतीच्या अनुभवातून व गोदाम (विकास व नियामक प्राधिकरण) (WDRA) ने सूचीत केलेल्या मार्गदर्शक सुचनांचा / निकशांचा विचार करून गोदाम बांधण्याचे मार्गदर्शक सूचना खेलेल प्रमाणे तयार करण्यात आले आहे.

➤ गोदामांच्या बांधकामाबद्दलची प्रचलित पध्दती :

१. शेतकरी, व्यापारी व शासन यांना शेतमाल साठवणूक करणे शक्य होण्यासाठी प्रचलित पद्धतीने गोदामांचे बांधकाम करण्यात येते.
२. गोदामांचे बांधकाम तृणधान्ये, कडधान्ये, मका वगैरे शेतमाल साठविणे शक्य होईल अशा पद्धतीने करण्यात येते.

➤ गोदामाचे बांधकाम करण्याबद्दलची नियमावली :

१. गोदामाची बांधकामे ही शक्यतो उंचावर करावीत जेणेकरून पाणी गोदामात शिरणार नाही, तसेच, ओलही येणार नाही.
२. गोदामाचे बांधकाम हे स्वच्छ जागी व गावापासून लांब असेल, असा प्रयत्न असावा.
३. गोदामांच्या जवळ कचरा डेपो, कत्तलखाना, चामड्याची उपकरणे बनविणारे कारखाने, हाडांची पावडर बनविणारे कारखाने इत्यादी रहाणार नाहीत, याची काळजी घ्यावी.
४. गोदामे ही पेट्रोल पंप, लाकडाची वखार, कुक्कुटपालन केंद्र, विटभट्टीजवळ असणार नाही याचीही दक्षता घेण्यात यावी.
५. गोदामे मोठ्या इलेक्ट्रिक तारांच्याजवळ असणार नाही, याची काळजी घ्यावी.
६. गोदाम बांधण्याच्या जागी मोठे वृक्ष असणार नाहीत, याची काळजी घ्यावी.
७. गोदामे बांधताना शक्यतो मोठी जागा सोडावी जेणेकरून ट्रक्सची वाहतूक सुलभ होईल. तसेच गोदाम शक्यतो मुख्य रस्त्याजवळ असावीत.
८. सर्वसाधारण गोदामाचा जोता १ मी. ऊंचीचा असावा.

➤ **गोदामांचा पाया :**

१. गोदामाचा पाया तयार करताना गोदाम बांधण्याच्या जागेप्रमाणे पाया बांधावा. गोदाम बांधण्याच्या जागेची माती कशा प्रकारची आहे हे तपासावे व मगच पाया तयार करावा.
२. गोदामाचा पाया तयार करताना मातीच्या प्रकारावर खड्ड्यांची खोली ठरवावी.
३. सिमेंट कॉक्रीट कॉलम १२० से.मी. खोल घ्यावा.
४. गोदामे बांधण्याच्या अगोदर मातीवर केमिकल ट्रिटमेंट देणे गरजेचे आहे जेणेकरून पांढऱ्या मुंग्यांचा (वाळवीचा) त्रास होणार नाही.
५. जोत्यात भरताना जो मुरूम वापरण्यात येईल तो चांगल्या प्रकाराचा असेल याची खात्री करावी.

➤ **चौथाराचे बांधकाम :**

१. गोदाम बांधताना चौथारा जमिनीपासून कमीत कमी ८० से. मी ते जास्तीत जास्त १२० से. मी उंच असावा. बाहेरील पाणी आत येऊ नये म्हणून दाराजवळ २ इंच खाली प्लॅटफॉर्म बांधावा.
२. चौथारा बांधताना माती चांगल्या प्रकारची असावी. काळी माती व इतर अयोग्य माती वापरू नये. प्रत्येक मातीचा थर २०० से.मी असावा ज्याला पाणी मारून घट्ट बांधावे.
३. चौथारा बांधताना शक्यतो दगड किंवा विटांचा वापर करावा जो सिमेंटने १:६ (१ सिमेंट : ६ वाळू) या प्रमाणात असावा. जमिनीत ओलावा येणार नाही याप्रमाणे चौथारा बांधावा.

➤ **गोदामाचा तळ :**

जोत्यामधील भराई करण्यापुर्वी काळी माती कमीत कमी २० सेंमी काढून ६० सेंमी पक्का मुरूम (२० सेंमीच्या थराथराने दबाई करून) भरून घ्यावा. मुरूम भराई केल्यानंतर त्यावर वाळवी प्रतिबंधक उपाययोजना (Antitermite Treatment) करणे गरजेचे आहे. त्यानंतर त्याच्या वर २० सेंमी जाडीचा ६५% ओव्हर साईज व ३५% साईज मेटल (खडी) चा थर भरावा. त्यावर ५-१० सेंमी जाडीची M10 पी.सी.सी./डी.एल.सी. (DLC) करावी व त्यावर १० ते १५ सेंमी जाडीचे M20 ट्रिमिक्स कॉक्रीट करावे.

१. गोदामातील तळांमधून आत पाणी येणार नाही याची काळजी घ्यावी.
२. गोदामाच्या तळवटाला भेगा पडू नयेत, याकरिता ट्रिमिक्स कॉक्रीट झाल्यानंतर तत्काळ ४ मी.मी. रुंदी व २० मी.मी. खोलीचा ४ मी×४मी अंतरावर गुव्ह कट करून त्यामध्ये डांबर भरून घ्यावे.
३. यानंतर ड्रॉईंगप्रमाणे स्टॅकलाईन काढून घ्याव्यात ज्यामध्ये मालाची साठवणूक केली जाईल.

➤ **गोदामांचे प्लॅटफॉर्म :**

१. गोदामांच्या प्लॅटफॉर्मची उंची रस्त्याच्या उंचीपासून ७५ सेंमी ते १२० सेंमी असावी.
२. गोदामांच्या तळवटापासून प्लॅटफॉर्म ५ सेंमी खाली असावा जेणेकरून बाहेरील पाणी गोदामामध्ये येणार नाही.
३. प्लॅटफॉर्मला तीन्ही बाजूंनी १५०×७५ मी.मी. आकाराचा चॅनल बसवावा जेणेकरून वाहनांच्या धडकेपासून प्लॅटफॉर्मचे रक्षण होईल.
४. प्लॅटफॉर्मच्या वर २ मीटर रुंदीचे छत असावे यामुळे पावसाळ्याच्या दिवसांमध्ये मालाची चढउतार करणे शक्य होईल.
५. प्लिंथ लेवलच्या खाली सर्व बाजूंनी सिमेंट छोटाईचे (गुळगुळीत) प्लास्टर करावे.

➤ **गोदामांच्या भिंती :**

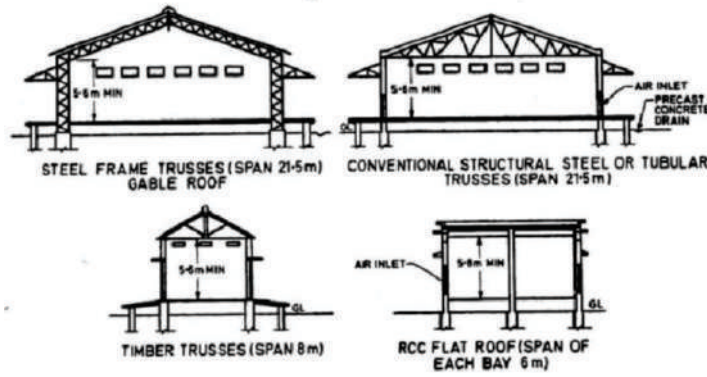
१. गोदामांच्या भिंती प्लिंथच्या खाली ३५ सेंमी व प्लिंथच्या वर २३ सेंमी / ३५ सेंमी जाडीच्या विटबांधकामात असाव्यात.
२. गोदामाच्या आतील भागास गुळगुळीत (सनला प्लास्टर) प्लास्टर व बाहेरील बाजूस रफ प्लास्टर असावे.

➤ गोदामाचे दरवाजे व खिडक्या :

१. गोदामास दोन्ही बाजूंनी समोरासमोर रोलिंग शटर असावेत, जेणेकरून गोदामात हवा खेळती राहिल. (१.८३० मी. X २.४५० मी)
२. गोदामास तळवटापासून ६० सेमी उंचीवर प्रत्येकी दोन कॉलम च्या मध्ये (V1) ६० सेंमी X ६० सेंमी खिडक्या असाव्यात.
३. गोदामात छतापासून (Tie beam level) कमीत कमी १५ से. मी खाली ४९.४ से. मी X ५९.४ से. मी मापाच्या खिडक्या प्रत्येकी दोन कॉलम च्या मध्ये बसवाव्यात.
४. सर्व खिडक्यांना पक्षी व इतर प्राण्यांपासून संरक्षणाकरिता जाळी लावलेली असावी.

➤ गोदामची उंची

गोदामाची उंची तळवटापासून (Eaves level) Tie level पर्यंत ५.६ मी. असावी

➤ गोदामांचे छत :

१. गोदामांचे छत गॅल्वनाइज्ड / झिंक्याल्युमचे ०.५ मी.मी. जाडीचे असावेत.
२. गोदामामध्ये उजेड येण्याकरिता काही पत्रे पारदर्शक पॉलीकार्बोनेट (२ मी.मी. जाडीचे) चे बसवावेत.
३. छतावर टर्बोव्हेंटिलेटर बसवावेत जेणेकरून गोदामातील गरम हवा, आर्द्रता, गोदामातील दुर्गंध बाहेर फेकला जाईल.
४. छतावरील पावसाचे पाणी खाली गटरमध्ये सोडण्याकरिता छताच्या बाजूनी पन्हाळी गटर बसवून १० मी.मी. च्या उभ्या पी.व्ही.सी. पाईपद्वारे गटरमध्ये सोडून त्याचा योग्य निचरा होईल याची दक्षता घ्यावी.
५. गोदामाच्या चोहीबाजूंनी अॅप्रॉन गटर विट किंवा दगड बांधकाम करण्यात यावे, जेणेकरून पावसाचे पाणी व्यवस्थापन योग्य करता येईल.
६. गोदामास लाईटनिंग कंडक्टर (विद्युत वाहक, तडिकरक्षक) बसवण्यात यावा जेणेकरून पावसाळ्यात पडणाऱ्या विजेपासून गोदामाचे संरक्षण होते.
७. गोदामाच्या आतील बाजूस कोणत्याही प्रकारचे विद्युतीकरण (विजेचे बल्ब, बोर्ड इ.) करू नये.
८. गोदामाच्या प्लॅटफॉर्म शेजारी बाहेरील बाजूस अग्नीशमन यंत्रणा (फायर बकेट, अग्नीरोधक, सिलेंडर) असाव्यात.
९. गोदामाच्या सर्व बाजूंनी ९० से. मी. रुंदीचे प्लिंथ प्रोटेक्शन असावे.
१०. गोदामाच्या सर्व बाजूंनी संरक्षण भिंत व रस्ते असावेत.

१) पायाचे खोदकाम

2A) प्लेन सिमेंट काँक्रीट (PCC M10 GRADE) NON BC

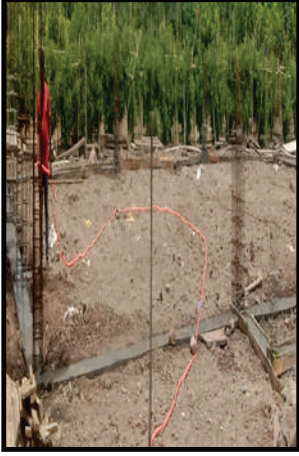
COVER BLOCKS		
	20 / 25 mm	Slab, Wall
	20 mm	Slab
	L-40 mm	Column
	30 / 40 mm	Raft Foundation
	20 / 25 / 40 / 50 mm	Beam, Raft, Heavy Slab

2B) प्लेन सिमेंट काँक्रीट (PCC M10 GRADE)

3) Ground Beam

Ground beam
PCC

Ground beam
Reinforcement &
Shuttering

Plinth/Ground Beam
Concreting

BBM in B/W Plinth beam and
Ground beam 350 mm thk

Plinth (मुरुम भराई करणे)

प्लीथ : ६० / ४०
आकाराची खडी भरणे

वाळवी प्रतिबंधात्मक उपाय

(Dry Lean Concrete) 1:5:10

6) DLC -

30/04/22 2:09 pm
18.73525918N 75.03040063E

7) Tremix Concrete :-

Floater Machine

De-Watering machine

Finish Tremix Floor

8) वीट बांधकाम -

९) प्लास्टर करणे

१०) रोलींग शटर

11) Turbo Ventilator

Groove Cutting

Stack Lines

Lightning Conductor

विद्युत व्यवस्था

वखार बांधकामाचे प्रकार

Conventional Type 1800 MT
7941/MT Excluding Lead,
area% Charges

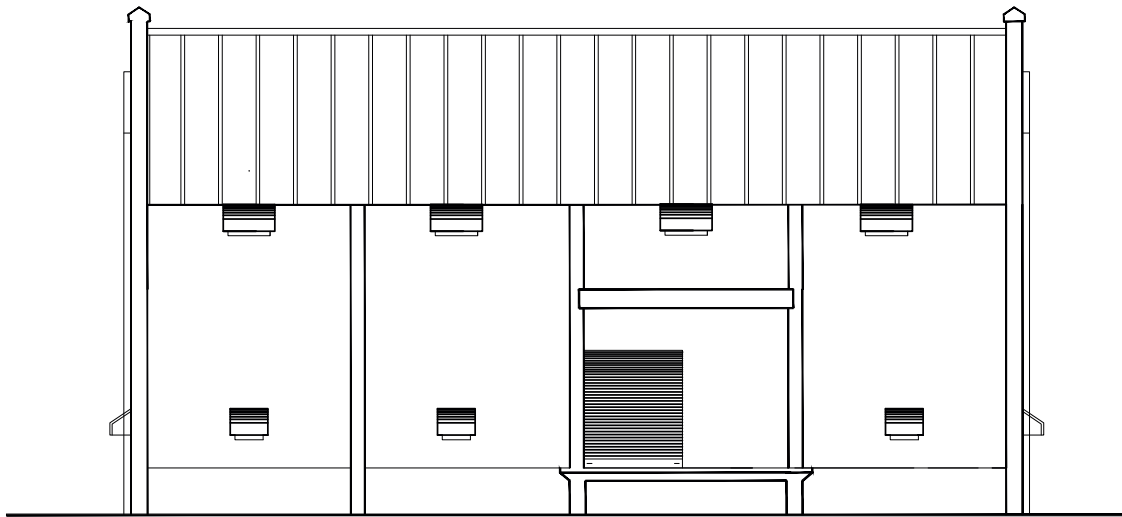
PEB Type 1800 MT 8928/MT
Excluding Lead, area% Charges

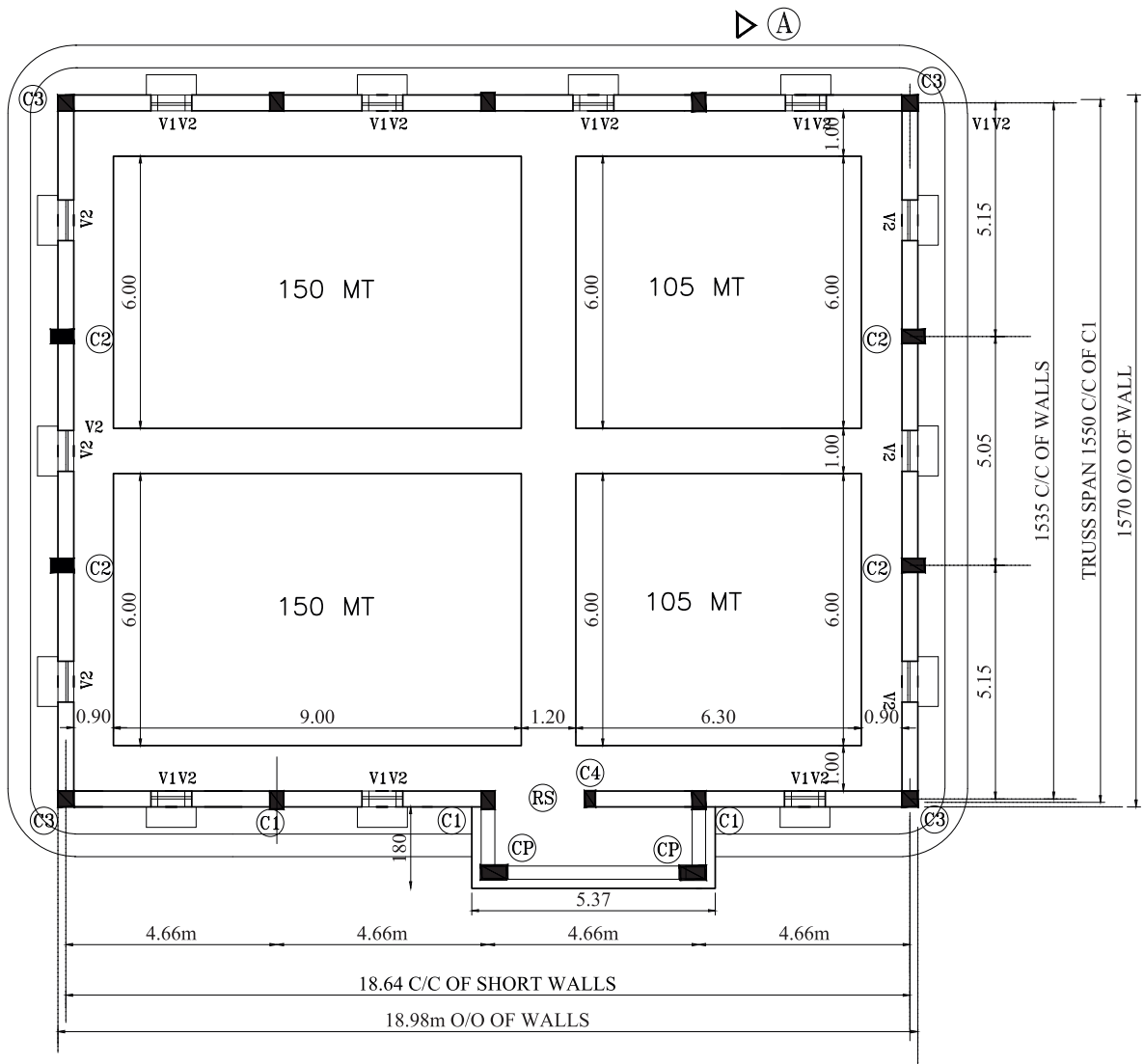
RCC PEB combine type 8744/MT
Excluding Lead, area% Charges

PEB STRUCTURE WAREHOUSE

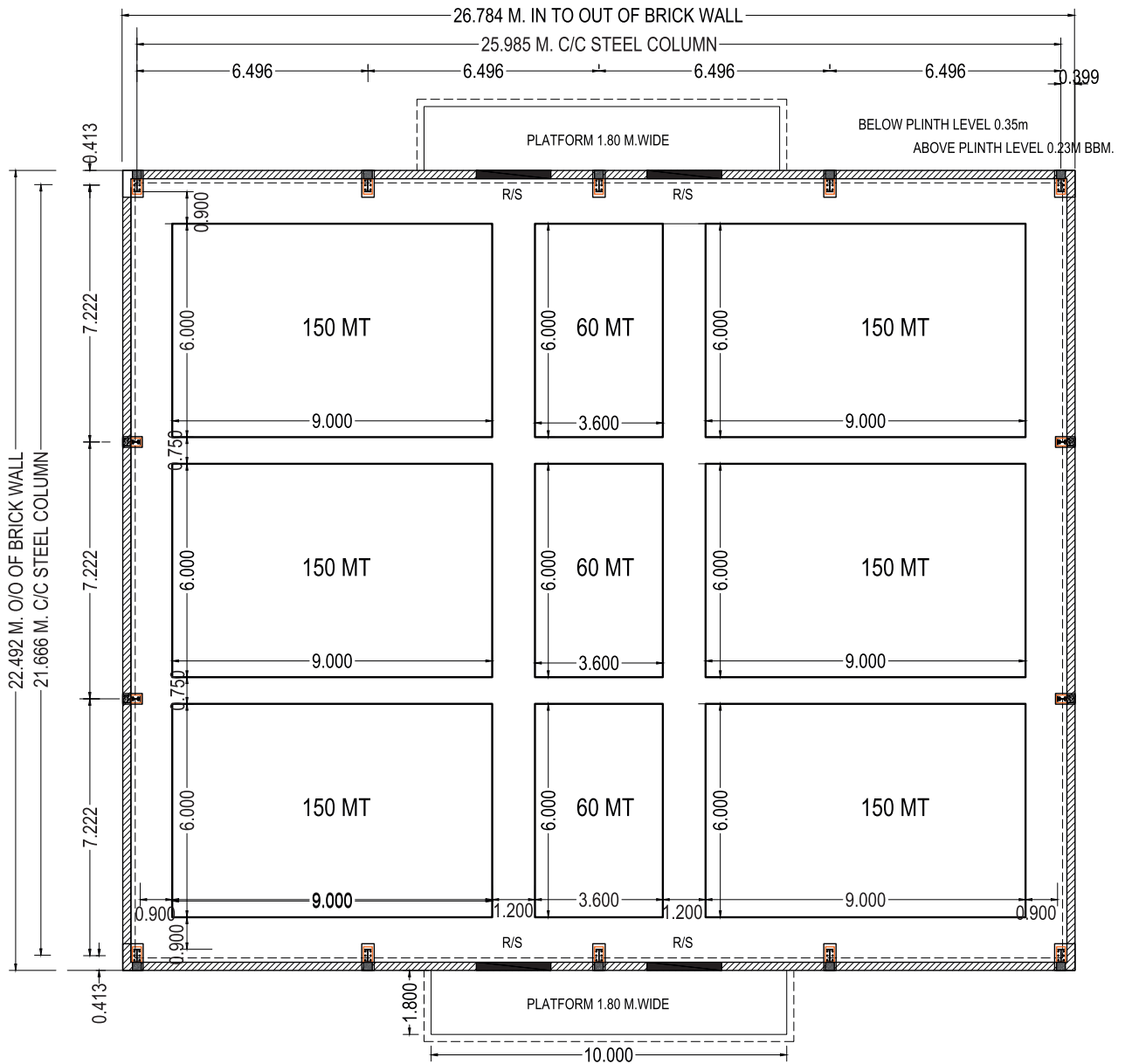
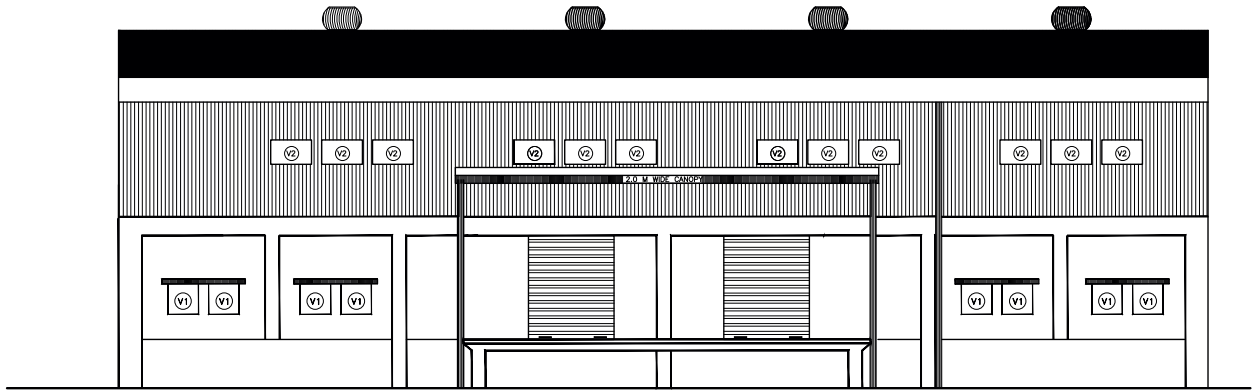

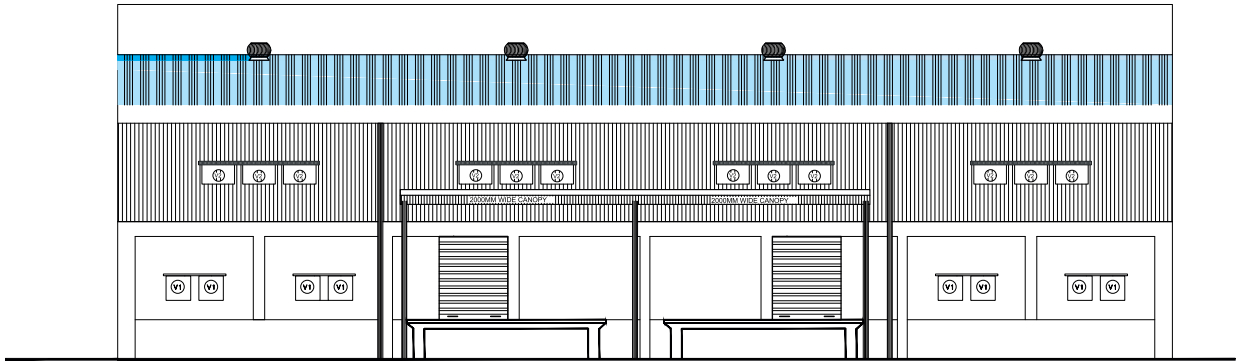
ELEVATION

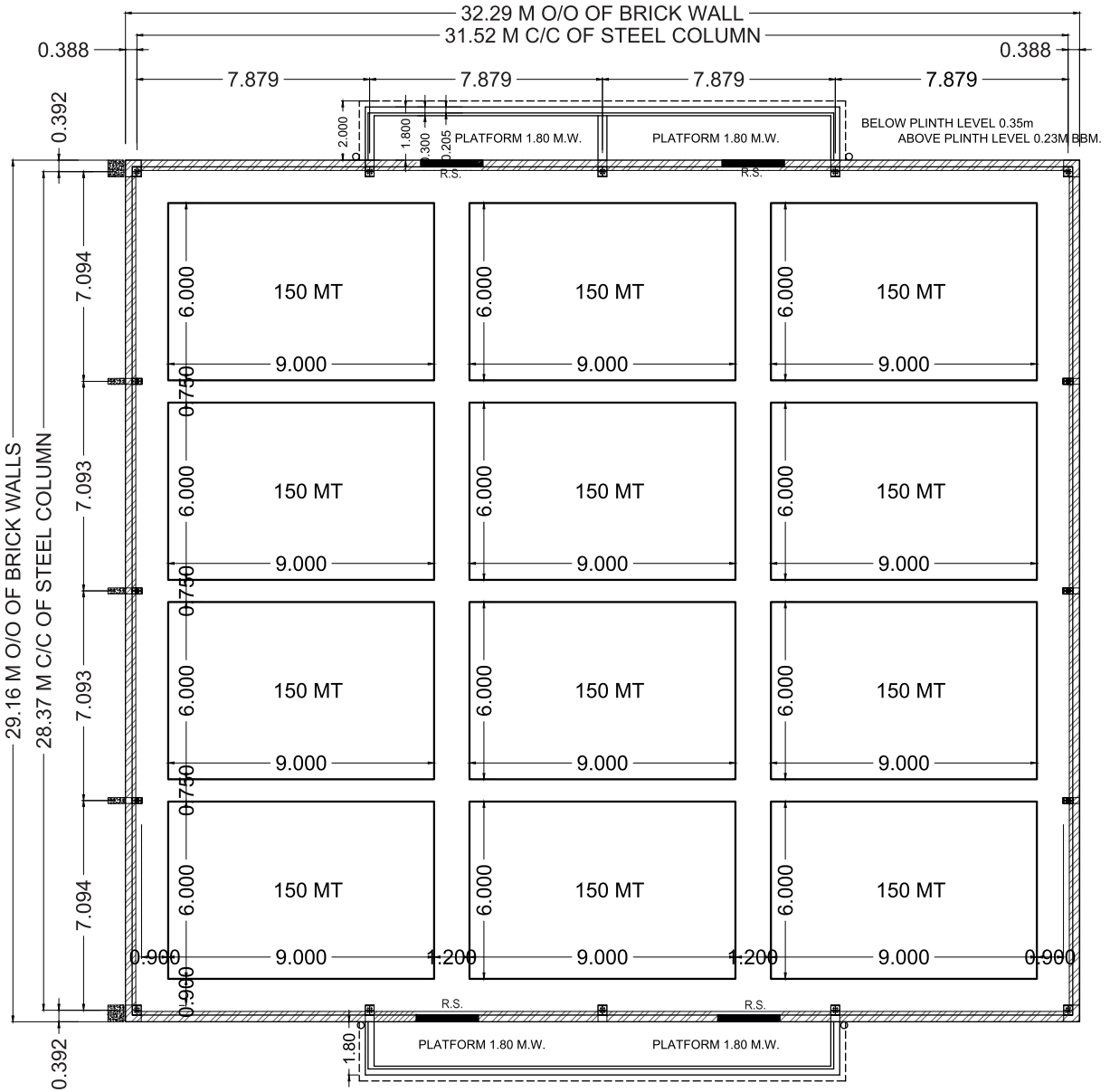
STACK PLAN FOR (510 MT) WH. BLDG.

STACK PLAN FOR 1/1080 MT.CAP.

ELEVATION

STACK PLAN FOR 1/1800 MT.WH.

२. वखारपावती देण्याबद्दलची नियमावली व हस्तांतरणीय व अहस्तांतरणीय वखार पावती देण्याबाबत

वखार :- वखार म्हणजे निर्धारित केलेल्या नियमावली अंतर्गत व्यवस्थापन करण्यात येणारे व शास्त्रशुध्द साठवणूक केले जाणारे ठिकाण / गोदाम होय.

वखार व्यवस्थापन प्रणाली :-

यामध्ये खालील गोष्टींचा / टप्प्यांचा अंतर्भाव होतो.

- १) मालाची आवक घेणे.
- २) ठेवीदाराची ओळख / KYC कागदपत्रे प्राप्त करणे.
- ३) प्राप्त मालाची प्रतवारी, वजन व किंमत निश्चित करणे.
- ४) प्राप्त / आवक मालाची वखार पावती ठेवीदारास देणे.
- ५) आवक मालाची शास्त्रशुध्द पध्दतीने म्हणजे (१. लॉट क्र.देणे २. बिनकार्ड लावणे. ३. मालाची थप्पी लावणे ४) माल ठेवणेपूर्वी गोदामातील उचीत रिक्तजागा निश्चित करणे. ५. डनेजचा वापर करणे) साठवणूक करणे.
- ६) मालाचा विमा उतरवणे.
- ७) मालाची साठवणूक काळात योग्य निगा राखणे.
- ८) मालाची वेळोवेळी तपासणी करणे.
- ९) मालाची जावक आवश्यक कागदपत्रे प्राप्त करून ठेवीदाराची ओळख पटवून देणे.

वखार व्यवस्थापन प्रणालीमध्ये वखार पावती अत्यंत महत्त्वाचे दस्त ऐवज आहे. कारण या कागदपत्रा आधारे ठेवीदार व गोदाम धारक यांच्यामध्ये कायदेशीर संबंध तयार होतात.

वखार पावती ही गोदाम धारकाने लिखित अथवा इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात गोदामामध्ये ठेवण्यात आलेल्या मालाची पोहोचपावती आहे. वखार पावतीद्वारे विविध व्यक्तिकडून विविध दर्जा, वजन व किंमतींचा माल प्राप्त झाल्याचे प्रमाणित करण्यात येते. तसेच वखार पावती पराक्रम्य अभिलेख (Negotiable Instrument) आहे.

वखार पावतीचे खालील दोन प्रकार आहेत.

१) हस्तांतरणीय वखार पावती (Negotiable warehouse Receipt)

हस्तांतरणीय वखार पावती म्हणजे अशी वखार पावती की ज्या योगे वखार पावतीमधील नमूद माल ठेवीदार दुसऱ्या / इतर व्यक्तिक्या नावे केवळ समर्थनाद्वारे (Endorsement) हस्तांतरित करू शकतो व अशा दुसऱ्याव्यक्तिस पावतीमधील नमूद मालाचे सर्व हक्क प्राप्त होतात.

२) अहस्तांतरणीय वखार पावती (Non Negotiable warehouse Receipt)

हस्तांतरणीय वखार पावती व्यतिरीक्त इतर प्रकारची वखार पावती म्हणजे अहस्तांतरणीय वखार पावती होय.

➤ हस्तांतरणीय वखारपावती (Negotiable Warehouse Receipt - NWR) -

हस्तांतरणीय वखारपावती हा पराक्रम्य (Negotiable Instrument) संलेख आहे. याची खालीलप्रमाणे वैशिष्ट्ये आहेत.

1. हस्तांतरणीय वखार पावती ही लिखित स्वरूपात असते.
2. हस्तांतरणीय वखार पावती सक्षम व्यक्तीलाच देता येते.
3. पराक्रम्य वखार पावतीची मालकी केवळ हस्तांतरणाने दुस-यास देता येते.
4. हस्तांतरणीय वखार पावतीला विशिष्ट क्रमांक असतो.
5. हस्तांतरणीय वखार पावतीवर विशिष्ट व्यक्तीची स्वाक्षरी असते.
6. हस्तांतरणीय वखार पावतीवर विशिष्ट वस्तू/ शेतमाल चा उल्लेख असतो. त्याचे विशिष्ट परिमाण व किंमत नमूद केलेली असते.
7. अशी वखारपावती ज्या व्यक्तीच्या स्वाक्षरीने दिलेली आहे त्याने वखारपावतीवर नमूद केलेल्या माल सुपूर्द करण्याचे हमी घेतलेली असते.

➤ अहस्तांतरणीय वखारपावती (Non-Negotiable Warehouse Receipt - NNWR)

1. अहस्तांतरणीय वखारपावती ही लिखित स्वरूपात असते.
2. मात्र या पावतीवर नमूद माल / वस्तू हस्तांतरणाने दुस-यास देता येत नाही.
3. अशा वखार पावतीवरील माल / वस्तू ज्या ठेवीदाराने अशी वस्तू / माल ठेवलेला आहे, त्यासच कालावधीअंती सुपूर्द केला जातो.

❖ हस्तांतरणीय वखार पावती देण्याचा अधिकार:-

• वखारकेंद्रप्रमुखाने ई वखारपावती इलेक्टॉनिक फॉर्म मध्ये बनवावी ई वखार पावती देण्याचा अधिकार असणारा आदेश काढायला लागेल ज्याची एक प्रत मुख्य

अधिकार्याकडे असावी. जर वखार पावती देण्याबद्दल काही सुधारीत आदेश काढायचा असेल तर तशी नोंद मुख्य अधिकार्याने करावी. जर एखादा आदेश न दिलेली व्यक्ती ई वखार पावती देईल तर त्याला अधिकृत पावती देणारा जबाबदार राहिल.

➤ हस्तांतरणीय व अहस्तांतरणीय वखार पावती बनविण्याचे नियम (Negotiable & Non Negotiable WHR)

ठेवीदाराला त्याने ठेवलेल्या वस्तुसाठी वखार पावती देण्यात येते जी हस्तांतरणीय व अहस्तांतरणीय स्वरूपात दिली जाते.

१. हस्तांतरणीय वखार पावती ही वखार केंद्रात ठेवलेली वस्तू दुसऱ्याच्या नावे हस्तांतरित करण्यासाठी किंवा बँकेत ती तारण ठेऊन कर्ज घेण्यासाठी वापर करता येते. रोकड रकमेत रूपांतरित करण्यायोग्य वखार पावती आहे.
२. अहस्तांतरणीय वखार पावती (Non Negotiable WHR) बनविण्याचे कारण आहे की वखार केंद्रावर ठेवलेली वस्तू दुसऱ्याच्या नावे करता येत नाही. (i.e. Acknowledgement Receipt किंवा पोच पावती).

● हस्तांतरणीय वखारपावतींची नोंद ठेवणे :

गोदाम अधिक्षक हे प्रत्येक हस्तांतरणीय वखारपावतीची व्यवस्थित नोंद रजिस्टरमध्ये ठेवतील. जेव्हा वखारपावतीवर नोंद करण्याची सूचना प्राप्त होईल तेव्हा खाली नमुद केलेल्या गोष्टींची काळजी घ्यायला हवी.

१. वखारपावतीवर ठेवीदाराचे नाव व दिनांक असणे गरजेचे आहे.
२. ज्याच्या नावे हस्तांतरणीय वखारपावती द्यायची आहे त्याची सही असलेला अर्ज

● खाली नमुद केलेल्या गोष्टींची पतता केली नसेल तर वखारपावती नाकारता येते.

१. ज्याच्या नावे वखारपावती द्यायची आहे ते नाव अर्जाप्रमाणे जुळले नाही.
२. जर वखारपावतीधारकाची सही त्याने केलेल्या अर्जाप्रमाणे जुळली नाही.

● **वखारपावतीचे निराकरण :**

वखारपावतीचे निराकरण करण्यासाठी ठेवीदार जेव्हा गोदाम अधिकांकडे येतो तेव्हा खाली नमुद केलेल्या गोष्टी कराव्या लागतात. (साठा जावक झाले नंतर करावयाची कार्यावाही)

१. साठा उचलण्यासाठी ठेवीदारांचा अर्ज
२. ठेवीदाराची सही तपासणे
३. साठ्यावर लीन केले नाही ना हे तपासणे

या नमुद केलेल्या सर्व गोष्टी तपासल्यावर वखारपावतीवरील निराकरण करता येते. निराकरण करताना वखारपावतीवर दोन मोठ्या रेघा ओढून Cancelled असा शेरा मारावा व ती वखारपावती जपून ठेवावी.

➤ **साठ्याची साठवणूक करणे :**

ठेवीदाराने ठेवलेला साठा जोवर ठेवीदार परत उचलून नेत नाही तोवर तो व्यवस्थित गोदामात सांभाळून ठेवावा लागतो. गोदामाची क्षमता विचारात घेऊन थप्पी मारावी लागते. थप्पीची उंची १८ पोत्यांपर्यंत करायची असते. हमालांमार्फत थप्पी व्यवस्थित रचून ठेवावी जेणेकरून दिर्घ काळ साठा साठवणे शक्य होईल. वस्तू ठेवणे व त्याचा सांभाळ करणे.

➤ **वखार केंद्रावर वस्तू ठेवण्यासाठी व वस्तू परत घेण्यासाठी करावयाचा अर्ज**

- i) वखार केंद्रावर वस्तू ठेवण्यासाठी अर्ज नं. ६ भरून अर्ज करावयाचा असतो व
- ii) वस्तू परत घेण्यासाठी अर्ज क्र. ७ भरावयाचा असतो.
- iii) वखारपावती बनविण्यासाठी अर्ज क्र. ८ भरावयाचा असतो त्यात खाली नमुद केलेल्या गोष्टींचा अंतर्भाव केलेला असतो.
 १. वखारकेंद्रात ठेवलेल्या वस्तूचे ठिकाण
 २. वखारकेंद्रात वस्तू ठेवणाऱ्या माणसाचे नाव किंवा ज्याच्या नावावर वस्तू ठेवणाऱ्याचे नाव
 ३. वखारपावती बनविण्याची तारीख
 ४. वखारकेंद्रावर ठेवलेल्या वस्तूवर ठेवण्यासाठी लागणारा साठवणूक भाडे दर, वजन व प्रत, आद्रता टक्केवारी, चालू बाजार भाव.
 ५. ठेवलेल्या वस्तूचा तपशील किंवा वस्तूचे वजन, एकूण संख्या, पोती किंवा नग.
 ६. वस्तू ठेवलेल्या मालकाचे नाव व नियम क्र. ११ नुसार त्या वस्तूवर काढलेल्या कर्जाचा तपशील
 ७. वखारपावती हस्तांतरीत आहे का अहस्तांतरीत
 ८. वखारपावतीवर वखार केंद्रप्रमुखाची सही वखारपावती बनवताना पोट नियम क्र. १ प्रमाणे वस्तूची सर्व माहिती असणे बंधनकारक आहे.

शेतकऱ्यांना वखार पावतीवर कर्ज मिळवण्याबाबतची प्रक्रिया

बँकलिन करण्याबाबतची प्रक्रिया

संगणकीकृत ई-अहस्तांतरणीय वखारपावती

MAHARASHTRA STATE WAREHOUSING CORPORATION, PUNE 37.
 महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ, पुणे - ३७
 (Form No.8) (नवीन ८)
WAREHOUSE RECEIPT वखार पावती
 (See Rule 12) (नियम १२ वर)
 (Issued subject to the Provision of the Bombay Warehousing Act, 1959 and the Bombay Warehouse Rule, 1960)
 Rented / Constructed Godown No.: **CG ANagarOU01 / LOT1/**

वखार पावती क्रमांक: 1401100005
 Warehouse License No. / वखार अनुज्ञापन लायसेन्स क्रमांक
 Received From: **RAJESH PATIL, KEDGAON, AHMAD NAGAR**
 Location of Warehouse / वखार पावती स्थान: **City Gdn. A, Nagar**
 Date of Issue of Receipt / पावती दिल्याची तारीख: **22.04.2013**
 Valid up to: / प्रयत्न करायची तारीख

(Name and Address of the depositor) Goods of following description, Being goods deposited by him on behalf, and as a mercantile agent, of
 श्री. रा. रा. शिंदे / Resident of Village/Town: **KEDGAON/Ahmad Nagar** District: **AHMAAD NAGAR**
 ता. त्यांनी स्वतःचा माल ठेवण्यास दिला कवि हा माल श्री. शिंदे यांच्या मकॅटाईल एजंट या नात्याने ठेवला आहे.

Description of Goods / मालाचे वर्णन	Class standard / Quality or Grade / वगे कवि पमाणाने दिली कवि पत	Condition good/fair/average / स्थिती चांगली/ बरी/ साधारण	Number of Packages / पती नग	Net Quantity in Qnts/Kgms by weight or measure / वजन कवि मापानुसार एकूण माल क्विंटिनच्या/ किलोग्रॅम मधील	Identification marks of depositor on packages / ठेकीदाराच्या मालावर असलेल्या ओळखणा-या चिन्हा	Mkt rate/Qt/ at the time of deposit / माल ठेवले वेळी त्याचा बाजारतील दर	Valuation / RS/PAISE	Storage Charges/ Bag/Month / माल साठवण्याचा दर
RISE तांदूळ		A-GOOD	500	24,500.00 KG	GANPATI	3,200.00	784,000.00	4.00

Advobrem Charges 5 Paise/100 Ru. / सर्व टा. ५
 Name and License Number of/नाम व अनुज्ञापन क्रमांक
 Weigher, Shree/ मापारी, श्री. **RAJESH** License No./अनुज्ञापन नं. **ABC/123** Date/दि. **14.03.2012**
 Sampler, Shree/सॅम्पलर, श्री. **GANESH** License No./अनुज्ञापन नं. **DFG/345** Date/दि. **22.04.2012**
 Grade/ग्रेडर श्री. **RAMESH** License No./अनुज्ञापन नं. **UHG/988** Date/दि. **19.04.2012**

Insured against loss or damage by fire/burglary or any other contingency (to be specified) with (Name of the Insurance Company) for amount not exceeding Rs. 784,000.00
 आग/चोरी व इतर कारणासाठी किंवा इतर असह्यता केल्याचे नांव...
 The goods are accepted for storage from 22.04.2013 to 21.07.2013
 सध्या माल साठवण्यासाठी दि. ते दि.

Date: 22.04.2013
 Signature of the warehouse man or his agent (Space for endorsement of parties creating lines, mortgages or other encumbrances on the goods) (on back side) The goods mentioned below are hereby released from this receipt for delivery from this warehouse. Any unenclosed balance of the goods is subject to a lien.

For unpaid and advances on the released portion.
 खाली नमूद केलेला माल या पावतीवरून वेअरहाउसमधून देण्यास मुक्त केलेला आहे शिल्लक माल मुक्त केलेल्या मालावरील न दिलेल्या वेअरहाउस चाजेस व उचल रकमेपोटी ठेवून घेतला आहे

Date / दिनांक	CR No / पावती क्रमांक	Amount of Wh/charges / वचल रक्कम	Quantity released in Bags / दिलेल्या मालाची संख्या	Quantity released in Qts / दिलेल्या मालाची नग	Quantity released in kg / दिलेल्या मालाची वजन	Signature / सही	Quantity due on receipt in bags	Quantity due on receipt in Qts	Quantity due on receipt in kg

Order/Form No. 1001
 Signature of the warehouse or his Agent
 वेअरहाउसमन कवि एजंटची सही

संगणकीकृत हस्तांतरणीय वखारपावती (Negotiable Warehouse Receipt NWR)

MAHARASHTRA STATE WAREHOUSING CORPORATION, PUNE 37.
 महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ, पुणे
 (Form No.8) (नवीन ८)
WAREHOUSE RECEIPT वखार पावती
 (See Rule 12) (नियम १२ वर)
 (Issued subject to the Provision of the Bombay Warehousing Act, 1959 and the Bombay Warehouse Rule, 1960)
 Warehouse Receipt No- / वखार पावती क्रमांक: **NEGOTIABLE**
 Location of Warehouse / वखार पावती स्थान: **Wani (Y)**
 Rented / Constructed Godown No.: / वखार पावती स्थान नं.: **Wani (Y)OU02 / LOT05/**
 Date of Issue of Receipt / पावती दिल्याची तारीख: **21.09.2022**
 Warehouse License No. / वखार अनुज्ञापन लायसेन्स क्रमांक
 Valid up to: / प्रयत्न करायची तारीख
 Applied for Renewal / प्रयत्न करायची तारीख

Customer Code - Received From - Yavatmal.

Goods of following description, Being goods deposited by him on behalf, and as a mercantile agent, of
 श्री. टी.के.महानंद बोहरा / Resident of Village/Town: **Bhukuban, Taluka: Sarsi, Zambani** District: **Sarsi**
 श्री. रा. रा. शिंदे / राहणार
 माल ठेवण्यास दिला कवि हा माल श्री. शिंदे यांच्या मकॅटाईल एजंट या नात्याने ठेवला आहे.
 ता. त्यांनी स्वतःचा माल ठेवण्यास दिला कवि हा माल श्री. शिंदे यांच्या मकॅटाईल एजंट या नात्याने ठेवला आहे.

Description of Goods / मालाचे वर्णन	Class standard / Quality or Grade / वगे कवि पमाणाने दिली कवि पत	Condition good/fair/average / स्थिती चांगली/ बरी/ साधारण	Number of Packages / पती नग	Net Quantity in Qnts/Kgms by weight or measure / वजन कवि मापानुसार एकूण माल क्विंटिनच्या/ किलोग्रॅम मधील	Identification marks of depositor on packages / ठेकीदाराच्या मालावर असलेल्या ओळखणा-या चिन्हा	Mkt rate/Qt/ at the time of deposit / माल ठेवले वेळी त्याचा बाजारतील दर	Valuation / RS/PAISE	Storage Charges/ Bag/Month / माल साठवण्याचा दर
TUR		B-AVERAGE	205	10,250.00 KG	WANI	6,700.00	686,750.00	8.40

Remarks- POOR GUNNY BAGS M-13%
 Weigher, Shree/ मापारी, श्री. License No./अनुज्ञापन नं. Date/दि.
 Sampler, Shree/सॅम्पलर, श्री. License No./अनुज्ञापन नं. Date/दि.
 Grade/ग्रेडर श्री. License No./अनुज्ञापन नं. Date/दि.

Insured against loss or damage by fire/burglary or any other contingency (to be specified) with (Name of the insurance company) for amount not exceeding Rs 686,750.00 - SIX LAKH EIGHTY SIX THOUSAND SEVEN HUNDRED FIFTY RUPEES
 आग/चोरी व इतर कारणासाठी किंवा इतर असह्यता केल्याचे नांव... व रक्कम रु. सध्या माल साठवण्यासाठी दि. ते दि. प्रयत्न घेतला आहे

Date: 21.09.2022
 Signature of the warehouse man or his agent (Space for endorsement of parties creating lines, mortgages or other encumbrances on the goods) (on back side) The goods mentioned below are hereby released from this receipt for delivery from this warehouse. Any unenclosed balance of the goods is subject to a lien.

खाली नमूद केलेला माल या पावतीवरून वेअरहाउसमधून देण्यास मुक्त केलेला आहे शिल्लक माल मुक्त केलेल्या मालावरील न दिलेल्या वेअरहाउस चाजेस व उचल रकमेपोटी ठेवून घेतला आहे

Date / दिनांक	CR No / पावती क्रमांक	Amount of Wh/charges / वचल रक्कम	Quantity released in Bags / दिलेल्या मालाची संख्या	Quantity released in Qts / दिलेल्या मालाची नग	Quantity released in kg / दिलेल्या मालाची वजन	Signature / सही	Quantity due on receipt in bags	Quantity due on receipt in Qts	Quantity due on receipt in kg

Sales Order No.-416152
 Signature of the warehouse or his Agent
 वेअरहाउसमन कवि एजंटची सही

स्मार्ट प्रकल्प अंतर्गत ब्लॉकचेन तंत्रज्ञान आधारित तारण कर्ज योजना

स्मार्ट प्रकल्प अंतर्गत ब्लॉक चेन तंत्रज्ञान वापरून गोदाम पावतीवरील ऑनलाईन तारण कर्ज योजना राबविणारे महाराष्ट्र हे प्रथम राज्य आहे. वखार महामंडळाने महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँकेच्या सहकार्याने ऑनलाईन शेतमाल तारण कर्ज योजना ही सुविधा उपलब्ध करून दिलेली आहे. या योजने अंतर्गत शेतकरी ठेवीदारास व शेतकरी उत्पादनक कंपनीस प्रत्यक्ष कोणत्याही बँकेत न जाता व बँकेत हेलपाटे न मारता गोदामातून कर्जासाठी ऑनलाईन अर्ज करण्याची सुविधा उपलब्ध आहे. ऑनलाईने कर्जाची प्रक्रिया वखार महामंडळाच्या गोदामातून अथवा मोबाईल ॲपद्वारे सध्या उपलब्ध आहे. महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँक पात्र शेतकरी ठेवीदारांना व शेतकरी उत्पादक कंपन्यांना गोदाम पावतीवर नमूद साठवणूक शेतमालाच्या मुल्यांकनाच्या ७० टक्के कर्ज उपलब्ध करून देते. शेतकऱ्यांना / शेतकरी उत्पादक संस्थांना फक्त ९ टक्के द. सा. द. शे. दराने शेतमाल तारण योजने अंतर्गत शेतकऱ्यांना रूपये ५ लाखापर्यंत व शेतकरी उत्पादक कंपन्यांना रूपये ७५ लाखापर्यंत तारण कर्ज रक्कम उपलब्ध करून देण्यात येते. ती अभिनव शेतमाल तारण कर्ज योजना महाराष्ट्रातील वखार महामंडळाच्या सर्व गोदामांमध्ये उपलब्ध करून देण्यात आलेली आहे. शेतकरी ठेवीदारास कर्जाची परतफेड करण्याची सुविधा पण ऑनलाईन उपलब्ध करून देण्यात आलेली आहे. आजमितीस ५००० पेक्षा जास्त शेतकऱ्यांना रू. १०० कोटी पेक्षा जास्त कर्ज रक्कमेचे वितरण करण्यात आलेले आहे.

ऑनलाईन तारण कर्ज कार्यपद्धती

१. शेतकरी नोंदणी

शेतकरी महामंडळाच्या गोदामास भेट देईल त्यावेळी ब्लॉक चेन संबंधातील QR code स्कॅन करून Google play store मधून Ann dhan मोबाईल ॲप्लिकेशन download करावे. शेतकरी ठेवीदार स्वतःची माहिती मोबाईल ॲप्लिकेशन अुवा महामंडळाच्या संगणक प्रणालीद्वारे भरले. यामध्ये KYC कागदपत्रे, आधार कार्ड, ७/१२ उतारा व बँक पासबुक प्रत अपलोड करेल.

२. वखार/गोदामात मालाची साठवणूक

शेतकरी ठेवीदार धान्य साठवणुकीस ठेवते वेळी महामंडळाचा Form No. - ६ ज्यामध्ये त्याची वैयक्तिक माहिती भरेल व KYC कागदपत्राची प्रत देईल. महामंडळाचा गोदाम धारक प्राप्त मालाचे वजन, पोत्यांची संख्या, गुणवत्ता व प्रचलित कृ.उ.बा. समितीच्या दरानुसार मालाची किंमत गोदाम पावतीवर नमूद करेल व ठेवीदार शेतकऱ्यास ब्लॉकचेन द्वारे गोदाम पावती देईल.

३. तारण कर्ज अर्ज प्रक्रिया

शेतकरी ठेवीदारास साठवणूक मालावर तारण कर्ज घेण्याचे असेल तर असा शेतकरी स्वतः च्या मोबाईल वरील अपप वहरप मोबाईल ॲप्लिकेशनद्वारे तारण कर्जासाठी अर्ज करू शकेल. शेतकरी ठेवीदाराकडे स्मार्ट मोबाईल असेल तर ठेवीदार वखार महामंडळाच्या गोदामातून कर्जासाठी अर्ज करेल.

४. कर्ज मंजूरीची महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँक स्तरावरील प्रक्रिया

शेतकरी ठेवीदाराने तारण कर्जासाठी अर्ज केलेवर बँक अधिकाऱ्यास ब्लॉकचेनद्वारे Notification मिळेल. बँकेचे अधिकारी प्राप्त Notification प्राप्त झालेनंतर KYC कागदपत्रे व ठेवीदाराची गोदाम पावती यांच्या छावणी आधारे ठेवीदाराची तारण कर्ज पात्रता ठरवेल. ठेवीदार शेतकरी तारण कर्जासाठी पात्र असल्यास त्यास तारण कर्जाच्या बँकेच्या अटी व शर्ती मोबाईल Notification द्वारे कळविल्या जातात व ठेवीदार शेतकऱ्यानी Video KYC द्वारे अटी व शर्तीसाठी मान्यता घेण्यात येते. बँक अधिकारी शेतकरी ठेवीदार यांच्या बँक खात्यावर तारण कर्जाची रक्कम RTGS द्वारे ब्लॉकचेन तंत्रज्ञान माध्यमातून वर्ग करतात. कर्जाची रक्कम वितरीत झालेवर ब्लॉकचेन गोदाम पावतीवर तारण नोंद (Lien) बँकेद्वारे नोंदविली जाईल.

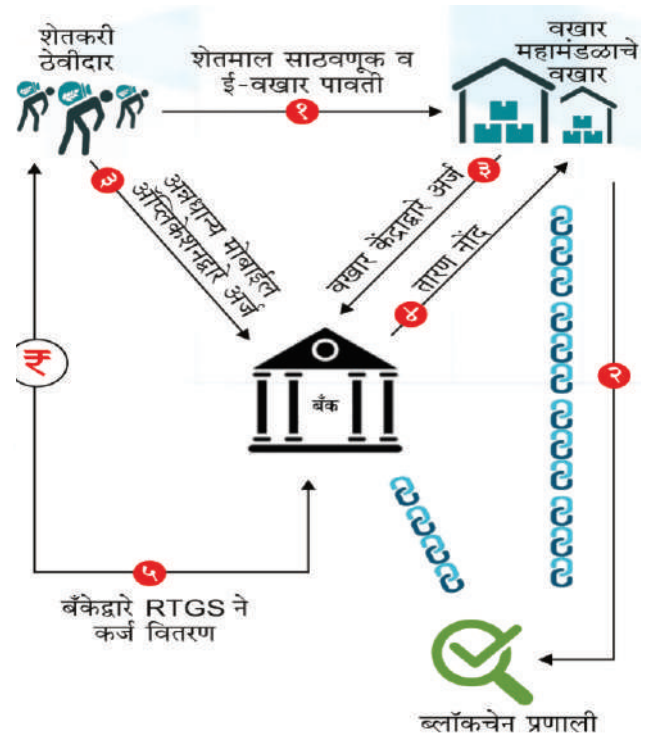
५. कर्ज परतफेड व मालाची जावक

ठेवीदार शेतकऱ्यास कर्जाची रक्कम बँकेस परतफेड करावयाची असल्यास बँकेस SMS अथवा मोबाईल कॉलद्वारे कळवावे. बँकेचे संबंधित अधिकारी शेतकरी ठेवीदारास व्याजासहित तारण कर्जाची रक्कम कळवेल. त्याप्रमाणे ठेवीदार कर्ज रक्कम बँकेत RTGS द्वारे भरणा वर्ग करेल. कर्ज परतफेडीची प्रक्रिया पूर्ण केलेनंतर व बोजा रद्द केलेनंतर बँकेमार्फत तारण कर्जाची नोंद रद्द करण्यात येईल. साठवणूक भाडे अदा केल्यावर ठेवीदारास मालाची जावक दिली जाईल.

ब्लॉकचेन योजनेअंतर्गत कागद विरहित व व्यक्ती विरहित सुलभ शेतमाल तारण कर्ज उपलब्ध करून देण्याची सुविधा

प्रचलित व ब्लॉकचेन तंत्रज्ञान आधारीत कार्यपद्धतीचे तुलनात्मक पत्रक

क्र.	तपशिल	प्रचलित पद्धत	ब्लॉकचेन
१.	अर्ज	प्रत्यक्ष	ऑनलाईन
२.	तारण-नोंद	प्रत्यक्षात	डीजीटल
३.	तारण-नोंद	गोदामधारक	बँक
४.	कर्ज मिळविणेचा कालावधी	४ ते ५ दिवस	२४ तास
५.	व्याजाचा दर	९-१५%	९%
६.	बँक व वित्तीय संस्था	२४६	१. महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँक २. सातारा जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक

३. वखार गोदाम दैनंदिन कामकाज कार्यपद्धती

गोदाम व्यवस्थापन एक शास्त्र आहे. सर्वसाधारणपणे असा समज आहे की गोदामात वस्तू साठवणूक करावयाची आवश्यकता भासेल त्याप्रमाणे अशा साठवणूक वस्तूंचा वापर परंतु साठवणूक कालावधी हा काही दिवसापासून वर्षापर्यंत असू शकतो. त्यामुळे साठवणूक कालावधीत साठवणूक करावयाच्या वस्तूची नासाडी होणार नाही याची मुख्यतः दक्षता घ्यावी लागते. विशेषतः जेव्हा शेतमाल साठवणूक करण्याची जबाबदारी गोदाम धारकावर येते त्यावेळेस जास्त खबरदारी घ्यावी लागते. धान्य साठवणूकीमध्ये धान्याची आवक घेणेपासून जावकपर्यंत विविध टप्पे असतात. शास्त्रशुद्ध साठवणूक व व्यवस्थापन प्रक्रिया खालील प्रमाणे असते.

अ) गोदामत साठा संग्रह करण्याची नियमावली

१. ठेवीदाराची माहिती प्राप्त करणे -

वखार केंद्रप्रमुखाने ठेवीदाराचा आवक साठा स्विकारण्यापूर्वी ठेवीदाराचे ओळखपत्र, साठ्याची मालकी, साठ्याची प्रत तपासणी करणे गरजेचे आहे. साठ्यासंदर्भाचे कागदपत्र, रहिवासी दाखला वेअरहाऊसच्या नियमावली शेड्यूल ७ (नियम २४) २०१७ प्रमाणे सर्व कागदपत्रे जमा करावीत. साठा स्विकारण्यापूर्वी ठेवीदार किंवा ठेवीदाराच्या प्रतिनिधींची सर्व कागदपत्रांवर सही घेणे आवश्यक आहे. या व्यतिरीक्त ठेवीदारांची अुवा त्याच्या प्रतिनिधींची सत्यता पडताळण्यासाठी लागणारी कागदपत्रे तपासून घ्यावीत.

२. साठ्याची साठवणूक करण्याची नियमावली -

ठेवीदाराने साठ्याची वखार केंद्रावर आवक आणल्यानंतर करावयाची पुर्तता खालीलप्रमाणे -

- अ) माल संग्रह करण्याचा फॉर्म नंबर (फॉर्म नं ६/२६) अर्ज दाखल करणे.
- आ) भरलेल्या साठ्याचा ट्रक गेट रजिस्टरमध्ये एन्ट्री करून वखार केंद्रावर दाखल करणे.
- इ) भरलेल्या गाडीचे वजन करणे.
- ई) साठ्याच्या प्रतीची तपासणी करणे.
- उ) ट्रकने आणलेला साठा गोदामात उतरवणे
- ऊ) गोदामात उतरवलेल्या साठ्याची थप्पी मारणे.
- ए) गोदामात आणलेल्या साठ्याची संबंधित रजिस्टरमध्ये नोंद करणे.
- ऐ) हस्तांतरण करणारी वखार पावती तयार करणे
- ओ) वखार पावती व साठ्याची व्यवस्थित नोंद करणे

३. वखारकेंद्रावर साठा जमा करण्यापूर्वीची खबरदारी खाली नमूद केल्याप्रमाणे -

- अ) वखार केंद्रावर जमा करणाऱ्या साठ्याची तपासणी करावी
- आ) वखारकेंद्रावर साठा आवक होताना जर फाटकी पोती असतील तर ती शिऊन पूर्णपणे भरून घ्यावीत व खराब पोती असतील तर पोती उघडून साठा वाळवून परत भरून घ्यावी.
- इ) कीडग्रस्त साठ्याचे त्वरीत धुरीकरण करावे.
- ई) ज्या साठ्याचे साल्वेजींग झाले असेल तो साठा जास्त दिवस साठवणुकीस ठेवू नये.
- उ) कुठल्याही साठ्याची आवक घेताना सर्व काळजी घेऊनच साठा साठवणुकीस ठेवावा.

४. साठा स्विकारण्यापूर्वी वजन करण्याची पुर्तता -

वखार केंद्र प्रमुखाने अचुक इलेक्ट्रॉनिक हस्तांतरणीय वखार पावती ज्यात साठ्याचे वजन व प्रतीचा समावेश असेल अशी तयारी करावी ज्यासाठी खाली नमूद केलेल्या कृतींचा समावेश असावा.

- अ) वखार केंद्रावर साठा स्विकारण्यापूर्वी साठ्याचे वजन करून तो स्विकारण्यात यावा.
- आ) केंद्र प्रमुखाने वजन व्यवस्थित नोंदवून त्याचा दुरूपयोग होणार नाही याची काळजी घ्यावी.
- इ) वखार केंद्रावर साठ्याची आवक होत असताना आलेल्या ट्रकची गेट रजिस्टरवर नोंद घ्यावी.
- ई) वखारकेंद्रावर वजनकाटा उपलब्ध नसेल तर प्लॅटफॉर्म स्केल उपलब्ध करावे.
- उ) वखार केंद्रावर वजनकाटा उपलब्ध नसेल तर बाहेरील काट्यावर स्वतः देखरेख करून वजन तपासावे.
- ऊ) काट्याचे वजन वखार केंद्रप्रमुख ठेवीदाराला दाखवून व सही करून मगच वखारकेंद्रावर साठवणुकीस ठेवतील.
- ए) वखारकेंद्रावर आलेल्या साठ्याचे १०० टक्के वजन करूनच साठवणुकीस ठेवावा पण जर पॅकिंगवर वजन नमूद केले असेल तर १० टक्के वजन घ्यावे.
- ऐ) वजनकाटा व वजनमाप हे वजनकाटा इन्स्पेक्टर कडून दरवर्षी प्रमाणित करून घ्यावे.

५. वखारकेंद्रावर साठा ठेवताना प्रत तपासून घेणे -

- अ) वखार केंद्रावर साठ्याची आवक होत असताना त्याची प्रत तपासण्याची व्यवस्था ठेवण्यात यावी.
- आ) केंद्रप्रमुख आवक साठ्याचा नमुना घेऊन त्याची प्रत तपासणी करतील.
- इ) केंद्रप्रमुखाने साठा सरकाराने नमुद दिलेल्या विहित परिमाणात आहे याची काळजी घ्यावी लागेल.
- ई) अँगमार्कच्या दर्जाचे परिणाम आहेत ते वखार केंद्रावर स्पष्ट दिसतील असे फलकावर लावावे.

६. वखार केंद्रावर साठवलेल्या साठ्याची तपासणी करण्याकरिता नमुना काढण्याची पद्धती -

- अ) वखार केंद्रावरील तपासणीसाठी आणलेल्या साठ्याची खाली नेमून दिलेल्या पद्धतीचा अवलंब करावा.
- आ) साठवणुकीस ठेवलेल्या साठ्याचा नमुना काढण्यासाठी BIS code is 2814-198 चा अवलंब करावा.
- इ) साठवणीत ठेवलेल्या साठ्याचा ठेवीदार व केंद्रप्रमुख यांनी संयुक्तपणे नमुना काढावा.
- ई) साठवणुकीत ठेवलेल्या साठ्याचा सर्व समावेशक नमुना काढावा व पुर्णपणे मिसळून घ्यावा.
- उ) डॅमेज धान्य किंवा खराब साठा असेल तर तो इतर चांगल्या धान्यापासून लांब साठवणुकीस ठेवावा.
- ऊ) साठवलेल्या धान्याचा नमुना हा स्वच्छ वाळलेला व इतर पदार्थ न मिसळलेला निर्भेख असावा.
- ए) साठवणुकीस असलेल्या धान्याचा नमुना व्यवस्थित ठिकाणी सांभाळून ठेवावा की तो खराब होणार नाही.

७. साठवणुकीस ठेवलेल्या धान्याचा नमुना पोत्यातून काढणे -

- अ) धान्याचा नमुना परखी किंवा बॅग ट्रायरच्या आधारे चारही बाजूंनी Zig-zag पद्धतीने निरनिराळ्या ठिकाणी आढावयाचा आहे.
- आ) धान्याचा नमुना हा काही पोत्यातून काढायाचा आहे तसेच काही पोत्यांची शिलाई उसवून काढायचा आहे.
- इ) धान्याचा नमुना निरनिराळ्या पोत्यातून काढून तो चांगल्या दर्जाचा आहे की नाही हे तपासून द्यावे.
- ई) धान्याचा नमुना काढल्यानंतर तो पुर्णपणे मिसळून घ्यावा आणि तो तपासण्यासाठी विहित वजनाचा काढण्यासाठी सॅपल डिव्हेंडरचा वापर करावा किती पोत्याचा नमुना घ्यावा हे एकुण थप्पीत उपलब्ध पोत्यांप्रमाणे द्यावा.
- उ) हळद, मिरची, चिंच, गुळ, इत्यादी पदार्थांचा नमुदा निरनिराळ्या भागातून पोत्यांची शिलाई उसवून करावा लागतो.

८. धान्याची प्रत तपासण्यासाठी लागणारी थप्पी -

- अ) भारत सरकारच्या नियमानुसार डॅमेज, कॉन्टॅमिनेटेड किंवा कीड लागलेले धान्य स्विकारता येत नाही त्यामुळे वखारकेंद्रप्रमुखाने असे धान्य न घेण्याची काळजी घ्यावयाची असते.
- आ) WDRA च्या नियमाप्रमाणे प्रत्येक वखारकेंद्रावर सुसज्ज प्रयोगशाळा व नमुना तपासण्याची आयुधे ठेवण्याची गरज असते.
- इ) वखार केंद्रावर साठवणुकीस जो साठा ठेवायचा असतो अँगमार्क ग्रेडप्रमाणे किंवा भारत सरकारने ठरविलेल्या FISSA च्या ग्रेडप्रमाणे असावा.
- ई) धान्याची प्रत प्रयोगशाळेत तपासण्यासाठी BIS च्या नियमानुसार करावे.
- उ) धान्याची ग्रेड ही त्या साठ्यातील धान्याच्या प्रतीप्रमाणे असेल जी भारत सरकारने ठरविलेल्या परिमाणाप्रमाणे असावी.
- ऊ) वखारकेंद्रावरील नमुना तपासल्यानंतरचे सर्व रिपोर्ट वखार केंद्रावरील रजिस्टरमध्ये नोंद करावी.

९. WDRA कडे नोंदणीकृत नसणाऱ्या वखार केंद्राकडून दिली जाणारी वखार पावतीची सर्वसाधारण पद्धत -

प्राप्त झालेल्या साठ्याची खात्री झाल्यानंतर जमा केलेल्या मालाची सॅप सिस्टीम मध्ये कायदेशीर संगणकीय दस्ताऐवज वखार कायदा १९५९ व वखार नियम १९६० अंतर्गत रितसर वखार पावती निर्माण केली जाते. जे की ती हस्तांतरणीय वा अहस्तांतरणीय असणार वखार पावती ठेवीदारास दिली जाते. वखार पावतीस Special Adhesive Stamp लावणे बंधनकारक आहे त्यामध्ये साठवणुकीस प्राप्त झालेल्या साठ्याची संपुर्ण तपशील दर्शविलेला असतो. वखार पावतीवर नमुद असलेल्या बाजार भावाप्रमाणे मुल्याचा विमा उतरवून साठवणुकीतील साऱ्यास संरक्षण दिले जाते. सखार महामंडळाचे गोदामात जमा केलेल्या मालाचे वखार पावतीवर बँकेकडून तातडीने तारण उपलब्ध होते वखार पावतील कोणत्याही प्रकारची खाडाखोड होणार नाही याची काळजी केंद्रप्रमुखाने घेणे आवश्यक आहे तसेच इतर विषयक आवश्यक बाबी WDRA पद्धती प्रमाणेच असतील.

- ऊ) रोजचा आवक जावकचा तपशील
- ए) साठा साठवणुकीचे रजिस्टर

१५. ठेवीदाराने ठेवलेल्या साठ्याची ओळख ठेवणारे संबंधित रेकॉर्ड -

- अ) प्रत्येक साठ्याची ओळख ठेवण्यासाठी त्याला लॉट नंबर देण्यात येईल त्याची माहिती ठेवीदाराला देण्यात येईल.
- आ) साठ्याला दिलेला लॉट नंबर प्रत्यक्ष कार्डवर व ईलेक्ट्रॉनिक फॉर्ममध्ये दर्शविण्यात येईल.
- इ) वखारीत ठेवलेला प्रत्येक साठ्याला एक ओळख ठेवणारा लॉट नंबर देण्यात येईल जो त्या भागात ठेवला असेल त्याप्रमाणे देण्यात येईल.
- ई) साठ्याची ओळख ठेवणारा नंबर ईलेक्ट्रॉनिक वखार पावतीवर नमूद करावा.
- उ) ठेवीदाराने ठेवलेल्या साठ्याची ओळख देण्यासाठी साठ्यावर स्टॅक कार्ड लावावे.
- ऊ) केंद्रप्रमुखाने कुठलाही साठा ओळख न ठेवणारा केंद्रावर साठवू नये.
- ए) जर ठेवीदाराला त्याच्या पद्धतीने ओळखता येईल असा ठेवायचा असेल त्याप्रमाणे ठेवीदारात व केंद्रप्रमुखात समन्वय ठेवून नियोजन करावे लागेल.
- ऐ) गोदामात कुणाही बाहेरील व्यक्तीला प्रवेश मिळणार नाही याची केंद्रप्रमुखाने काळजी घ्यावी.
- ओ) केंद्रप्रमुखाने सर्व साठ्याची व्यवस्थित व योग्य ठिकाणी थप्पी मारून द्यावी.
- औ) ज्या साठ्याची आवक जावक लवकर होणार असेल तर तो साठा जास्त दिवस ठेवण्यात येणाऱ्या साठ्याजवळ करू नये.

ब) वखार केंद्रावर साठ्याची व्यवस्थित थप्पी मारणे व साठ्याची शास्त्रशुद्ध साठवणुक करावयाची पद्धत -

१. वखार केंद्रावर साठवणुकीस ठेवलेल्या साठ्याची काळजी घेणे

- अ) केंद्रप्रमुख सर्व साठ्याची दर पंधरा दिवसांनी तपासणी करतील तसेच सर्व गोदामे स्वच्छ राहतील याची काळजी घेतील. साठ्याला कीड लागणार नाही तसेच उंदरांचा प्रादुर्भाव राहणार नाही याची दक्षता घेतील.
- आ) दर पंधरवड्याला वखारकेंद्रप्रमुख साठवलेल्या साठ्याची मोजदाद करतील.
- इ) वखार केंद्रावर धुरीकरण व फवारणी करण्याची सोय असेल ज्यायोगे साठा कीडविरहीत राहिल याची काळजी घेतील.
- ई) वखारकेंद्रावर धुरीकरण व फवारणी करण्यासाठी केमिकल्स, उंदरे मारण्यासाठीची किटकनाशक साहित्याची मोठ्या प्रमाणावर उपलब्ध असेल.
- उ) वखारकेंद्रावर धुरीकरण करण्यासाठी लागणारी सर्व व्यवस्था असेल.
- ऊ) वखारकेंद्रावर साठवणुकीस ठेवलेल्या साठ्याला हवा मिळण्याची व्यवस्था असेल.
- ए) वखार केंद्रावर दर पंधरवड्यानंतर साठा तपासायची व्यवस्था असेल.

२. साठा साठविणे व जागेचा उपयोग -

नामांकीत वखार केंद्रावर Block system प्रमाणे थप्पी लावण्यात यावी. केंद्रप्रमुख वखार केंद्रावर साठा साठविण्यासाठी थप्पी मारण्यासाठी शास्त्रशुद्ध व्यवस्था असेल.

- अ) साठ्याची थप्पी मारण्याचे प्लॅनिंग
- आ) गटाची साईज

गटाची थप्पी अशा पद्धतीने मारण्यात यावी की गोदामात हवा खेळती राहिल व साठ्यात कीड राहणार नाही याची व्यवस्था असेल काही साठ्याची मोठी थप्पी मारता येते उदाहरणार्थ साखर ज्याला धुरीकरणाची गरज नसते.

३. गटाची थप्पी मारण्यासाठी केलेला प्लॅन -

- अ) गोदामातील जागा ३० फुट X २० फुट या पद्धतीने आखून घेण्यात येईल. प्रत्येक साठा ३० X २० या मोकळ्या जागेतच मारला पाहिजे.
- आ) दोन गटांमध्ये २ १/२ फुटाची जागा. तसेच भिंतीपासून २ १/२ जागा सोडण्यात येईल. ज्यायोगे धुरीकरण तपासणी करणे व फवारणी करणे सुलभ होईल.
- इ) दरवाज्यापासून साठ्याची ४ फुट आत थप्पी मारण्यात येईल. गोदामात २७ टक्क्यांपेक्षा ज्यादा मोकळी जागा ठेवण्यात येणार नाही.
- ई) साठ्याची थप्पी मारण्यासाठी ३०X२० फुट जागाच ठेवण्यात येईल. ज्यायोगे थप्पीवर धुरीकरणासाठी कव्हर आच्छादन करता येईल.
- उ) गोदामात थप्पी अशा पद्धतीने घ्यावी की गोदामात प्रकाश व खेळती हवा राहिल.

४. पोत्यांची थप्पी मारण्यासाठी आखलेली रेषा -

- अ) पोत्यांची थप्पी घेताना ५ सेमी जाड अशी पांढरी किंवा पिवळी रेष आखून त्यामध्ये थप्पी मारायची.
- आ) गटाचा नंबर मोठ्या अक्षरात थप्पी लगतच्या भिंतीवर किंवा जमिनीवर लिहावा.

५. गटाची उंची -

पोत्याची थप्पी ही साठवणुकीस ठेवणाऱ्या साठ्याप्रमाणे ठेवण्यात यावी. उदा. कडधान्ये २० थप्पीपर्यंत द्यावे. साखरेची कीही उंची थप्पी घेता येते. गटाची थप्पी अशा पद्धतीने घ्यावी की ज्यायोगे खालील साठा खराब होणार नाही.

६. स्टॉक कार्ड व स्टॉक रजिस्टर -

- अ) प्रत्येक गटाला वेगळे स्टॉककार्ड लावावे.
- आ) स्टॉककार्ड वर आलेल्या पोत्यांची तारखेसहीत नोंद करावी तसेच साठ्याची प्रत व कीड आढळल्यास त्याची नोंद करावी.
- इ) सर्व प्रकारच्या नोंदी केलेले स्टॉककार्ड थप्पीच्या पुढील बाजूस लावावे व त्याच्यावर एक पॉलिथिनचे कव्हर लावावे म्हणजे ते फाटणार नाही व फवारणीच्या वेळी खराब होणार नाही.
- ई) स्टॉक कार्ड जोवर साठा निर्गमित होत नाही तोवर जपून ठेवावे.
- उ) गटातून पोत्याची जावक होईल त्याची स्टॉक कार्डवर नोंद घ्यावी.

७. धान्याच्या थप्पीखाली ठेवण्यासाठी डनेजचा वापर -

- अ) धान्याच्या थप्पीवरील लाकडी कि पॉलीपॅलेटस चा वापर करणे सर्वोत्तम ठरेल.
- आ) साखर किंवा खताच्या थप्पीखाली दोन चट्या व मध्ये पॉलिथिन शिट टाकावे.

- इ) खाद्यान्याच्या थप्पीवरील लाकडी क्रोट नसतील तर दोन थर बांबुमेंटच्या मध्ये १०० मॅयक्रॉन चे पॉलिथिनशीट घालावे.
- ई) तेल व इतर पातळ पदार्थांच्या खाली लोखंडी ट्रे घालावेत.
- उ) जर वर नमूद केलेले घटक उपलब्ध नसतील तर लॅमिनेशन शीट्स, पॉलिपॅलेटसचा वापर करावा.

८) धान्य साठवणूकी बाबत प्रतिबंधात्मक उपाय योजना

१. धान्य जर सर्वसामान्य हवामानात साठवले तर ते जास्त दिवस टिकते आणि ते जर अतिउष्ण हवामानात साठवले तर त्यात तुट येण्याची जास्त शक्यता असते.
२. धान्याच्या साठ्याची प्रत, वजन जर ते उष्ण हवामानात ठेवले तर त्याची पौष्टिक तत्व खालावते.
३. जर धान्याची योग्य प्रकारे साठवणूक सर्वसामान्य हवामानात व शास्त्रशुध्द पध्दतीने केली नाही तर धान्यामध्ये मोड येणे, धान्याला कुबट वास येणे, किड्याची वाढ होणे इत्यादी गोष्टी होण्याची शक्यता असते.
४. धान्याची शास्त्रशुध्द पध्दतीने साठवणूक करण्यासाठी त्याची जमिनीपेक्षा उंच थप्पी करावी, जेणेकरून उंदराचा प्रादुर्भाव होणार नाही. जर भिंती गुळगुळीत असतील तर त्यावर किडे थांबू शकणार नाहीत, आणि धान्याच्या खाली आच्छादन वापरले तर जमिनीतील ओलाव्याने पोती खराब होणार नाहीत.
५. दोन चटयांमध्ये पॉलिथिनचा उपयोग करावा किंवा लाकडाच्या क्रेटसचा वापर करून त्यावर थप्पी लावावी, ज्यामुळे मधली व खालची थप्पी खराब होणार नाही.
६. धान्याच्या श्वासोच्छ्वासामुळे उष्णता निर्माण होते, त्यामुळे धान्याला हवा लागणे गरजेचे असते. धान्याला हवा लागण्यासाठी गोदामाची दिवसा दारे व खिडक्या उघडे ठेवणे गरजेचे असते.
७. जर धान्याला हवा किंवा सुर्यप्रकाश मिळाला तर किड लवकर निर्माण होत नाही, ज्यामुळे धान्य सुस्थितीत ठेवण्यास मदत होते.
८. धान्याची तपासणी दर पंधरा दिवसांनी चारी बाजुनी नमुना काढून करावी. तपासणीमध्ये धान्याला किड लागली कि नाही याची खात्री करावी. जर तपासणी प्रलंबित राहिली तर धान्यसाठा खराब होण्याची भिती असते.
९. धान्याचे १ कि.ग्रॅ. नमुना घेवून त्याचे पृथःकरण करून त्याची प्रत तपासली जाते ज्यामुळे त्या धान्याचे निराकरण करणे सोपे जाते.
१०. किडप्रतिबंधक उपाययोजना केल्यामुळे किड्यांचा होणारा प्रादुर्भाव टळतो.
११. गोदामात किडीचा प्रादुर्भाव झाल्यास धुरीकरण करावे व डिगॉसिंग गटावर नंतर डेल्टामेथरीनची फवारणी करावी.
१२. धान्याला रोगनिवारक उपाययोजना करण्यासाठी अॅल्युमिनियम फॉस्फाईडचा वापर करावा किंवा मेथिल ब्रोमाईडचा वापर करावा.
१३. अॅल्युमिनियम फॉस्फाईडचा वापर केल्यावर त्यातून फॉस्फिन वायू तयार होतो जो विषारी असून किड्यांना मारतो. एक गोळी ३ ग्रॅमची असते, त्यातून १ ग्रॅम फॉस्फिन गॅस निघतो.
१४. एका गटाचे धुरीकरण करायचे असेल तर जेवढे मे. टन असतील त्याच्या तीन पट गोळ्या टाकाव्यात. निम्या गोळ्या गटावर टाकाव्यात आणि निम्या गोळ्या चारी बाजुनी टाकाव्यात. फॉस्फिन गॅस जड असतो त्यामुळे तो खाली राहतो.

१५. इथिलीन डायब्रोमाईड (EDB) मधून ब्रोमिन गॅस निघतो जे किड्यांना मारतो.
१६. मेथिलिन ब्रोमाईडमधून ब्रोमिन गॅस निघतो जे धान्यातील किड्यांना मारतो.
१७. धुरीकरण करण्यासाठी रबराचे कव्हर्स किंवा पॉलिथिनचे कव्हर्स वापरावे व कव्हरांच्या भोवताली वाळूच्या पिशव्या वापराव्यात.
१८. चांगले कव्हर्स व वाळूच्या पिशव्या वापरल्यानंतर १०० टक्के किड मरतात. पण जर कव्हर्स फाटके असतील तर किड मरत नाही. किड प्रबंधक उपाययोजना करण्यास संध्याकाळची वेळ योग्य असते.

S. No.	Name of Chemical	Dilution with Water	Dosage	Mode of Application	Frequency	Area
1.	Deltamethrine 2.5% WP	40gm/litre	3 ltr/100 sq. meter (surface treatment)	Spraying	Once in 3 months	
2.	ALP (Aluminium Phosphide)	-	3 Tab/ per MT	Fumigation	As an when the stock found infested	Wapi, Ahmadbad (Gujrat) , Delhi

९. साठवणुकीस आलेला साठा शास्त्रशुद्ध पद्धतीने सांभाळणे गोदामाची स्वच्छता व साफसफाई -

- अ) गोदामाची स्वच्छता व सांडपाणी जाण्यासाठी गटाराची व्यवस्था असेल.
- आ) केंद्रप्रमुख गोदामात फिरून कुठे गळती होते का किंवा एखादी गॅप असेल तर त्यावर लक्ष ठेवीत तसेच खिडकी किंवा झरोक्यांतून पावसाचे पाणी किंवा पक्षी येणार नाही याची काळजी घ्यावी.
- इ) भिंतीला किंवा जमिनीला जर भेगा असतील तर त्यांची साठा साठवणुक करण्यापूर्वी दुरूस्ती करावी.
- ई) धुरीकरण किंवा फवारणी नेमुन दिलेल्या परिमाणाप्रमाणे करतील.
- उ) गोदामातील तळवट धुऊन व वाळवून मगच धान्याचा साठा स्विकारला जाईल.
- ऊ) गोदामाच्या भोवती वाढलेली झाडे झुडुपे ठराविक काळाने काढली जावी त्यायोगे परिसरात उंदराची बिळे सरपटणारे प्राणी येणार नाहीत व परिसर स्वच्छ राहिल.

१०. साठ्याला खेळती हवा ठेवणे -

- अ) गोदामात खेळती हवा राहण्यासाठी थंड व संयमित वातावरणाने गोदामाचे दरवाजे उघडे असायला पाहिजेत.
- आ) गोदामात Exhaust पंखे बसवल्यास दरवाजे उघडे ठेवणे खिडक्या उघडे ठेवणे त्यामुळे गोदामात खेळती हवा रहाते.

११. अंतर्गत साठ्याची निष्का राखण्याची पद्धत -

- अ) केंद्रप्रमुखाने दर पंधरा दिवसांनी साठ्याचा नमुना काढून त्यात कीड आहे की नाही हे तपासावे.
- आ) दर पंधरवड्यांनी तपासणी केल्यावर त्याची स्टॅककार्डवर नोंदणी करावी.
- इ) गोदामात नियमित फवारणी करावी म्हणजे कीड एका गटातून दुसऱ्या गटात जाणार नाही.
- ई) तपासणी दरम्यान कीड आढळल्यास त्याचे त्वरीत धुरीकरण करावे

- उ) एखाद्या गटात जर आर्द्रता जास्त असेल तर अश्या गटाला भरपूर हवा मिळण्याचा प्रयत्न करावा.
- ऊ) गोदामाची नियमितपणे पाहणी करून भिंती, तळघर, खिडक्या दरवाजे सुस्थितीत आहे की नाही याची पाहणी करावी.
- ए) गोदामात सांडलेला पाला गोळा करून तो साफ करावा व मुळ गटाच्या पोत्यांबरोबर निर्गमित करावा.
- ऐ) गोदामात दररोज नियमितपणे स्वच्छता राखावी.

१२. गोदामातील पोत्यांची मोजणी करणे -

केंद्रप्रमुख महिन्यातून एकदा गोदामातील सर्व साठ्याची मोजदाद गोदामात ठेवलेल्या रेकॉर्डप्रमाणे करतील जर साठ्यात कमी किंवा जास्त पोती असतील तर त्याचा उहापोह करावा व पोती जुळवून घ्यावी ज्यायोगे ठेवीदाराचा विश्वास पुढे दृढ राहिल.

क) वखार केंद्रावरील साठ्याची जावक देण्याची पद्धत -

१) ठेवीदाराला किंवा त्याच्या प्रतिनिधीला जावक देताना खाली नमूद केलेल्या अटींची पूर्तता करावी.

- अ) वखारकेंद्रावरील साठ्याची जावक देताना ठेवीदार खरेदीदाराला जावक देण्याची विनंती अर्ज दाखल करतील.
- आ) वखारकेंद्रावरील जावक देण्यापुर्वी माल परत करण्याचा फॉर्म नंबर (७/२७) घेऊन त्यासह कागदपत्रे तपासतील.
- इ) वखारकेंद्रावरील साठ्याची जावक देताना त्याची प्रत तपासावी.
- ई) केंद्रप्रमुखाने साठा ठेवल्यानंतर जावक देण्यापुर्वी वखारभाडे, विम्याचे पैसे प्रथम वसूल करावे.
- उ) वखारकेंद्रावरून साठा उचल करण्यासाठी अर्ज दाखल करावा.
- ऊ) वखारकेंद्रावर आलेल्या रिकाम्या गाडीचे वजन करावे.
- ए) रिकामी गाडी वखारकेंद्रावर साठी असेल तेथे उभी करावी.
- ऐ) गाडी भरल्यावर त्याचे वजन करावे.
- ओ) गाडी वखारकेंद्रावरून बाहेर जाण्यासाठी गेटपास बनवावा.
- औ) गाडीचे वजन झाल्यावर गेटमधुन बाहेर जाण्यासाठी परवानगी घ्यावी.
- अं) वखारकेंद्रावर साठा जावक झाल्यावर रजिस्टर व तत्सम कागदपत्रांवर नोंद करणे.
- अः) वखारकेंद्रावरील साठा एका ठेवीदाराकडून दुसऱ्याला हस्तांतरण करण्यासाठी दोघांची परवानगी लागेल.
- ऋ) वखार केंद्रावरील साठा तपासण्यासाठी ठेवीदाराने विनंती केल्यावर त्याच्या समोर तपासावा.

२. वखार केंद्रावरील साठा जावक देण्यासाठी वजन करणे -

वखारकेंद्रावरील साठा जावक व जावक देताना वजनाची सारखीच पद्धत असावी. वखारकेंद्रावरील साठ्याची जावक होताना साठ्याची गुणवत्ता तपासणे.

- अ) वखारकेंद्रावरील साठ्याची जावक होताना ठेवीदार किंवा त्याचे प्रतिनिधी साठ्याचा नमुना काढून त्याची गुणवत्ता आर्द्रता व कीड तपासू शकतात.
- आ) वखार केंद्रावरील साठा जावक होताना नियमाप्रमाणे तपासणीची पद्धत अवलंबवावी.
- इ) जावक होताना ठेवीदाराने साठा तपासला असेल तर तशी नोंद वखारकेंद्रावर किंवा इलेक्ट्रॉनिक वखारपावतीवर नोंदवावी.

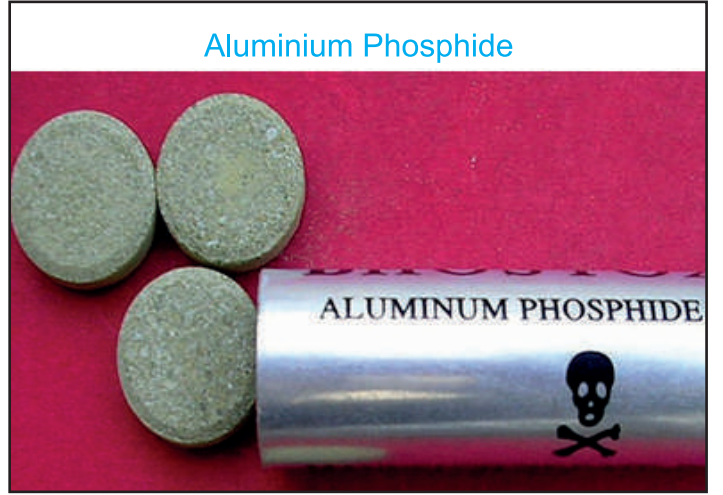
३. वखार केंद्रावरील साठ्याची जावक घेताना लागणाऱ्या कागदपत्रांची पूर्तता

- ◆ गेट रजिस्टर
- ◆ डिलीव्हरी ऑर्डर
- ◆ वजनाचे कागदपत्र
- ◆ जावक देतानाचे वेब्रिज रजिस्टर
- ◆ विमा रजिस्टर
- ◆ थप्पीवाइज रजिस्टर
- ◆ थप्पीचे स्टॅक कार्ड
- ◆ दररोजचे आवक जावकचे रजिस्टर
- ◆ वखारकेंद्रावरील वखारपावती देण्याचे व रद्द करण्याचे रजिस्टर
- ◆ साठ्याचे रजिस्टर
- ◆ ठेवीदाराचे रजिस्टर
- ◆ वखारपावतीवरील कर्जाचे रजिस्टर
- ◆ गेट पास

Delta Methrin 2.5 WP

Aluminium Phosphide

फवारणी करतानाचे चित्र

धुरिकरणाचे चित्र (शास्त्रशुद्ध धुरिकरण)

४ : धान्याला लागणारी कीड व त्यांचे पूर्ण जीवनचक्र

➤ धान्याला लागणारी कीड व त्यांचे पूर्ण जीवनचक्र :

धान्याची गोदामात साठवणूक करताना कीड्यांमुळे मोठ्या प्रमाणात नुकसान होते. धान्यात आद्रता जास्त असेल किंवा धान्याच्या साठ्याला खेळती हवा मिळत नसेल तर धान्याला जास्त प्रमाणात कीडे लागतात. धान्यात किडे झाल्यामुळे मोठ्या प्रमाणात युरीक अॅसिड वाढण्याची भीती असते जी शरीरास हानीकारक असते. धान्यातील कीड मरण्यासाठी धुरीकरण व फवारणी करणे गरजेचे असते. धान्यात सामान्यतः आढळणारे कीडे व त्यांचे जीवनचक्र खाली नमुद केले आहे.

१. सोंडकिडा (कॅलेंड्रा) :

किड्याची ओळख : हा किडा करड्या रंगाचा असतो व २.५ ते ४.५ मि.मी. लांब असतो व त्याच्या पुढचा भाग सोंडेसारखा असतो. त्याच्या अंगावर फिकट लाल रंगाचे पट्टे असतात. ते सहसा तांदूळ, गहु, ज्वारी, मका, बाली इत्यादी धान्यात आढळतात.

जीवनचक्र : साधारणतः ३० डिग्री तापमानात त्याची मादी १००-१५० अंडी घालते ज्याच्यावर चिकट पदार्थ असतो. ती अंडी धान्यातच फुटतात व त्यातून अळी बाहेर येते. त्या अळ्या मोठ्या प्रमाणावर धान्य खातात. काही अंडी धान्यातूनच फुटून धान्यातील आतला भाग खालून बाहेर येतात. अशा धान्याला किडलेले धान्य म्हणतात. किडा पूर्ण स्वरूपात झाल्यावर उडू शकतो त्यांचे जीवनक्रम २०-२५ दिवसांचे असते.

२. रायझोपथा :

किड्याची ओळख : हा किडा सिलींड्रिकल असतो व करड्या किंवा काळ्या रंगाचा असतो. त्याची लांबी ३ मि.मी. असते आणि पुढील भाग वेगळा ओळखून येतो तो गहु, तांदूळ, मका, ज्वारी व बालीत आढळतो. त्याची अळी व किडा धान्य खाऊन पीठ तयार करतो त्यामुळे तो चटकन ओळखु शकतो.

जीवनचक्र : हा किडा जास्त दिवस जिवंत रहातो या किड्याची मादी एका वेळेला ३००-५०० अंडी घालते जी वेगवेगळी असतात किंवा एका गड्यात असतात जी पोत्यावर किंवा धान्याच्या तुकड्यांवर असतात. अंडी फुटल्यानंतर अंडी बाहेर पडते जी धान्यातील पदार्थ खाऊन त्यांचा कीडा तयार होतो. अळी लहान असताना चपळ असते पण मोठी झाल्यावर जड होते. अंडी धान्यात शिरून अन्न खाऊन धान्याला किड लाऊन बाहेर पडते त्यांचे जीवनचक्र २५ दिवसांचे असते.

३. ट्रायबोलीयम :

किड्याची ओळख : हा किडा करड्या लाल रंगाचा असतो. त्याच्या शरीराचे ३ भाग ओळखु येतात व पुढील भागात अँटेनासारखा भाग असतो. हा किडा अतिशय चपळ असतो व लांबी ३-४ मि.मी. असते. त्याची अंडी पांढऱ्या रंगाची असतात. त्याच्या अळ्या फिकट पिवळ्या रंगाच्या असतात ते गहु, तांदूळ पिठात सापडतात.

४. खापरा :

किड्याची ओळख : हा किडा करड्या रंगाचा व गोल असतो, त्याची लांबी १.५ ते ३.० मि.मी इतकी असते. पूर्ण किडा थोडे दिवस जगतो व तो धान्याला खात नाही, परंतु त्याची अळी गव्हाकरीता अतिशय धोकादायक असते. अळी पांढऱ्या रंगाची असून तिच्या अंगावर केस असतात.

जीवनचक्र : ते गव्हाच्या मधला भाग खातात. अळी तिचे साल सोडते तसेच गव्हाला पुर्ण खाऊन त्याचा वरील भाग फक्त ठेवते. मोठ्या प्रमाणात हे किडे असल्यास गहू खाण्यालायक ठेवत नाहीत. त्यांना योग्य हवामान मिळाले तर जास्त दिवस जगतात त्यांचे जीवनचक्र २५ दिवसांचे असते. त्यांना मारण्यास औषधाचा जादा डोस द्यावा लागतो.

५. ओरॅझोफिलस :

किड्याची ओळख : त्याची अळी ही करड्या रंगाची असून ती २-३ मि.मी लांब असते. ह्या किड्याची अळी व किडा धान्याचे तुकडे खातात.

जीवनचक्र : या किड्याची मादी दररोज ६-१० अंडी देते. अशी एकूण ३७० अंडी देते. त्यांचे जीवनचक्र २०-८० दिवस असते. किडे हे जास्त दिवस जगतात व उडू शकतात.

६. पाकोळ्या (इफिस्टिया) :

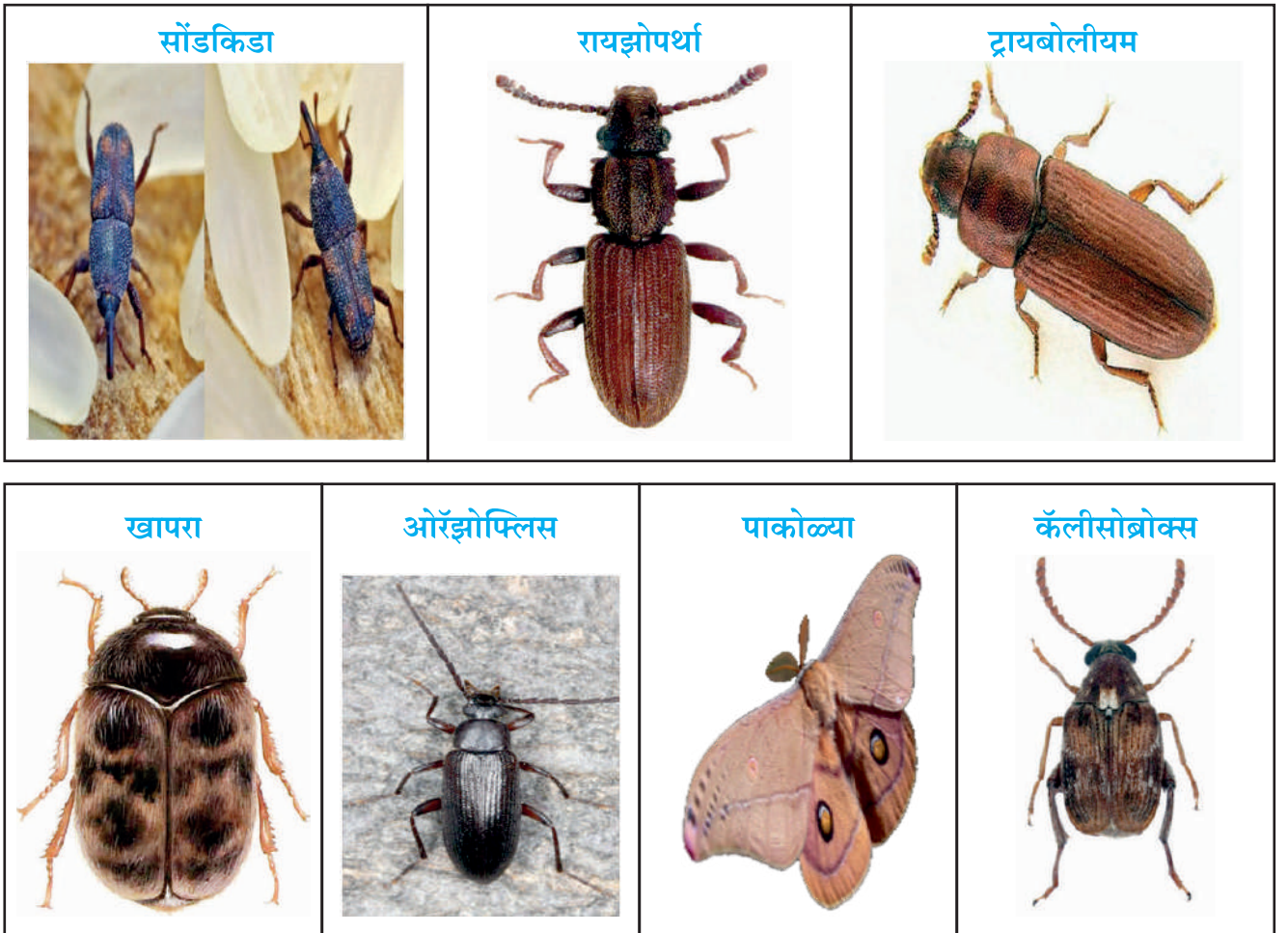
किड्याची ओळख : पाकोळ्यांचे पंख करड्या रंगाचे असतात. त्यांच्या अळी फिकट गुलाबी रंगाच्या असतात. हे पाकोळ्या तृणधान्याला व फळांनाही खराब करतात.

जीवनचक्र : त्याची मादी ३०० अंडी ३-४ दिवसात देते. त्याचे जीवनचक्र २८ दिवसात संपते. अळ्या पोत्यावर फिरू शकतात. परंतु किडा जास्त दिवस जगत नाही.

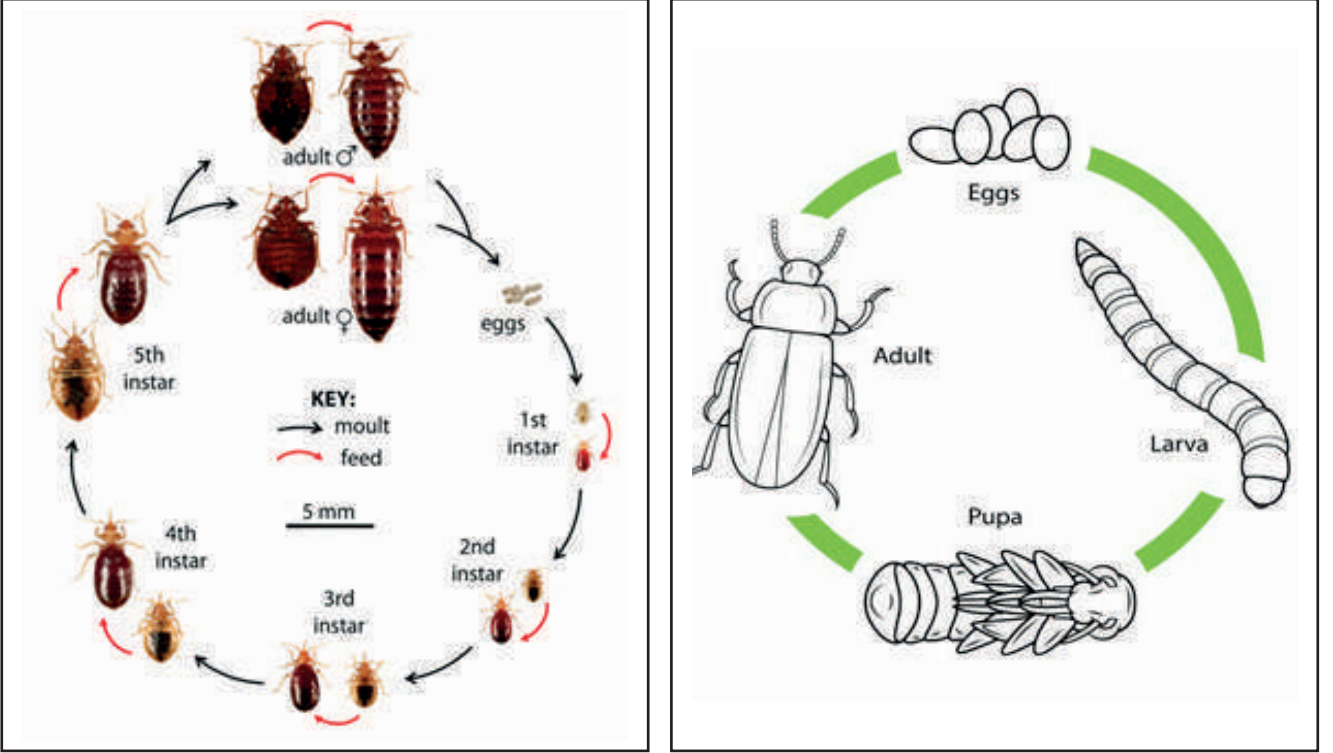
७. कॅलीसोब्रोक्स :

किड्याची ओळख : हा किडा सर्वसाधारण ३ मि.मी. लांब असतो तसेच लाल व करड्या रंगाचा असतो. त्याचे पंख काळ्या व करड्या रंगाचे असतात ज्याच्यावर एक टिपका असतो. मादींनी घातलेली अंडी ५-२० दिवसात उबतात. हे किडे प्रामुख्याने हरभरा, तुर, सोयाबीन, मुगात सापडतात.

जीवनचक्र : याची अळी कडधान्याच्या दाण्यात घुसून धान्याचा आतील भाग खातात. अळीपासून किडा २ आठवडे ते ६ महिन्यात होतो. हे किडे शेतातील धान्ये खातात. किडा जास्त दिवस जगत नाही व त्याचे जीवनचक्र २१ दिवसाचे असते.

किटकांचे जीवनचक्र

➤ उंदिर व घुशीचा बंदोबस्त

उंदिर हे शेतमाल व साठवणूक केलेल्या धान्याची नासाडी करणारे अतिशय धोकादायक प्राणी आहेत. त्यांच्यामुळे मानव व जनावरांना रोग होण्याचा मोठा धोका संभवतो. उंदरांच्या १७५० जाती असून त्यांच्या जगातील ४० टक्के सस्तन प्राण्यात समावेश होतो. भारतात उंदराच्या १५० जाती असून त्यांच्या १८ जाती धान्याची नासाडी करणाऱ्या आहेत. ते सस्तन प्राण्यात मोडत असून त्यांचा वरचा पूर्ण भाग केसाळ असतो. उंदिर इतर प्राण्यांपेक्षा चटकन ओळखु येऊ शकतात ते त्यांच्या वैशिष्टपूर्ण दातांच्यामुळे उंदरांच्या तोंडाच्या वरच्या बाजूला छिन्नीच्या आकाराचे दोन दात व खालच्या भागालाही दोन दात असतात. त्या दातांची वाढ कायम होत असते जी १२.५ से.मी दर वर्षाला होते. जगातल्या धान्याचे व शेतमालाचे २.५ टक्के नुकसान उंदरांमुळे होते. उंदिर नुसतेच धान्य खात नाहीत तर त्याच्या पाचपट धान्य त्यांच्या केसांमुळे, विष्टा, मूत्र यामुळे धान्य खराब होते.

घरगुती उंदिर : घरगुती उंदिर हे धान्य तर खातातच पण लाकूड प्लॅस्टिक रबरही कुरतडतात. उंदरांमुळे प्लेग हा रोग होतो. त्यांना ओळखायचे महत्वाचे घटक खाली नमुद केले आहेत.

१. ते करड्या किंवा काळ्या रंगाचे असून त्यांच्या पोटाच्या भागावर मोठ्या प्रमाणावर केस असतात.
२. त्यांचे डोळे लहान असतात व मोठे केसाळ कान असतात.
३. टोकदार नाक असते.
४. त्यांची शेपटी बारीक असते व काळ्या रंगाची असते व त्याची लांबी डोक शरीराच्या लांबी मिळून इतकी असते.
५. मोठ्या उंदराचे वजन १५० ते २०० ग्रॅम असते.
६. त्यांची विष्टा ही पसरलेली व केळ्याच्या आकाराची असते.

- **उंदरांचा जीवन इतिहास व सवयी :**

उंदराची प्रजनन क्षमता वर्षातून ५-७ वेळा असते व (२५ दिवसानंतर) एकावेळा ते ६ ते १४ लहान उंदरांना जन्म देतात. ते कुरतडणारे प्राणी असल्यामुळे दिवसा कमी दिसतात. उंदिर चांगले पोहू शकतात व उंच जागेवर चढू शकतात. त्यांच्या जगण्याचा काळ १ ते २ वर्षे असतो. ते धुळ असलेल्या जागी रहातात तसेच ते गटारांच्या बाजूलाही सापडतात ते सहसा घराबाहेर पडत नाही किंवा रस्त्यावरूनही जात नाहीत. ते घराच्या छतांवरून घरात प्रवेश करतात.

- **उंदरांना मारावयाची औषधे :**

झिंक फॉस्फाईड, बेरीयम कॉर्बोनेट यांचा वापर उंदरांना मारावयास करता येतो. ही रसायन अतिशय घातक असतात त्याचा परिणाम ताबडतोब दिसतो. उंदर अतिशय चलाख असतात व नवीन वस्तूला पटकन खात नाहीत. त्यासाठी त्यांना प्रथम २-३ दिवस साधे अन्न जसे भजी, वडे वगैरे खायला घालायला लागते व नंतर विषारी औषध खाऊन ते मरतात.

- **धुरीकरण करणे :**

उंदरांच्या बिळात अॅल्युमिनियम फॉस्फाईडच्या १-२ गोळ्या टाकून त्याचे तोंड ओल्या मातीने बुजून टाकावे. गोळ्यामधून निघालेल्या फॉस्फिन गॅसने उंदिर मरतात.

५ : धान्याचा नमुना तपासणी व संलब्ध परिमाणे

➤ धान्याचा नमुना तपासणी व परिमाणे :

धान्याचा नमुना तपासण्यासाठी खाली नमुद केलेली उपकरणे लागतात.

१. सोनार वापरतात तसा वजन काटा
२. एनॅमल थाळी
३. चाळणी
४. सॅम्पल डिव्हायडर
५. स्कुप (चमचे)
६. फोरसेप्स
७. बर्हिगोल भिंग

➤ धान्याचा नमुना तयार करण्याची पद्धत :

गोदामातील गटाचा चारी बाजुनी नमुना (सॅम्पल) साधारण १ किलो इतका घ्यावा. तो नमुना सॅम्पल डिव्हायडरमध्ये टाकून २० ग्रॅम ते ५० ग्रॅम नमुना घ्यावा किंवा एखाद्या प्लेटमध्ये नमुना पसरून कमी कमी करीत धान्याचे पृथःकरण करण्यासाठी खाली नमुद केल्याप्रमाणे नमुना घ्यावा.

१. गहु, मका, बाली – ५० ग्रॅम हरभरा
२. तांदुळ, बाजरी, ज्वारी – २० ग्रॅम इतर कडधान्ये

धान्याचा २० ग्रॅम किंवा ५० ग्रॅम सॅम्पल एनामेल थाळीत घ्यावा व त्यातून अपरिपक्क, इतर धान्ये, इतर पदार्थ, तुस असलेले, कीड लागलेले धान्य वेगवेगळे काढून वजन काट्यावर वजन करावे जेणेकरून त्याची टक्केवारी मिळेल.

➤ धान्याचे प्रकार :

भारतात वेगवेगळ्या प्रकाराचे धान्य पिकवले जाते ते वेगवेगळ्या गटात मोडले जाते.

१. तृणधान्ये : गहु, तांदुळ, मका, बाली
२. मिलेट्स : ज्वारी, बाजरी
३. कडधान्ये : उडिद, मुग, तुर, मसुर, हरभरा.
- धान्य निरनिराळ्या प्रकाराचे असतात जे पृथःकरण करून वेगळे करता येतात जे खाली नमुद केले आहेत.
१. इतर पदार्थ (फॉरेन मॅटर) : खडे, माती, काचेचे तुकडे, तुस हे सर्व इतर पदार्थात मोडतात.
२. अपरिपक्क : धान्यातील अपरिपक्क दाणे
३. इतर धान्ये : मुळ धान्याव्यतिरीक्त धान्ये
४. तुकडे ब्रोकन्स : धान्याच्या १/८ पेक्षा लांबी कमी असलेले दाणे
५. किडलेले धान्य : किड्यांनी पोखरलेले धान्य
६. सडलेले धान्य : जे पाण्यामुळे किंवा ओलावा असल्याने काळे पडतात.
७. पिवळे दाणे : उन्हामुळे काही दाणे पिवळे पडतात.
८. तुस असलेले : तांदुळाच्या काही दाण्यांना तुस रहाते.

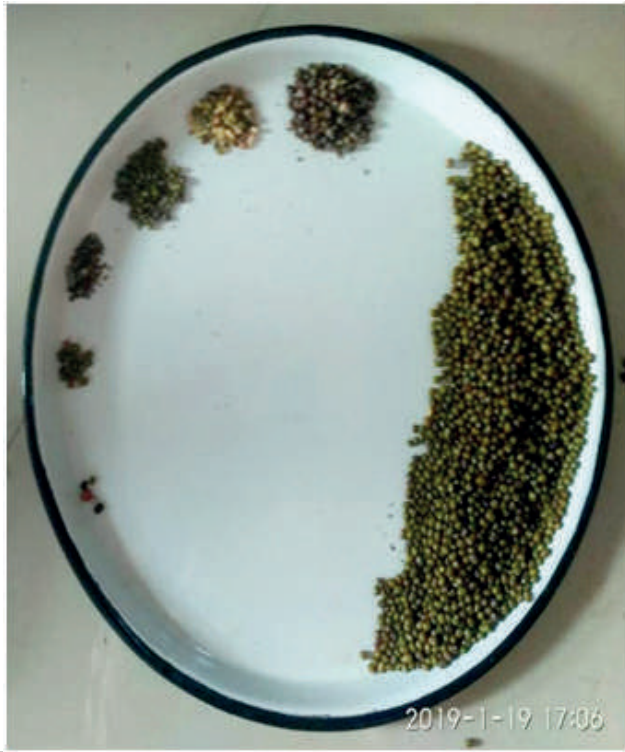
➤ **आद्रता (Moisture/H₂O) :**

धान्यामध्ये दोन प्रकारचे पाणी असते. एक जे धान्यातील पदार्थाना बांधून ठेवते व दुसरे मुक्त संचार करणारे. धान्यातील आद्रतेचा गोदामात सांभाळ करण्यासाठी मोठा कार्यभाग असतो. मोठ्या प्रमाणावर धान्यात आद्रता असल्यावर धान्य सडण्याची किंवा पिवळे पडण्याची शक्यता असते. प्रमाणात आद्रता असल्यास धान्य सांभाळवयास सोपे पडते. त्यामुळे धान्य खरेदी करताना आद्रता प्रमाणात असणे अत्यंत गरजेचे असते. प्रत्येक धान्यातील आद्रता तपासण्यासाठी आद्रता मापक (Moisture Meter) किंवा ओव्हनचा वापर करून काढता येते. प्रत्येक धान्यात जास्तीतजास्त आद्रतेचे परिमाण खाली नमुद केले आहे.

१. तांदुळ : १४ टक्के
२. गहु : १२ टक्के
३. पॅडी : १५ टक्के
४. कडधान्ये : १२ टक्के

गोदामात साठा साठवणुकीस ठेवले जात असलेले धान्यातील आद्रता नैसर्गिकपणे कमी झाल्यामुळे धान्याचे वजन कमी होते त्यास साठवणक तट असे संबोधण्यात येते त्यामळे आद्रता वेळोवेळी तपासणे गरजेचे असते

धान्याचे पृथःकरण करण्यासाठी लागणारा वजनकाटा

तुरीचे पृथःकरण दर्शवणारी सॅम्पल प्लेट

६ : WDRA चे नोंदणीकरण व नियमावली

भारत सरकारने हस्तांताणीय वखार पावती पध्दतीचा अवलंब वेअरहाउसिंग डेव्हलपमेंट अँड रेग्युलेशन अँक्ट २००७ अन्वये २५ ऑक्टोबर २०१० पासून अंमलात आला. गोदामाची वाढ करून हस्तांतरणीय वखारपावतीमुळे शेतकऱ्यांच्या समस्या दूर करणे WDRA चे उद्दिष्ट आहे. हस्तांतरणीय वखार पावतीमुळे शेतकऱ्यांना बँकेकडून कर्ज मिळेल जेणेकरून त्यांना अगतिक होऊन शेतमाल विकावा लागणार नाही. त्यामुळे बँकिंग व्यवसायाचा दर्जा सुधारला जाईल, तसेच गोदामात शास्त्रीय पद्धतीने साठा सांभाळण्याची प्रक्रिया सुलभ होऊन पुरवठा साखळीसाठी उपयुक्त व धान्याला चांगला भाव मिळेल. ज्यांनी WDRAकडे जर नोंदणी केली असेल त्यांनाच हस्तांतरणीय वखार पावती देण्याचा अधिकार असेल.

➤ WDRA कडे नोंदणी करण्याचे फायदे :

१. हस्तांतरणीय वखार पावती देता येते ज्यामुळे शेतकऱ्यांना शेतमाल तारण कर्ज घेता येते.
२. गोदाम मालक शास्त्रीय पध्दतीने साठवणूक करण्यास उद्युक्त होतील.
३. नोंदणी केलेल्या गोदामात चांगल्या प्रतीचा साठा ठेवण्यात येतो. त्यामुळे बँकेकडून तारण कर्ज मिळणे सुलभ होते.
४. गोदामाचे व्यवस्थापन करणारे कुशल असतात.

➤ वखाराचे प्रमाणीकरण :

वखाराचे प्रमाणीकरण करण्यासाठी खाली नमुद केलेल्या गोष्टींची आवश्यकता असते. गोदामांचे बांधकाम हे BIS (Bureau of Indian Standards), भाखानि किंवा केंद्रिय वखार महामंडळाच्या बांधकामाच्या प्रणालीपणे (Specifications) असावे. (BIS No. IS6151)

१. गोदामाला शासनाची नियोजन आधिकारण यांची बांधकाम परवानगी असावी.
२. स्थानिक शासकीय संस्थेची परवानगी प्राप्त करणे आवश्यक आहे.
३. गोदामातील रस्ते सर्व प्रकारच्या हवामानात टिकतील असे असावे.
४. गोदामात धान्याचे नमुने तपासायची सोय असावी किंवा नामांकित प्रयोगशाळेतून तपासण्याची सोय असावी.
५. गोदामातील उपकरणांचे प्रमाणीकरण वेळेवर केले असावे (आर्द्रता मापक यंत्र, स्प्रे पंप).
६. गोदामात योग्य प्रमाणात अग्निशामक यंत्रे उपलब्ध असावी लागतात.(Fire Extingustion).
७. गोदामातील विजेच्या उपकरणांची वेळेवर तपासणी करणे गरजेचे असते
८. गोदामात सर्व महत्वाचे दूरध्वनी क्रमांक म्हणजे पोलीस स्टेशन, अग्निशामक यंत्रणा दर्शनी भागात दिसतील अशा ठिकाणी लावावयाचे बंधनकारक आहे.
९. गोदाम भिंती, दारे, खिडक्या नियमितपणे साफ व व्हाइटवॉश केलेली असावी.

वखार विकास व नियामक प्राधिकरणाकडे गोदाम प्रमाणीकरण परवाना घेणेसाठी अर्ज करणे आवश्यक असून यामुळे गोदाम व्यवसायिकाला बँकेमार्फत आर्थिक सहाय्य मिळू शकते. गोदाम (विकास व नियमन) व गोदाम नोंदणी अधिनियम २०१७ नुसार सुरूवातीला गोदाम नोंदणी प्राधिकरणाने (Warehouse Development and Regulatory) ठरवून दिलेल्या प्रपत्रानुसार भौतिक पद्धतीने अर्ज सादर करणे आवश्यक होते. परंतु विविध कागदपत्रांची पूर्तता व त्यानुसार यादी तयार करून कागदपत्रे जमा करणे. ही अत्यंत गुंतागुंतीची व वेळखाऊ प्रक्रिया आहे. त्यामुळे गोदाम नोंदणी प्रमाणीकरण प्रक्रिया अधिक सोपी, पारदर्शक व जलद करण्यासाठी, प्राधिकरणाने गोदाम प्रमाणीकरण नोंदणी अर्ज प्रक्रिया विविध प्रकारच्या गोदाम धारकांसाठी ऑनलाईन पद्धतीने करण्याचा निर्णय घेतला. तसेच गोदाम प्रमाणीकरण नोंदणी अर्ज प्रक्रियेशी संबंधित इतर बाबी जसे की,

- अर्जाचे ऑनलाईन पद्धतीने शुल्क अदा करणे
- अर्ज प्रक्रियेतील माहितीचे टप्पे ऑनलाईन भरणे.
- गोदामाची भौतिक तपासणी करण्यासाठीचे कामकाज तपासणी करणाऱ्या सेवा पुरवठादार संस्थेला ऑनलाईन सुपूर्द करणे.
- गोदामाची भौतिक तपासणी झाल्यानंतरचा तपासणी अहवाल सेवा पुरवठादार संस्थेमार्फत ऑनलाईन जमा करणे
- सुरक्षा ठेव रक्कम प्राधिकरणास जमा करणे आणि गोदाम प्रमाणीकरण नोंदणी प्रमाणपत्र गोदाम धारकास सर्व प्रक्रियेनंतर अदा करणे. हे सर्व टप्पे पूर्ण करता येतात.

➤ WDR A मार्फत ऑनलाईन पद्धतीने नोंदणीची प्रक्रिया :

वर्ष २०१७ पर्यंत, WDR A यांचेकडून प्रमाणीकरण प्रमाणपत्र प्राप्त होण्यासाठी त्यांनी दिलेल्या विहित नमुन्यामध्ये हस्तलिखित अर्ज पोस्ट/कुरीयरद्वारे सादर करावा लागतो. परंतु दिनांक २२.१२.२०१७ रोजी WDR A ने ही संपूर्ण कार्यपद्धती ऑनलाईन केली आहे.

● ऑनलाईन नोंदणीअर्ज कसा करावा ?

- प्रथमतः WDR A यांच्या www.wdra.gov.in या संकेतस्थळावर जाऊन Register या विकल्पावर Click करून विचारणा केलेली माहिती भरावी.
- काही कालावधीनंतर दिलेल्या दूरध्वनीवर Portal Registration यशस्वी झाल्याचा संदेश येतो व त्यामध्ये User id व Password समाविष्ट असतो.
- तदनंतर पुनःश्च संकेतस्थळावर जाऊन Sign in या विकल्पावर सदर User id व Password ने Login करावे.
- तदनंतर आपले अखत्यारीत यादीत एकचं वखार केंद्र असेल तर सदर वखारकेंद्राची संपूर्ण माहिती विचारणा केलेनुसार भरणे करावी व या माहितीसोबत खालील कागदपत्रे Upload करावयाची आहेत.

प्राधिकरणाच्या ऑनलाईन पोर्टलवर सादर करावयाची कागदपत्रे

खालील कागदपत्रे ऑनलाईन अर्ज सादर करताना प्राधिकरणाच्या पोर्टलवर सादर करावी लागतात.

- १) गोदाम धारकाचा व्यवस्थापकाचा फोटो छायाचित्र किंवा अधिकृत गोदाम धारकाचा व्यवस्थापकाचा फोटो छायाचित्र (बिगर-वैयक्तिक संस्था, समुदाय आधारित संस्था जसे की शेतकरी उत्पादक कंपनी, सहकारी संस्था व महिला बचत गटांचे फेडरेशन इत्यादि)
- २) गोदाम (विकास व नियमन) व गोदाम नोंदणी अधिनियम २०१७ मधील नियम क्रमांक ५ नुसार अर्जदाराचे ओळखपत्र आवश्यक आहे.
- ३) गोदाम व्यवस्थापनासाठी प्रमाणिक मार्गदर्शन व अंमलबजावणी प्रक्रियेची सूची (Standard Operating Procedure SOP) तयार करणे गरजेचे आहे.
- ४) गोदाम (विकास व नियमन) व गोदाम नोंदणी अधिनियम २०१७ मधील नियम क्रमांक १८ (५) नुसार नेटवर्थशी (नेटवर्थ म्हणजे एखाद्या व्यक्तीच्या किंवा संस्थेच्या मालकीच्या सर्व गैर-आर्थिक आणि आर्थिक मालमत्तेचे मूल्य वजा जाता त्याच्या सर्व थकबाकी दायित्वाचे मूल्य) संबंधित कागदपत्रे

- ५) गोदाम (विकास व नियमन) व गोदाम नोंदणी अधिनियम २०१७ मधील नियम क्रमांक १७ नुसार (२६ एप्रिल २०१७ च्या नोटिफिकेशन नुसार) गोदाम विमा पॉलिसीची कागदपत्रे
- ६) गोदाम/गोदामे उभारणीचे नकाशे
- ७) शीतगृह उभारणीबाबत नकाशे व इतर माहिती
- ८) शीतगृह अथवा गोदाम उभारणीबाबत तांत्रिक प्रमाणीकरण व त्याबाबतची कागदपत्रे
- ९) गोदामातील धान्य स्वच्छता व प्रतवारी प्रक्रियेशी संबंधित सर्व प्रकारची उपकरणे व त्यांची यादी
- १०) गोदामातील शेतमाल वजन विषयक उपकरणे व त्यांची यादी
- ११) आगविरोधक उपकरणे यादी जसे की आगरोधक यंत्रणा व वाळूने भरलेल्या लोखंडी बादल्या
- १२) गोदाम (विकास व नियमन) व गोदाम नोंदणी अधिनियम २०१७ मधील नियम क्रमांक १ व ६ नुसार गोदामाची मालकी किंवा गोदामावरील नियंत्रणाबाबत कागदपत्रे

गोदाम प्रमाणीकरण नोंदणी प्रक्रियेकरीता प्राधिकरणाच्या ऑनलाईन प्रणाली मध्ये अर्ज करताना उपलब्ध इतर तरतुदी

विविध अर्जदाराला अर्ज प्रक्रिया सोपी होण्याच्या अनुषंगाने व गोदाम प्रमाणीकरण नोंदणी प्रक्रियेतील पुढील टप्प्यांचे मूल्यमापन व सनियंत्रण करणे सुटसुटीत होण्याच्या अनुषंगाने गोदाम प्रमाणीकरण नोंदणी प्रक्रियेकरीता खालीलप्रमाणे इतर तरतुदी करण्यात आलेल्या आहेत.

- १) सर्व प्रकारच्या गोदामांच्या प्रकाराकरीता जसे की पारंपारीक गोदामे, शीतगृहे आणि सायलो इत्यादीकरीता ऑनलाईन अर्ज प्रक्रियेची तरतूद.
- २) गोदाम प्रमाणीकरण परवाना नूतनीकरण आणि गोदाम नूतनीकरण/बदल/दुरुस्ती/गोदाम मालकीत बदल/गोदाम व्यवस्थापनात बदल. ही सर्व प्रक्रिया गोदाम प्रमाणीकरण नोंदणी झालेल्या तारखेच्या मुदतीच्या ९० दिवसांच्या आत पूर्ण करणे आवश्यक.
- ३) गोदाम प्रमाणीकरण परवाना रद्दबातल अथवा माघार घेणे प्रक्रिया ऑनलाईन करण्यात आली आहे.
- ४) गोदाम प्रमाणीकरण परवाना मुदत ५ वर्षे किंवा त्यापेक्षा कमी कालावधीसाठी असून ती सुरक्षा ठेवीवर आधारित करण्यात आली आहे.
- ५) पारंपारीक गोदामे, शीतगृहे आणि सायलो इत्यादी सर्व प्रकारच्या गोदामांचे तपासणी अहवाल ऑनलाईन सादर करणेची तरतूद करण्यात आली आहे.
- ६) सेवापुरवठादार संस्थांमार्फत तयार करण्यात आलेल्या गोदामांचा तपासणी अहवाल प्रिंट करून पाहणेची तरतूद उपलब्ध.
- ७) गोदाम तपासणी करणाऱ्या सेवापुरवठादार संस्थांमार्फत तपासणी केलेल्या गोदामांची माहिती स्वतंत्र ड्याशबोर्डद्वारे पोर्टलवर उपलब्ध.
- ८) ऑनलाईन सनियंत्रणाची तरतूद जसे की सुरक्षा ठेव रक्कम मुदत, गोदाम भाड्याने देणे, विमा संरक्षण मुदत बाबत माहिती आणि गोदाम व्यवस्थापक नेमणूक मुदत संपण्यापूर्वीची माहिती.
- ९) गोदाम प्रमाणीकरण नोंदणी प्रक्रिया व त्याच्याशी निगडित नियमनाबाबत अनुपालन अहवाल यांचेसाठी ऑनलाईन पोर्टलमध्ये एमआयएसची तरतूर, विविध घटकांच्या आकडेवारीबाबत माहितीचे पोर्टल)

- १०) एकाच गोदामाच्या विविध विमा पॉलिसी प्राधिकरणाच्या पोर्टलवर भेट जमा करण्याची सुविधा उपलब्ध
- ११) गोदाम प्रमाणीकरण नोंदणीची सद्यस्थिती व प्रत्येक टप्प्यावरील स्थिती जाणून घेण्याकरिता ऑनलाइन ड्याशबोर्डची तरतूद.
- १२) गोदामातील धान्यसाठाविषयक माहितीची ऑनलाइन उपलब्धता.

● **उपरोक्तप्रमाणे कागदपत्रे Upload करून ऑनलाईन फी भरून अर्ज सादर केला जातो.**

- i) जर अर्ज सादर करणाऱ्या संस्थेच्या अखत्यारीत एक पेक्षा जास्त वखारकेंद्रे असतील तर ही कार्यवाही दोन टप्प्यात होते. (2 Tier Structure)
- ii) प्रथमतः सर्व केंद्राचे मुख्यालातील सदस्याने ARC (Authorised Representative) नेमावा व त्याची माहिती अव्व Warehouseman विकल्प वापरून भरावी व त्याठिकाणी आवश्यक असणारी कागदपत्रे Upload करावी. तदनंतर Add Warehouse विकल्प वापरून सर्व वखार केंद्राची माहिती भरावी व आवश्यक कागदपत्रे Upload करून ऑनलाईन फी भरणे करून अर्ज Submit करावा.
- iii) सदर कार्यवाहीमध्येही उपरोक्त यादीतील कागदपत्रे Upload करावयाची आहे.
- iv) अशाप्रकारे ऑनलाईन अर्ज भरण्याची कार्यवाही केली जाते.

➤ **गोदाम विकास व विनियमन प्राधिकरण (Warehousing Development and Regulatory Authority)**

१. अर्जदार म्हणजे गोदामधारक अथवा गोदाम नोंदणीसाठी अर्ज करणारी व्यक्ती.
२. प्रभावी नियंत्रण म्हणजे अनुसूची एक नुसार गोदामसंबंधातील असणारे संपूर्ण नियंत्रण ज्यामध्ये गोदामाचे भौतिक ताबा व कार्यकारी नियंत्रण.

● **मुख्य व्यवस्थापकीय व्यक्ती म्हणजे**

१. गोदामाचा मालक
२. सोसायटी गोदाम असेल तर सोसायटीचा अध्यक्ष, सचिव, खजातीस आणि कार्यकारी मंडळातील सदस्य.
३. कंपनीचे गोदाम असेल तर मुख्य कार्यकारी अधिकारी, कंपनी सचिव, कंपनी संचालक व मुख्य वित्त अधिकारी.

● **नक्त मूल्य (Net Worth) म्हणजे**

१. कंपनीच्या बाबतीत एकूण भरलेले (भाग भांडवल + राखीव निधी) - (संचित तोटा + स्थगित खर्च)
२. भागीदार संस्था, व्यक्ती, सोसायटी व वैयक्तिक मालकी व्यवसायातील भरलेले भाग भांडवल + राखीव निधी.

● **गोदाम नोंदणी करण्यासाठी अर्जदार यांनी सादर करावयाच्या आवश्यक कागदपत्रे (अनुसूची एक)**

१. गोदाम व गोदाम मालकी दर्शविणारे कागदपत्रे जसे- खरेदीपत्र, ७/१२ उतारा, प्रॉपर्टी उतारा व बांधकाम पूर्णत्वाचा दाखला.
२. भाडेतत्वावर गोदाम असेल तर भाडेपट्टा / भाडे करार व गोदाम, जमिनी संबंधातील कागदपत्रे.
३. पोटभाडे असेल तर पोटभाडेपट्टा करार व त्यासंबंधात एक मालकाचा ना हरकत दाखला.
४. महसूल भागीदारी (revenue sharing) तत्वावर गोदाम घेतले असल्यास त्या संबंधाचा करार ज्यामध्ये गोदाम ताबा व कार्यकारी नियंत्रण कोणाकडे असेल याचा स्पष्ट उल्लेख.

५. जर गोदाम स्थानिक स्वराज्य संस्थेचा मालकीच्या जागेत गोदाम असेल तर संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थेचा ना हरकत दाखला
६. जर गोदाम कृषी उत्पन्न बाजार समितीच्या जागेत असेल तर संबंधित जागेचा अर्जदाराच्या नावे भाडेपट्टा करार.
७. जर शासन मालकीच्या जागेत गोदाम असेल तर अर्जदार यांचे नावे गोदाम जागा वाटपपत्र.

● गोदाम नोंदणीसाठी पात्रता निकष

१. अर्जदाराची ओळख :

- I) यामध्ये अर्जदाराची KYC कागदपत्रे जसे आधार कार्ड, पॅन कार्ड, वाहन परवान, पासपोर्ट प्रत.
- II) जर कंपनी असेल तर ROC, Memorandum of Association, Articles of Association.
- III) जर सोसायटी असेल तर सोसायटी नोंदणी प्रमाणपत्र, Memorandum of Association लागेल.
- IV) जर ट्रस्ट असेले तर ट्रस्ट नोंदणी प्रमाणपत्र लागेल.

२. या व्यतिरिक्त अर्जदाराकडे

- I) गोदाम मालकीची (जसे ७/१२, प्रॉपर्टी कार्ड, खरेदीचा नोंदणीकृत दस्त) कागदपत्रे लागतील.
- II) गोदाम भाडेतत्वावर असेल तर अर्जदाराकडे गोदामाचे संपूर्ण कार्यकारी नियंत्रण असल्याच्या पुराव्याची कागदपत्रे (भाडे पट्टा करार, पोटभाडे पट्टा करार, महसूल भागीदारी करार, इ.)

● अर्जदाराची पात्रता :

१. अर्जदार गोदाम कामकाज करणेसाठी पात्र असला पाहिजे.
२. अर्जदार अपराधी अथवा न्यायालयाने शिक्षा दिलेला नसावा.
३. अर्जदार नादार नसावा.
४. अर्जदार भ्रमिष्ठ नसावा.
५. अर्जदाराने स्थानिक सर्व कायद्यांचे पालन करून गोदाम बांधलेले आहे, याचे हमीपत्र सादर करावे लागेल.

● विमा कवच :

१. अर्जदार/ गोदाम धारकाने गोदामात साठवणूक करण्यात येणाऱ्या मालास संपूर्ण विमा कवचा अंतर्गत पूर, आग, चोरी, अपहार व दंगा/ धोपा या घटनांचा अंतर्भाव असावा. विशेष क्षेत्रात दहशतवाद याचा अंतर्भाव असावा.
२. अर्जदारास ठराविक कालावधीनंतर विमा पॉलिसीची अद्ययावत माहिती सादर करावी लागेल.

● किमान नक्त मूल्य (Minimum Net Worth)

१. अर्जदार / गोदामधारक यांनी गोदाम क्षमतेनुसार अनुसूची सात मध्ये नमूद केलेप्रमाणे किमान नक्त मूल्य धारण केले असले पाहिजे.

प्रचलित नियम		सादर प्रस्ताव	
साठवणूकक्षमता (मे.टन)	नक्तमूल्य (लाख)	साठवणूकक्षमता (मे.टन)	नक्तमूल्य (लाख)
१००० पेक्षा कमी	०.१०	५०० पर्यंत	रु. ४ लाख
		५०१-१०००	रु. ८ लाख
१००१ - ३०००	०.२५	१००१-१५००	रु. १२ लाख
		१५०१-२०००	रु. १६ लाख
		२००१-२५००	रु. २० लाख
३००१-५०००	०.५०	२५०१- ५०००	रु. ४० लाख

टिप : शेतकरी उत्पादक संस्था व सहकारी संस्था यांचे नक्त मूल्य (+) धन असावे.

२. असे नक्त मूल्य संपूर्ण नोंदणी कालावधीत धारण करावे लागेल.
३. ठराविक कालावधीनंतर गोदाम धारकास आवश्यक नक्त मूल्य धारण करीत असलेबाबत प्रमाणपत्र देणे बंधनकारक राहिल.
४. खालील नक्त मूल्य प्रमाणपत्र ग्राह्य धरले जाईल.
 - I) मागील वर्षाची लेखापरिक्षण केलेला ताळेबंद
 - II) वैधानिक लेखापरिक्षकांनी दिलेले नक्त मूल्य प्रमाणपत्र
 - III) लेखापरिक्षण लागू नसेल तर चार्टर्ड अकौंटंट यांनी प्रमाणति केलेला ताळेबंद.

● **WDRA अंतर्गत गोदाम नोंदणी कार्यपध्दती :**

१. ज्या व्यक्ती / संस्था यांना गोदाम नोंदणीसाठी अर्ज करावयाचा आहे त्यांनी असा अर्ज गोदाम नोंदणी नियम २०१७ मधील अनुसूची दोन मधील नमुन्यात अर्ज करावा लागेल.
२. अशी व्यक्ती / संस्था एक अथवा अनेक स्वमालकीची अथवा संपूर्ण कार्यकारी नियंत्रणात असणाऱ्या गोदामांसाठी अर्ज करू शकेल.
३. अर्जदार असा अर्ज ऑनलाईन अथवा इतर मान्य कार्यपध्दती प्रमाणे करेल.
४. अर्जदाराचा अर्ज परिपूर्ण होणेसाठी :
 - I) अर्ज विहित नमुन्यात असावा
 - II) अर्ज सोबत नियम १५, १६, १७, १८ आणि २१ मध्ये नमूद सर्व कागदपत्रे जोडलेली असावीत.
 - III) अर्जदाराने नियम ५ प्रमाणे आवश्यक नोंदणी फी अदा केलेली असणे आवश्यक आहे.

अ. क्र.	प्रचलित नियम		पुनःसादर प्रस्ताव	
	नोंदणी युनिट	नोंदणी शुल्क (नापरतावा)	साठवणूकक्षमता (मे.टन)	शुल्क
१.	प्रत्येक गोदामाची साठवणूक क्षमता १०,००० किंवा त्यापेक्षा कमी	रु. २०,०००/-	५०० पर्यंत	रु. ५,०००/-
			५००-१०००	रु. ७,५००/-
			१००१-२५००	रु. १०,०००/-
			२५०१-५०००	रु. १५,०००/-
			५००० च्या वर	रु. २०,०००/-

५. अर्जदाराकडून अर्ज प्राप्त झालेनंतर अर्जाची व त्यासोबत सादर कागदपत्रांची सखोल छाननी करेल, कागदपत्रे अपूर्ण असलेस अर्ज नाकारणे व कागदपत्रे परिपूर्ण असलेस अर्जदारास गोदामांची प्रत्यक्ष तपासणी करण्याचा कार्यक्रम कळवेल.
६. गोदामाची तपासणी प्राधिकरणाचा अधिकारी अथवा त्यांनी नेमणूक केलेली एजन्सी / व्यक्ती गोदामाची निकष पूर्तता तपासणी करेल.
७. अशा तपासणीची उचित फी आकारली जाईल.

● **सुरक्षा निधी**

१. अर्जदार / गोदामधारकासा गोदाम क्षमतेनुसार निश्चित केलेली किती सुरक्षा निधी रक्कम भरावी लागेल यामध्ये स्थिर सुरक्षा निधी व गतिशील सुरक्षा निधी समावेश असेल.

साठवणूकक्षमता (मे.टन)	शुल्क
१०० पर्यंत	रु. ५०,०००/-
१०१-५००	रु. २.५ लाख
५०१-१०००	रु. ५ लाख
१००१-१५००	रु. ७.५ लाख
१५०१-२०००	रु. १० लाख

२. जेथे अर्जदार/ वेअरहाऊसमन शेतकरी उत्पादक संस्था किंवा सहकारी आहे, तेथे एकूण सुरक्षा ठेव रक्कम रु. ५०,०००/- (निश्चित) प्रति गोदाम.
३. शेतकरी उत्पादक संस्था किंवा सहकारी गोदांमासाठी एकूण सुरक्षा ठेव रक्कम रु. ५०,०००/- (निश्चित) प्रति गोदाम
४. अर्जदारास नोंदणीच्या संपूर्ण कालावधीसाठी अशी सुरक्षा रक्कम जमा ठेवावी लागेल.
५. अशी सुरक्षा निधी रक्कम अर्जदार / गोदामधारक यांस नोंदणी रद्द झालेस / केलेस तसेच गोदाम व्यवसाय बंद केलेवर परत मिळेल.

● आवश्यक पायाभूत सुविधा

१. अर्जदार यांनी नोंदणीसाठी सादर केलेल्या गोदांमांचे बांधकाम व इतर पायाभूत सुविधा प्राधिकाराने निश्चित केलेल्या निकषाप्रमाणे असणे आवश्यक राहिल.

२. निकष :

- I) प्राधिकारी गोदाम बांधकाम निकषाप्रमाणे आहे का ? याची प्रत्यक्ष स्थळ पहाणी करून तपास करेल.
- II) निकष पूर्तता होत नसेल तर गोदाम नोंदणीस मान्यता दिली जाणार नाही.

● मानक कार्यपध्दती (SOP) :

१. अर्जदार / गोदामधारक यांनी नोंदणीकृत गोदामात कशी मानक कार्यपध्दती अमंलबजावधी केली जाणार ती लिखित स्वरूपात सादर करावी लागेल यामध्ये :
 - I) माल आवक / जावक कार्यपध्दती
 - II) मालाचे वजनमाप व नमुना घेणेच्या कार्यपध्दती.
 - III) नमुना चाचणी / तपासणी कार्यपध्दती.
 - IV) ज्या व्यक्तीद्वारे पराक्रम्य गोदाम पावती हाताळणी जाणार त्या व्यक्तीची संपूर्ण माहिती.
 - V) शास्त्रशुध्द साठवणूक करण्याची कार्यपध्दती यामध्ये स्टॅक प्लॅन / थप्पी नियोजन, बिनकार्ड, वापरण्याचे डनेज, स्वच्छता, धान्यधुरी औषध फवारणी यांचा समावेश असेल.
 - VI) मालाची आग, चोरी, दरोडा या पासून कसे संरक्षण केले जाणार याची कार्यपध्दती
 - VII) स्विकारलेला मालाची स्वतंत्र ओळख ठेवण्याची कार्यपध्दती
 - VIII) आग, पूर, चोरी, अपहार, निष्काळजीपणा अथवा इतर अपरिहार्य कारणांमुळे झालेले साठवणूक मालाचे झालेले नुकसान निश्चित करण्याची कार्यपध्दती
 - IX) साठवणूक मालाची वेळोवेळी करावयाची अंतर्गत तपासणी कार्यपध्दती
 - X) तक्रार निवारण कार्यपध्दती
 - XI) गोदामधारकाच्या कर्तव्य व जबाबदाऱ्या निश्चित केलेल्या असाव्यात.

● गोदाम साठवणूक भाडे :

गोदाम विकास व विनियमन प्राधिकरण अंतर्गत M/s. CDSL व NERL अश्या दोन Electronic Depository कंपनी कार्यरत आहेत. या Electronic Depository च्या माध्यमातून ई-वखार पावती (Electronic Warehouse Receipt) दिली जाते. त्यामुळे या कंपनीद्वारे गोदामातील साठवणूक शेतमाल व त्या संबंधातील ई-वखार पावतीसाठी गोदाम धारकास पर्यायाने ठेवीदारास खालीलप्रमाणे दर आकारण्यात येतात.

गोदाम साठवणूक दरपत्रक

अ. क्र.	तपशिल	प्रचलित नियम				पुनःसादर प्रस्ताव			
		गोदामांकडून शेतकरी /FPO यांना लागू केलेले शुल्क				गोदामांकडून शेतकरी / FPO यांना लागू केलेले शुल्क			
		CCRL		NERL		CCRL		NERL	
		शेतकरी /FPO/ वैयक्तिक / मालमत्ता कंपनी	इतर	शेतकरी / FPO		शेतकरी / FPO/ SHGs	वैयक्तिक / मालमत्ता कंपनी आणि इतर	शेतकरी / FPO/ SHGs	
१	जमा शेतमाल (प्रति मे. टन)	१५	२०	१५	२०	५	२०	५	२०
२	तारण मुक्ति (प्रती लॉट)	१०	१०	१०	१०	५	१०	५	
३	गोदामपावती मुदतवाढ	१०	१०	१०	१०	५	१०	५	१०
४	वार्षिक देखभाल खर्च	-	-	-	-	-	-	-	-

वखार विकास व नियामक प्राधिकरणाकडे राज्यस्तरीय सहकारी संस्था, शेतकरी उत्पादक कंपन्या आणि प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्था यांचेकडून मोठ्या प्रमाणावर गोदाम प्रमाणीकरण नोंदणी करण्यासाठी ऑनलाईन अर्ज येत असून या सर्व संस्थांची गोदामे मुख्यत्वे करून लहान व कमी क्षमतेची असून ती शेतकरी वर्गाच्या सानिध्यातच किंवा छोट्या गावांमध्ये उभारण्यात आलेली आहेत. या शेतकरीभिमुख संस्था सभासद शेतकऱ्यांचा शेतमाल गोमात संकलित करून त्यावर शेतकऱ्यांना अर्थसहाय्य देण्याचा प्रयत्न करीत असतात. ही गोदामे कमी क्षमतेची असून त्यांना कोणतेही सहाय्य नसल्याने आणि कोणत्याही प्रकारचे वैज्ञानिक पद्धतीने गोदाम चालविणेबाबतचे व्यावसायिक मार्गदर्शन उपलब्ध नसल्याने त्यांना गोदाम व्यवसायात विविध सुधारणा करण्याचा मोठा वाव आहे. त्यांच्या या सर्व गरजांचा विचार करता त्यांना आर्थिक व पायाभूत सुविधा उभारणीची गरज लक्षात घेऊन गोदाम नोंदणी व प्रमाणीकरण याकरीता अटींमध्ये शिथिलता आणून काही तरतुदी करण्यात आलेल्या आहेत.

अ) प्राथमिक कृषि सहकारी संस्था व शेतकरी उत्पादक कंपनी यांच्याकरिता गोदाम प्रमाणीकरण नोंदणी प्रक्रियेत काही प्रमाणात आर्थिक सूट देण्यात आलेली आहे.

१) गोदाम प्रमाणीकरण नोंदणी शुल्क फक्त ५००० रूपये ठेवण्यात आलेले असून इतर संस्थाना हेच शुल्क रू. २०००० ते ३०००० रूपयांपर्यंत आहे. परंतु महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळाने केलेल्या पाठपुराव्यानुसार सद्यस्थितीत प्राथमिक कृषि सहकारी संस्थाकरिता गोदाम प्रमाणीकरण नोंदणी शुल्क फक्त ५०० रूपये करण्यात आलेले आहे.

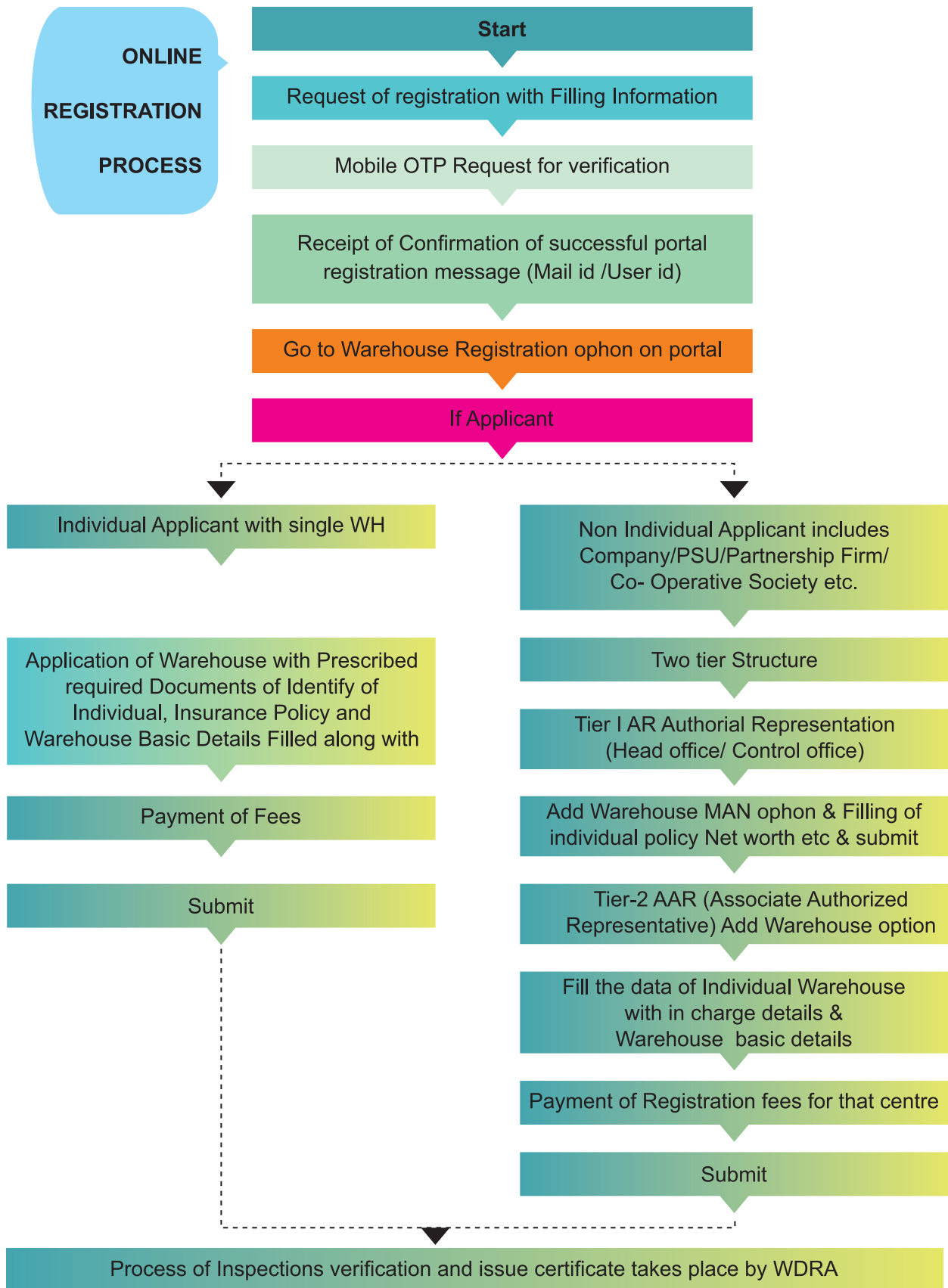
- २) प्राथमिक कृषि सहकारी संस्था व शेतकरी उत्पादनक कंपनी यांच्याकरीता नेटवर्थ (नेटवर्थ म्हणजे एखाद्या व्यक्तीच्या किंवा संस्थेच्या मालकीच्या सर्व गैरआर्थिक आणि आर्थिक मालमत्तेचे मूल्य वजा जाता त्याच्या सर्व थकबाकी दायित्वचे मूल्य) हे चांगले किंवा उत्तम असावे असे अपेक्षित असून ते गोदाम क्षमतेशी जोडलेले नाही. परंतु इतर संस्थांना नेटवर्थ गोदाम क्षमतेशी जेडणे अनिवार्य केलेले आहे.
 - ३) सुरक्षा ठेव रक्कम ही प्रती गोदाम ५०००० रूपये ठेवण्यात आलेली असून ती बँक पतहमी बँक गॅरंटी किंवा मुदतठेव स्वरूपात (ही रक्कम स्थिर ()) असून ई-निगोशीएबल गोदाम पावती किंवा ई-नॉन निगोशीएबल गोदाम पावती च्या किंमतीच्या प्रमाणात) असावी. परंतु इतर संस्थांना ही रक्कम कमीतकमी १ लाख रूपये असून त्यासोबत ई-निगोशीएबल गोदाम पावतीच्या मूल्यावरील व्यवसायाच्या टक्केवारीची रक्कम सुद्धा वेगळी जमा करावी लागते.
- ब) प्राधिकरणामार्फत शेतकरी उत्पादक कंपनी करीता गोदाम प्रमाणीकरण प्रक्रियेत कृषि पायाभूत सुविधा उभारणीत/गोदाम उभारणीत काही प्रमाणात अटी शिथिल करण्यात आलेल्या आहेत.**
- १) शेतकरी उत्पादक कंपनीसाठी गोदाम उभारणीची जागा ही उंचावर असणे आवश्यक असून त्या ठिकाणी पाणी साचण्याची शक्यता नाही किंवा ज्या ठिकाणी गोदामाची जागा पाण्याच्या संपर्कात येण्याची शक्यता असू शकते अशा ठिकाणी गोदामाच्या पायाची उंची किमान ३० सेंटीमीटर असावी. परंतु ही अट इतर संस्थांना लागू नसून रस्त्यालगत उभारणी करण्यात येणाऱ्या गोदामांच्या पायाची जमिनीपासून उंची किमान ६१ सेंटीमीटर आणि रेल्वेलगत उभारण्यात येणाऱ्या गोदामांच्या पायाची जमिनीपासून उंची किमान ९१ सेंटीमीटर असणे आवश्यक आहे.
 - २) वखार प्राधिकरणामार्फत प्रमाणित गोदाम उभारणी करीता शेतकरी उत्पादक कंपनीसाठीच्या गोदामाची क्षमता किमान १०० मे. टन असणे आवश्यक आहे.
 - ३) गोदाम उभारणी करताना आतल्या भागातील स्टॅकिंग प्लान गोदामातील अंतर्गत पोत्यांची उभी व आडवी मांडणी यांचे व्यवस्थित नियोजन करणे गरजेचे असून गोदामाची भिंत व पोत्यांची उभी व आडवी मांडणी यांच्यात पुरेशी जागा असणे आवश्यक आहे.
 - ४) शेतकरी उत्पादक कंपनीसाठीच्या गोदामांची उभारणी मुख्यत्वे करून त्यांच्या सभासद शेतकरी वर्गासाठी झालेली असल्याने तसेच या संस्थांकडे पुरेशी जागा उपलब्ध नसून उभारण्यात आलेली गोदामे लहान आणि कमी क्षमतेची असल्याने वाहनांसाठी पार्किंग सुविधा व गोदामाच्या चारही बाजूला मोकळी जागा अशी अट शिथिल करण्यात आलेली आहे.
 - ५) शेतकरी उत्पादक कंपनीसाठीच्या गोदामांतील गोदाम पावती व्यवस्थापन व गोदामाशी निगडित कामकाजाकरीता संस्थेच्या सचिवाव्यतिरिक्त पूर्ण वेळ गोदाम व्यवस्थापक नेमणे आवश्यक आहे. तसेच प्राथमिक कृषि सहकारी संस्थांना गोदाम प्रमाणीकरण नोंदणी प्रक्रियेसाठी गोदामाकरिता सुरक्षारक्षक नेमणे गरजेचे आहे परंतु अनिवार्य नाही.
 - ६) शेतकरी उत्पादक कंपनीसाठीच्या गोदामांना पक्क्या विटाच्या भिंतीचे कुंपण अथवा तारेचे कुंपण अनिवार्य नाही. परंतु गोदामातील शेतमालाच्या सुरक्षितेसाठी परिपूर्ण नियोजन अथवा व्यवस्था करणे आवश्यक आहे.

७) शेतकरी उत्पादक कंपनीसाठीच्या ५०० मे. टन क्षमतेच्या गोदामांना कमीतकमी १ आग विझवणारी यंत्रणा आणि वाळूने भरलेल्या ६ लोखंडी बादल्यांची व्यवस्था असणे आवश्यक आहे. तसेच ५०० मे. टन क्षमतेच्या पुढील गोदामांना वखार विकास व नियामक प्राधिकरणाने ठरवून दिलेल्या मार्गदर्शक सूचनांप्रमाणे नियम पाळणे आवश्यक आहे त्यानुसार १५०० मे. टन क्षमतेपर्यंतच्या गोदामांना कमीतकमी ३ आग विझवणाऱ्या यंत्रणा आणि वाळूने भरलेल्या १५ लोखंडी बादल्यांची व्यवस्था असणे आवश्यक

क) प्राधिकरणामार्फत कमी क्षमतेच्या छोट्या गोदाम धारकांसाठी कामी प्रमाणात अटी शिथिल करण्यात आलेल्या आहेत.

कमी क्षमतेच्या छोटे गोदाम असणाऱ्या गोदाम धारकांनी प्राधिकरणाला विनंती केल्याने गोदाम प्रमाणीकरण नोंदणी प्रक्रियेतील नोंदणी शुल्क, नेटवर्थ, सुरक्षा शुल्क इत्यादि अटींमध्ये शेतकरी वर्गाला मिळणाऱ्या सेवांमुळे शिथिलता आणणेबाबत विचार करण्यात आला. त्यानुसार दिनांक २१.१२.२०२० च्या ग्याझेट नोटिफिकेशननुसार शासनाच्या परवानगीने प्राधिकरणाने छोट्या गोदाम व्यवस्थापनातील विविध अडचणी समजून घेऊन आणि अशा गोदाम धारकांना गोदाम प्रमाणीकरण नोंदणी प्रक्रियेचे प्रोत्साहन देण्यासाठी खालील अटींमध्ये सूट देण्यात आली.

- १) गोदाम प्रमाणीकरण नोंदणी शुल्क ५००० मे. टन क्षमतेपेक्षा कमी क्षमता असणाऱ्या गोदाम धारकांना २०००० रूपये वरून ५००० ते १५००० रूपयादरम्यान विविध क्षमतेनुसार शुल्क करण्यात येते.
- २) गोदाम क्षमतेनुसार नेटवर्थ ठरविण्यात आले असून विविध गोदाम क्षमतेनुसार नेटवर्थ रूपये ५० लाख ते ५ कोटी वरून रूपये ४ लाख ते २ कोटीपर्यंत कमी करण्यात आले आहे.
- ३) सुरक्षा रक्कम ठेवीबाबत एकूण २००० मे. टन गोदाम क्षमतेपर्यंत असणाऱ्या गोदामांना रूपये १ लाख स्थिर रक्कम अधिक ३ टक्के ई-निगोशीएबल गोदाम पावती पर्यंत कमी करण्यात आली.
- ४) शेतकरी अथवा शेतकरी उत्पादक उत्पादक कंपनीसाठी रिपोसीटरी शुल्क (ज्यांचे गोदाम आहे किंवा ज्यांच्या गोदामात शेतमाल ठेवला जातो ती संस्था अशा कंपनीस रिपोसीटरी संबोधले जाते) ५ रूपये प्रती मे. टन व रूपये ५००/- प्रती ई-निगोशीएबल गोदाम पावती आणि रूपये ४०/- (स्थिर रक्कम) व ई-नॉन-निगोशीएबल गोदाम पावती कोणत्याही क्षमतेसाठी शुल्क ठेवण्यात आलेले आहे.

७ : कृषी पायाभूत सुविधा निधी योजना

कृषी क्षेत्रात पायाभूत सुविधा निर्माण करणे महत्वाचे आहे. पायाभूत सुविधा निर्माण केलेमुळेच सुगी पश्चात होणारी कृषी मालाची हानी/ नासाडी कमी करता येणार आहे. कृषी पायाभूत सुविधा निर्माण करताना प्रादेशिक असमानता, भौगोलिक परिस्थिती व नैसर्गिक स्रोतांची उपलब्धता लक्षात घेऊन सुविधा निर्माण करण्याचे मोठे आव्हान शासनासमोर आहे. उपरोक्त नमूद विषयांचा विचार करून केंद्र शासनाने सन मे २०२० मध्ये रु.१ लाख कोटी कृषी पायाभूत सुविधा निधी उपलब्ध करण्याचा निर्णय घेतलेला आहे. रु. १ लाख कोटी निधीमधून ग्रामीण शिवारात व ज्या ठिकाणी कृषी मालाची एकत्रिकरण व विपणन केले जाते तेथे पायाभूत सुविधा निर्माण करण्याचा निर्णय घेतलेला आहे. अशा पायाभूत सुविधा निर्माण करण्यासाठी प्राथमिक कृषी सहकारी संस्था, शेतकरी उत्पादक संस्था, शेती क्षेत्रातील उद्योजक व स्टार्टअप यांना अल्पदरात कर्ज रक्कम उपलब्ध करून देण्याचे नियोजन केलेले आहे.

➤ योजनेची पार्श्वभूमी :

भारतातील ५८ टक्के लोकसंख्या कृषी व कृषी पूरक व्यवसायावर अवलंबून आहे. भारत कृषी प्रधान देश असला तरी ८५ टक्के शेतकरी अल्पभूधारक आहेत व त्यांना मिळणारे उत्पन्न हे अत्यंत कमी असल्याने बऱ्याच वेळेस शेतकरी उत्पादन खर्च पण वसूल करू शकत नाहीत. यामधील मोठी अडचण ही शेतकऱ्यांसाठी आवश्यक असणाऱ्या पायाभूत सुविधा उपलब्ध नसणे, कृषी क्षेत्रात गुंतवणूक करण्यासाठी निधी उपलब्ध नसणे अशी कारणे आहेत. सन २०१७-१८ मध्ये २.१९ लाख कोटीची कृषी क्षेत्रात गुंतवणूक झालेली आहे पण त्यापैकी ८५ टक्के गुंतवणूक खाजगी आहे. त्यामुळे केंद्र शासनाने कृषी पायाभूत सुविधा निर्माण करण्यासाठी रु. १ लाख कोटी गुंतवणूक करण्याचा निर्णय घेतलेला आहे.

➤ योजनेचा उद्देश :

कृषी क्षेत्रामध्ये मध्यम व दीर्घ मुदतीचा पुरवठा करून सुगी पश्चात व्यवस्थापनामध्ये पायाभूत सुविधा निर्माण करण्यासाठी निधी उपलब्ध करून देणेचे उद्दिष्ट आहे. यामध्ये खालील व्यक्ती / संस्था पात्र असणार आहेत.

१. शेतकरी
२. शेतकरी उत्पादक संस्था
३. खरेदी विक्री संस्था
४. प्राथमिक कृषी सहकारी संस्था
५. विविध कार्यकारी सहकारी संस्था
६. स्वयं-सहाय्यता गट
७. शेती उद्योजक/ स्टार्ट अप

➤ या योजनेद्वारे

- कृषी विपणन क्षेत्रात पायाभूत सुविधा निर्माण करून कृषी मालास चांगली बाजारपेठ निर्माण करून देणे.
- कृषी संबंधातील सुगी पश्चात कृषी माल वाहतूक साठवणूक व विपणन क्षेत्रात ग्रामीण भागात विविध पायाभूत सुविधा करून देणे.
- अद्ययावत पॅकेजिंग, शीतगृह उपलब्धता द्वारे शेतक-यास चांगली बाजारपेठ निर्माण करण्यासाठी पायाभूत सुविधा निर्माण करून देणे.
- शेती समूहासाठी पायाभूत सुविधा निर्माण करून कृषी मालाची उत्पादकता वाढविणे व उत्पादन खर्च कमी करणे.

➤ **योजनेचा कालावधी :**

या योजनेचा कालावधी सन २०२०-२१ पासून सन २०२९-३० पर्यंत असणार आहे. योजनेच्या प्रथम वर्षी केंद्र शासन १० हजार कोटी रुपये खर्च करणार असून यापुढे ३ वर्षे प्रत्येकी ३० हजार कोटीचा कर्ज पुरवठा करणार आहे. महाराष्ट्र राज्यासाठी या योजनेतर्गत रु. ८,४६०/- कोटी निधी राखीव ठेवण्यात आलेला आहे. योजनेतर्गत मिळालेल्या कर्जाची परतफेड करण्यासाठी किमान ६ महिने ते कमाल २ वर्षे असा सुरवातीस अवकाश कालावधी दिला जाणार आहे.

➤ **योजनेतर्गत सुगी पश्चात पात्र प्रकल्प :**

१. गोदाम बांधणे
२. सायलो
३. पॅक हाऊस
४. गुणवत्ता पडताळणी प्रयोगशाळा
५. Sorting Grading Units
६. शीतगृह
७. कृषी संबंधातील वाहतूक व साठवणूक सुविधा
८. प्राथमिक प्रक्रिया केंद्र

➤ **योजनेतर्गत समूह शेती पात्र प्रकल्प :**

१. सेंद्रीय खत निर्मिती
२. शेती संबंधातील अद्ययावत तंत्रज्ञान
३. निर्यात घटकासाठी आवश्यक असलेले पुरवठा साखळी अंतर्गत सुविधा
४. राज्य /केंद्र शासन यांचे प्रकल्प अथवा सुगी पश्चात व्यवस्थापनासाठी स्थापन केलेले खाजगी – सरकारी मालकीमधील कृषी संबंधातील प्रकल्प

➤ **कर्ज पुरवठ्याचे निकष :**

- या योजनेतर्गत प्राथमिक कृषी पतसंस्था, खरेदी विक्री सहकारी संस्था, शेतकरी उत्पादक संस्था, स्वयं सहायता गट, विविध कार्यकारी संस्था, शेती उद्योजक व स्टार्टअप व सामान्य शेतकरी या योजनेतर्गत कर्ज घेऊ शकेल.
- उपरोक्त व्यक्ती / संस्था यांना कमाल रु. २ कोटीचे कर्ज उपलब्ध करून देण्यात येईल.
- कर्जावर आकारल्या जाणाऱ्या व्याजदरामध्ये या योजनेतर्गत प्रती वर्षी ३ टक्के सवलत दिली जाईल. ही सवलत जास्तीत जास्त ७ वर्षे उपलब्ध राहिल.
- रु. २ कोटीपेक्षा एखाद्या प्रकल्पाची गुंतवणूक जास्त असेल तर प्रकल्पास रु. २ कोटीच्या मर्यादित व्याजावर सवलत दिली जाईल.
- कर्जासाठी केंद्र शासनाने Credit Gurranty Fund Trust तयार केला असून या अंतर्गत रु. २ कोटी मर्यादित पत हमी दिली जाणार आहे.
- सर्व शेड्युल्ड बँक, सहकारी बँक, प्रादेशिक ग्रामीण बँक व राष्ट्रीयकृत बँक यांना पत पुरवठा करण्यासाठी निर्देशित केलेले आहे. तसेच या योजनेतर्गत करण्यात येणाऱ्या कर्ज पुरवठ्यासाठी वाजवी व्याजदर आकारण्याबाबत मार्गदर्शक सूचना देण्यात आलेल्या आहेत.

- केंद्र अथवा राज्य शासनाच्या इतर कोणत्याही योजनेवरती उपरोक्त व्यक्ती / संस्थेने लाभ घेतलेला असेल तरीही व्याजदर सवलतीचा लाभ मिळण्यास पात्र असणार आहे. फक्त पात्र होणेसाठी अर्जदार / संस्थेचे प्रकल्पामधील गुंतवणूक प्रकल्प किमतीच्या किमान १० टक्के असणे आवश्यक आहे.
- कर्ज पुरवठा करणारी वित्तीय संस्था कर्जदाराची पात्रता निश्चित करून अंतिम कर्ज वाटप करणार आहे.

➤ **योजनेची इतर वैशिष्ट्ये :**

- या योजनेतर्गत कर्ज पुरवठा उपलब्ध करून देणेसाठी ऑनलाईन डिजीटल प्लॅटफॉर्म उपलब्ध करून देण्यात आलेला आहे. या ऑनलाईन प्लॅटफॉर्मवर या योजनेतर्गत विविध वित्तीय संस्था/ बँकेमार्फत आकारले जाणारे कर्ज रकमेवरील व्याजदर, कर्जासाठी आवश्यक असणारी कागदपत्रे कर्ज मंजुरीची प्रक्रिया याची सर्व माहिती उपलब्ध असणार आहे. यामध्ये या प्लॅटफॉर्मद्वारे कर्जदार व्यक्ती/ संस्थेस या योजनेतर्गत दिली जाणारी व्याजातील सवलतीचे सुध्दा निरीक्षण केले जाणार आहे. या प्लॅटफॉर्मद्वारे प्राप्त झालेले अर्ज, त्या संबंधातील प्रकल्पाची प्रगती याचा अभ्यास करून केंद्र शासन भविष्यकाळात संबंधित तालुका/ जिल्हा/ राज्यामध्ये प्रकल्पपूरक विविध सेवा / सुविधा उपलब्ध करून देण्याचे नियोजन करणार आहे.
- या योजनेचे पुर्णविलोकन प्रति २० हजार कोटी रुपयाचे कर्ज वितरण झालेनंतर केले जाणार आहे व योजनेचे मूल्यमापन करून आवश्यक त्या सुधारणा योजनेमध्ये करणात येणार आहे. तरी या योजनेचा लाभ महाराष्ट्रातील पात्र व्यक्ती/ संस्था/ समूह गट यांनी घेतल्यास राज्यामध्ये चांगल्या पायाभूत सुविधा निर्माण होऊ शकतील. या योजनेतर्गत ऑनलाईन अर्ज करणेसाठी www.agriinfra.dac.gov.in संकेतस्थळास भेट द्यावी.

८ : कृषी उत्पादनाची मुल्यसाखळी (संकल्पना, गरज व महत्त्व)

➤ प्रस्तावना :

कृषी व्यवसायात कृषी उत्पादनाच्या वाढीबरोबरच कृषी मालाची विक्री व्यवस्था कशी असावी याकडे लक्ष दिले पाहिजे. आज कृषी उत्पादनात वरचे वर प्रती एकरी वाढ होताना दिसत आहे. पण सदर वाढ कृषी उत्पन्न वाढीमध्ये रूपांतरीत होत नाही, असा अनुभव येतो. कृषी उत्पादनातील वाढ म्हणजे प्रती एकरी/प्रती हेक्टरी उत्पादनात झालेली वाढ तर कृषी उत्पन्नातील वाढ म्हणजे कृषी मालाच्या विक्रीतून मिळालेल्या निव्वळ नफ्यातील वाढ होय. कृषी उत्पन्नातील वाढ वाढवायची झाल्यास दोन गोष्टी महत्वाच्या आहेत. एक म्हणजे कृषी उत्पादनातील खर्च कमी करणे व कृषी उत्पादनाची सर्वात फायदेशीर मुल्यसाखळीतून विक्री करणे.

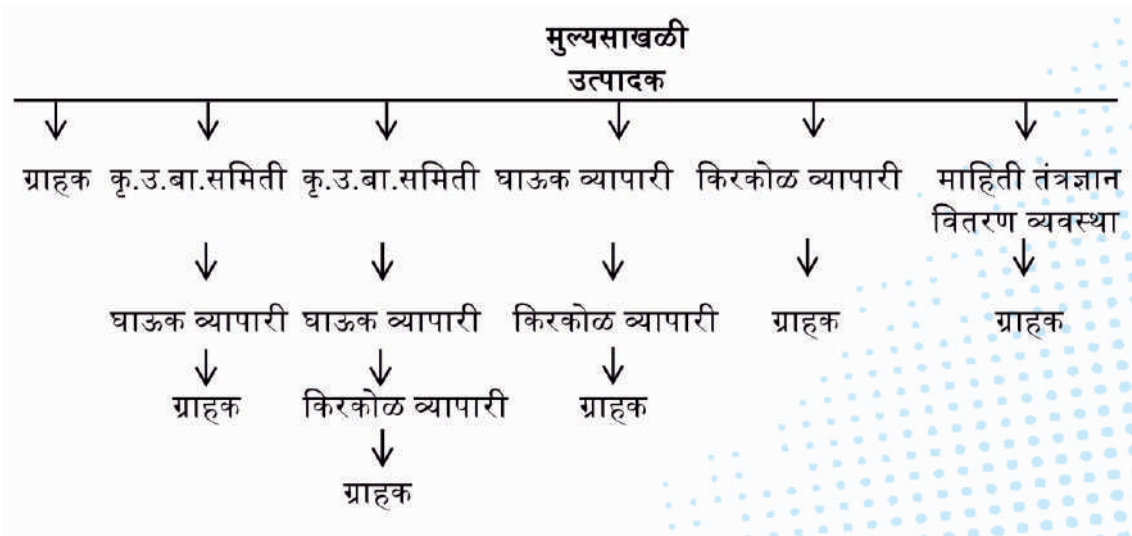
➤ मुल्यसाखळी म्हणजे काय ?

आपणास माहित आहे की, कृषी उत्पादन शेतकरी तयार करतो. तर ग्राहक त्यांचा विविध प्रकारच्या खाद्यातून वापर करतो. कृषी मुल्यसाखळी म्हणजे शेतकऱ्याने तयार केलेला शेतमाल उत्पादकापासून ग्राहकांपर्यंत वेगवेगळ्या भागधारकाच्या माध्यमातून पोहोचवला जातो. यालाच कृषी मालाची पुरवठा स्तर साखळी असे म्हणतात. कृषी बाजारपेठेतील विविध भागधारक म्हणजे छोटे व्यापारी, अडत्या, मोठे व्यापारी, घाऊक व्यापारी, प्रक्रिया उद्योजक, निर्यातदार, किरकोळ विक्रेते इ. होय.

शेतमालाचे उत्पादकापासून ग्राहकापर्यंत वहन होत असते. हे वहन वरील भागधारकांच्या मध्यस्थांमार्फत ग्राहकांपर्यंत पोहोचले जाते. या साखळीत कृषी उत्पादन एका भागधारकाकडून पुढील भागधारकाकडे जात असताना उत्पादनाच्या मुल्यात (दरात) वाढ होत जाते. ही मुल्यामधील वाढ संबंधीत भागधारक त्या उत्पादनाच्या स्वरूपात सुधारणा करत असल्याचे पहावयास मिळते. हे सर्व करण्यासाठी अनेक प्रकारच्या गोष्टी कराव्या लागतात. या पध्दतीने कृषी उत्पादनाच्या मुल्यात भागधारक ते भागधारक पुढे पुढे वाढ होत जाते, यालाच आपण मुल्यसाखळी म्हणतो.

➤ मुल्यसाखळीचे प्रकार :

आजच्या कृषी मालाच्या पुरवठा मुल्यसाखळीचे पुढील प्रमाणे चित्र पहावयास मिळते-

- ३) **पहिली मुल्यसाखळी** : यामध्ये शेतकरी आपला माल प्रत्यक्षपणे ग्राहकाला विकणे पसंत करतो. शेतकरी असंघटीत असल्याने तो या साखळीचा वापर करतो. तसेच माल हा थोड्या प्रमाणात असल्याने तो प्रत्यक्ष बाजारपेठेत आणत नाही. तो जागेवरच ग्राहकाला विकणे पसंद करतो.
 - २) **दुसरी मुल्यसाखळी** : या साखळीत प्रामुख्याने शेतकरी माल कृषी उत्पन्न बाजार समितीला विकतो. मोठ्या प्रमाणातमालाचे उत्पादन व श्रीमंत शेतकरी या साखळीचा उपयोग करतात. कृषी उत्पन्न बाजार समितीत माल घाऊक व्यापाराकडे देतात व नंतर तो ग्राहकाकडे येतो.
 - ३) **तिसरी मुल्यसाखळी** : या साखळीत शेतकरी प्रत्यक्ष माल कृषी उत्पन्न बाजार समितीला विकतो. बाजारपेठ जवळ असेल तर या साखळीचा उपयोग शेतकरी करतो. यामधून माल घाऊक व्यापारी उचलतात व थेट किरकोळ व्यापाऱ्यांना विकतात व नंतर तो ग्राहकांपर्यंत पोहोचतो.
 - ४) **चौथी मुल्यसाखळी** : या साखळीत शेतकरी माल जागेवर व्यापारांना विकतात घाऊक व्यापारी तोच माल किरकोळ व्यापाऱ्यांना विकतात नंतर माल ग्राहकांपर्यंत पोहोचतो. परंतू यामध्ये शेतकऱ्याला योग्य भाव मिळत नाही. फक्त दळणवळणाची साधने उपलब्ध नसतील व वेळेच्या बचतीसाठी या साखळीचा उपयोग केला जातो. मुख्यतः भाजीपाला हा नाशवंत स्वरूपाचा असल्याने शेतकरी जो जागेवर देणे पसंद करतात.
 - ५) **पाचवी मुल्यसाखळी** : या साखळीत प्रामुख्याने घाऊक व्यापारी व मध्यस्थांची गरज नसते. माल प्रत्यक्षपणे किरकोळ व्यापाऱ्यांना विकला जातो व त्यामार्फत तो ग्राहकांपर्यंत पोहोचतो.
 - ६) **सहावी मुल्यसाखळी** : आजमितीला या नवीन साखळीचा उपयोग शेतकरी करतांना दिसतो. प्रत्यक्ष माल हा माहिती तंत्रज्ञानाच्या मार्फत विकला जातो. या साखळीचा उपयोग मुख्यतः प्रगत शेतकरी करताना दिसून येतो. वरीलप्रमाणे विपणन साखळी शेतकरी वापरताना दिसतात.
- **शेतमाल मुल्यसाखळी करावयाच्या बाबी :**
- शेतकऱ्याने उत्पादित केलेला शेतीमाल प्रत्यक्ष शेती उत्पादनाची मागणी करणाऱ्या घटकापर्यंत पोहोचविण्यासाठी ज्या वेगवेगळ्या प्रक्रियांचा विचार केला जातो. त्या सर्व प्रक्रियांचा समावेश शेतमालाच्या मुल्यसाखळीत होतो.
- १) **शेतमालाचे एकत्रिकरण** : शेतकऱ्यांनी उत्पादित केलेल्या शेतमालाचे विक्रीयोग्य अधिव्य हे कमी असेल तर वेगवेगळ्या शेतकऱ्यांच्या विक्रीयोग्य मालाचे एकत्रिकरण गावामध्येच केले जाते. शेतकऱ्यांचे विक्रीयोग्य उत्पन्न आणि त्याचे प्रमाण अधिक असेल तर व्यापारी किंवा अडते किंवा कृषी उत्पन्न बाजार समितीमध्ये शेतमालाची खरेदी केल्यानंतर त्या शेतमालाचे एकत्रिकरण केले जाते. शेतमालाचे एकत्रिकरण ही शेती मुल्यसाखळीतील प्रक्रियेतील पहिली अवस्था समजली जाते.
 - २) **शेतमालाचे वर्गीकरण** : आधुनिक काळामध्ये गुणवत्ता व दर्जा या दोन बाबींना बाजारपेठेत महत्व दिले जाते. शेतमालाचे एकत्रिकरण केल्यानंतर त्या शेतमालाची चाळणी करून तीन किंवा त्यापेक्षा जास्त गटात वर्गीकरण केले जाते. शेतमालाचे चाळणीच्या साहाय्याने वर्गीकरण केल्यानंतर चांगल्या दर्जाच्या शेतीमालास 'अ' दर्जा त्यानंतरच्या शेतीमालास 'ब' दर्जा अतिकनिष्ठ शेतीमालास 'क' दर्जा दिला जातो. चांगल्या दर्जाच्या शेतमालास चांगली किंमत प्राप्त होते. तर कनिष्ठ प्रकारच्या शेतमालास कमी किंमत प्राप्त होते. शेती मुल्यसाखळीतील शेतमालाचे वर्गीकरण ही दुसरी क्रिया समजली जाते.
 - ३) **मालाची वाहतूक** : शेतमालाचे एकत्रीकरण वर्गीकरण झाल्यानंतर त्या शेतमालाची वाहतूक केली जाते. वाहतूक करताना परंपरागत आणि आधुनिक अशा दोन्ही प्रकारच्या साधनांचा उपयोग केला जातो. मालाची वाहतूक ही शेतीमाल मोठ्या बाजारपेठेत विक्री करण्याच्या उद्देशातून केली जाते किंवा मालाची ज्याठिकाणी साठवणूक करावयाची आहे त्या ठिकाणी केली जाते.
 - ४) **मालाची साठवणूक करणे** : सर्वप्रथम शेतमालाचे एकत्रिकरण केले जाते. एकत्रित केलेल्या शेतमालाचे प्रतवारीनुसार वर्गीकरण केले जाते. एकूण शेतमालापैकी वर्षभर उपजिविकेसाठी लागणारा शेतीमाल घरी ठेवून

विक्रीयोग्य अधिक्य वाहतूकीच्या साधनाव्दारे ज्या ठिकाणी गोदाम व्यवस्था आहे. अशा ठिकाणी आणले जाते. शेतकऱ्यांची आर्थिक निकड जास्त असेल आणि अन्य स्रोताव्दारे पैसा प्राप्त होत नसेल तर शेतकरी आहेत त्या किंमतीला बाजारपेठेत शेतमालाची विक्री करतात. शेतकरी हा सधन वर्गातील असेल किंवा जमीनदार असेल आणि शेतमालास योग्य किंमत प्राप्त होईपर्यंत प्रतिक्षा करण्याची इच्छा असेल तर मालाची वाहतूक केल्यानंतर मालाची विक्री न करता उपलब्ध असलेल्या गोदामामध्ये शेतमाल साठवून ठेवला जातो. त्याबद्दल त्यांना पावती प्राप्त होते. आर्थिक गरज भासल्यास ही पावती बँकांमध्ये गहाण ठेवून/तारण ठेवून शेतकऱ्यांची आर्थिक गरज पूर्ण होते.

५) **मालाचा विमा :** शेतकऱ्यांने शेतमालाची गोदामामध्ये साठवणूक केल्यास साठवणुकीसाठी शेतमालाचे नुकसान होऊ नये म्हणून गोदामात साठवून ठेवलेल्या मालाचे विमा कंपन्यांच्या माध्यमातून विमा उतरविला जातो. गोदामात साठवून ठेवलेल्या मालाचे नुकसान झाल्यास जेवढ्या रकमेचा विमा काढला आहे. तेवढी रक्कम शेतकऱ्यांना प्राप्त होते.

६) **शेतमालाची विक्री :** शेतकऱ्यांनी उत्पादित केलेल्या शेतमालाची विक्री म्हणजे विपणनाच्या संदर्भातील वेगवेगळ्या क्रियांमधील शेतमालाची विक्री आणि त्याचे मूल्य ही शेवटची क्रिया समजली जाते. जेव्हा बाजारपेठेत शेतमालाची किंमत अपेक्षेप्रमाणे असल्याचे आढळून येते, तेव्हा शेतकरी गोदामात साठवून ठेवलेला माल बाजारपेठेत आणून अपेक्षित किंमतीला विक्री करतो.

➤ **शेतमालाच्या मुल्यसाखळीतील व्यवस्थेचे प्रश्न :**

अ. **शेतमालाची खेड्यात करण्यात येणारी विक्री :** प्रत्येक शेतकरी आपल्या शेतात विविध पिकांचे जे उत्पादन घेतो, ते सर्वच विकण्याकरीता तो उत्सुक नसतो. शेतमालाच्या एकूण उत्पादनापैकी जी मात्रा विकण्यासाठी शेतकरी तयार होतात, त्यालाच विक्रीयोग्य अधिक्य असे म्हणतात. भारतातील सामाजिक व आर्थिक परिस्थिती लक्षात घेता प्रत्येक शेतकऱ्याचे विक्रीयोग्य अधिक्य पुढे नमूद केलेल्या प्रमुख बाबींवर अवलंबून असते.

१. शेतीमध्ये काम करणाऱ्या नोकरांना व मजुरांना त्यांच्या कामाचा मोबदला धान्याच्या रूपाने देण्याची पध्दती
२. ग्रामीण प्रदेशात व प्रचलित असलेली वस्तुविनिमय पध्दती
३. कर्जाची परतफेड वस्तूच्या रूपाने करण्याची पध्दती
४. बी-बियांणाकरीता आवश्यक धान्याची मात्रा इ.
५. निरनिराळ्या पिकांचे उत्पादन घेतले जाते. त्यापैकी किती मात्रा शेतकरी निरनिराळ्या कारणांसाठी खेड्यातच

राखून ठेवतात व किती मात्रा विकण्याकरीता ते तयार होतात, यासंबंधी अद्ययावत आकडेवारी उपलब्ध नाही. शेतकरी आपला माल घाऊक बाजारात न विकता हा माल खेड्यात किंवा जास्तीत जास्त प्राथमिक बाजारात विकण्यासाठी का प्रवृत्त होतात त्याला महत्त्वाची कारणे आहेत.

- शेतकऱ्यांचा कर्जबाजारीपणा व त्यामुळे आपला माल ज्यांच्याकडून कर्ज घेतले आहे, अशा व्यक्तींनाच विकण्याकरीता त्यांच्यावर येणारे दडपण
- शेतकऱ्यांचे आत्यंतिक दारिद्र्य व कुटुंबांचा खर्च भागविण्यासाठी शेतमाल विकून पैसे मिळविण्याची तीव्र निकड
- विक्रीयोग्य अधिक्याची अरूप (तोकडी) मात्रा
- रस्त्याच्या व वाहतूकीच्या साधनांचा अभाव
- शेतमालाच्या बाजारभावाबद्दल शेतकऱ्यांच अज्ञान
- बाजारभावात प्रतिकूल बदल घडून येण्याची शक्यता
- अनियंत्रित बाजारामधील अनिष्ट प्रथा
- शेतमालाच्या विक्रीच्या बाबतीत शेतकऱ्यांचे औदासीन्य

- ब. **अनावश्यक मध्यस्थांचे अस्तित्व** : भारताच्या कृषी विपणन व्यवस्थेत गावचा सावकार, ग्रामीण व्यापारी, फिरता व्यापारी, दलाल, कच्च्या व पक्क्या अडत्या, घाऊक-किरकोळ व्यापारी असे अनेक मध्यस्थ आढळून येतात.
- क. **साठवणुकीच्या सोयीचा अभाव** : साठवण्याच्या सोयीचा अभाव हे भारतीय शेतकऱ्यांना आपला माल खेड्यातच कमी किंमतीवर विकण्यासाठी बाधा करणारे एक महत्वाचे कारण आहे. सामान्य शेतकऱ्याजवळ शेतमाल साठवण करण्यासाठी कोणतीही समाधानकारक व्यवस्था नसल्यामुळे, शेतामधून माल घरी येण्यापूर्वीच किंवा शेतमाल घरी आल्यानंतर, ताबडतोब तो इतरांना विकल्याशिवाय त्यांना पर्याय नसतो.
- ड. **वाहतूकीच्या साधनांचा अभाव** : देशात वाहतूकीच्या सोयीस्कर, कार्यक्षम व स्वस्त साधनांची उपलब्धता नसल्यामुळे शेतमालाच्या विपणन समस्येचे स्वरूप उग्र होते. वाहतूकीच्या साधनांचा अभाव असल्यामुळे प्रचलित कृषी विपणन व्यवस्था निष्कारण गुंतागुंतीची झाली असून, या व्यवस्थेमध्ये अनेक अनावश्यक व अकार्यक्षम मध्यस्थांनी याचा फायदा करून घेतला आहे.
- इ. **प्रमाणीकरण आणि श्रेणीकरणाच्या सोयींचा अभाव** : प्रमाणीकरण आणि श्रेणीकरणाच्या सोयींचा अभाव हा प्रचलित कृषी विपणन प्रणालीमध्ये असणारा एक महत्वाचा दोष आहे. शेतकऱ्यांनी उत्पादित केलेला माल एकाच प्रकारचा राहू शकत नाही. एकाच बगीच्यात एकाच प्रकारच्या जमिनीत, एकाच शेतकऱ्याने उत्पादित केलेला शेतीमाल निरनिराळ्या आकाराचा, रंगाचा व वेगवेगळ्या चवीचा असू शकतो. शेतकऱ्यांना त्यांच्या मालाची योग्य किंमत प्राप्त होण्याकरीता त्यांनी उत्पादित मालाचे विशिष्ट प्रमाणानुसार श्रेणीकरण करणे आवश्यक असते. शेतकरी उत्पादित करित असलेल्या अनेक वस्तूंच्या बाबतीत निश्चित व सर्वमान्य अशी प्रमाणेसुद्धा ठरलेली नाहीत. ज्या वस्तूंची प्रमाणे निश्चित झालेली आहेत. अशा वस्तूंचे विक्रीपूर्वी श्रेणीकरण करण्याची सोय सर्वत्र उपलब्ध नसल्यामुळे शेतकऱ्यांना त्याचाही फायदा मिळत नाही.
- फ. **विपणन समाचाराचा अभाव** : भारतीय शेतकरी आपला माल बाजारपेठेमध्ये न विकता तो खेड्यातच विकण्यासाठी तयार होतात. त्याला त्यांचे अज्ञानसुद्धा कारणीभूत आहे. शेतकरी ज्या वस्तूचे उत्पादन करतात, त्या वस्तूच्या किंमती बाजारामध्ये कोणत्या आहेत. याबद्दल त्यांना कधीच निश्चित माहिती मिळत नाही. बाजारपेठेमधील विशिष्ट वस्तूची मागणी व पुरवठ्याबद्दल तसेच शेतमालाच्या किंमतीबद्दल शेतकऱ्यांना मिळणारी माहिती अपुरी आणि संदिग्ध स्वरूपाची असते.
- ग. **बाजारपेठेमध्ये प्रचलित असणारी अनुचित पध्दती** : शेतमालाच्या मुल्यसाखळी प्रणालीमध्ये अनावश्यक व अकार्यक्षम मध्यस्थांचे अस्तित्व आहे. ह्या मध्यस्थांनी स्वतःचा स्वार्थ साधण्याकरीता अनेक अनुचित पध्दतीचा सातत्याने अवलंब केल्यामुळे, उपभोक्त्यांनी दिलेल्या किंमतीचा योग्य वाटा शेतकऱ्यांना प्राप्त होऊ शकत नाही. शेतकऱ्यांनी बाजारपेठेमध्ये विक्रीसाठी आणलेला माल मोजतांना त्यांना नेहमीच फसवले जाते. त्यांनी विक्रीसाठी आणलेल्या मालामधील काही भाग नमुना म्हणून घेतला जातो. शेतकऱ्यांचे प्रतिनिधीत्व करणारे दलाल प्रत्यक्षात शेतकऱ्यांच शोषण करतात.
- ह. **संघटनेचा अभाव** : शेतमालाच्या बाजारपेठांमध्ये गरीब, दुर्बल व असाहाय्य शेतकऱ्यांचे विविध प्रकारे शोषण करण्यात येते. बहुसंख्य भारतीय शेतकरी दरिद्र, कर्जबाजारी, निरक्षर व अज्ञानी असल्यामुळे त्यांचे शोषण करण्याची पुरेशी संधी ग्राहकांना व मध्यस्थांना नेहमीच मिळते. कृषी विपणन व्यवस्थेमध्ये एका बाजूला आपल्या मालाची लवकरात लवकर विक्री करण्यासाठी उत्सुक असलेले शेतकरी असतात, तर दुसऱ्या बाजूला सर्व निर्णय स्वतःच्या मर्जीनुसार करवून घेण्याचे सामर्थ्य असणारे खरेदीदार असतात. दुसऱ्या सर्व वस्तूंची खरेदी करणाऱ्या ग्राहकांची संख्या मर्यादित असल्यामुळे त्यांच्या सामर्थ्यापुढे शेतकरी टिकाव धरू शकत नाही. शेतीमध्ये उत्पादित होणाऱ्या विविध वस्तूंचा ज्या ज्या उद्योगात कच्चा माल म्हणून उपयोग केला जातो. अशा प्रत्येक उद्योगात कारखानदारांचे एक प्रबळ संघटन पहायला मिळते. देशातील शेतकऱ्यांची संख्या प्रचंड असूनही ते असंघटीत असल्यामुळे, बाजारपेठेमधील किंमतीवर प्रभाव टाकण्याचे किंवा पुरवठ्याच्या बाजूचे नियंत्रण करण्याचे सामर्थ्य त्यांच्या अंगी येऊ शकत नाही.

➤ **मुल्यसाखळीचे पृथःकरण म्हणजे काय ?**

कृषी उत्पादनाच्या मुल्यवाढीचा अभ्यास करून त्यामधील कोणत्या टप्प्यात व कशामुळे मुल्यवृद्धी होते याचे पृथःकरण करणे म्हणजे मुल्यसाखळीचे पृथःकरण होय. शेतकरी उत्पादक कंपन्या जेव्हा आपल्या सदस्यांचा शेतमाल एकत्रित करून पुढे मुल्यसाखळीतील वेगवेगळ्या भागधारकांना विकत असतो, तेव्हा शेतकरी उत्पादक कंपन्यांनी शेतमालाच्या मुल्यसाखळीचे पृथःकरण करणे आवश्यक आहे. या पृथःकरणामुळे उत्पादक कंपनीला खालील काही गोष्टींचा उलगडा होऊ शकतो.

- मुल्यसाखळीतील प्रमुख अडचणी काय आहेत ?
- मुल्यसाखळीतील कोणता भागधारक शेतमालामध्ये कशा पध्दतीने सुधारणा घडवून आणतो.
- मुल्यसाखळीतील कोणत्या अडचणीकडे प्राधान्याने काळजी घेण्याची गरज आहे.
- ही काळजी कोणी व कोणत्या टप्प्यात घेणे गरजेचे आहे.

➤ **मुल्यसाखळीचे फायदे काय ?**

मुल्यसाखळीचा अभ्यास केल्याने व त्यातील प्रमुख अडचणी समजून घेतल्याने तसेच त्यावर उपाययोजना करून शेतमाल विकल्यास निश्चीतच उत्पादकास भरीव फायदा होतो, असा अनुभव वेळोवेळी येतो. मुल्यसाखळीचा अभ्यास आणि अनुषंगीक उपाययोजना हा कृषी उत्पादन विक्रीतील महत्वाचा भाग आहे. हे केल्यासच कृषी उत्पादनाला वाजवी भाव मिळून शेतकऱ्याचे उत्पन्न वाढू शकते. मुल्यसाखळीच्या पृथःकरणामुळे शेतकऱ्यास किंवा उत्पादक कंपनीस त्यांचा शेतमाल विकताना रणनीती आखण्यासाठी मुल्यसाखळी पृथःकरणाचा फायदा होतो ते फायदे खालीलप्रमाणे.

फायदे :

- शेतकऱ्याने/उत्पादक कंपनीने कोणत्या बाजारपेठेवर लक्ष केंद्रीत करावे.
- मुल्यसाखळीतील कोणत्या मर्यादांवर उपाययोजना करणे आवश्यक आहे.
- या उपाययोजनांसाठी कोणाबरोबर भागिदारी करणे योग्य होईल.
- कृषी उत्पादनातील अपेक्षित सुधारणा कशी करणे आवश्यक आहे.
- बाजारपेठेतील विक्री व्यवस्थेसंबंधीतील कोणत्या व्यवस्थांचा उपयोग करावा.
- वरील बाबींचा विचार करून शेतमालाची विक्रीव्यवस्था निश्चीत केल्यास कृषी व्यवसायातील उत्पादनाबरोबरच भरीव उत्पन्नवाढ साध्य करणे शक्य होईल.

९ : पुरवठा साखळी व्यवस्थापन व आधुनिक वखारसाठा

➤ पुरवठा साखळी व्यवस्थापन (Supply Chain Management):

व्यापार हा देशांतर्गत तसेच जागतिक स्तरावर चालतो. जगातल्या कंपनी आंतरराष्ट्रीय स्तरावर व्यापार करण्यास उत्सुक आहेत. जागतिक व्यापार करण्यासाठी व्यापारी जेथे स्वस्त कच्चा माल व स्वस्त कामगारवर्ग असतो अशा ठिकाणी स्वस्त चांगले व मोठ्या प्रमाणावर उत्पादन होईल अशा ठिकाणी वस्तू बनविण्याची ऑर्डर दिली जाते तसेच तयार झालेल्या वस्तू निरनिराळ्या गोदामात ठेऊन तो निर्यात केला जातो. अशा प्रकारे मालाच्या मागणीप्रमाणे कच्चा मालाचा उपयोग करून तयार झालेला माल सातत्याने हवा त्यावेळी हवा त्या ठिकाणी मागणीप्रमाणे ताबडतोब पुरवठा करणे यालाच पुरवठा साखळी (Supply Chain) असे म्हणतात.

➤ पुरवठा साखळीचे महत्व :

प्रत्येक कंपनीला वेळेवर कच्चा माल मिळणे व तयार माल वेळेवर पोहचवणे हे सक्षम पुरवठा साखळीवर अवलंबून असते. त्यामुळे पुरवठा साखळीला अनन्यसाधारण महत्व आले आहे. एखादी वस्तू बाजारात आणण्यासाठी त्याची जाहिरात केली जाते. परंतु ती वस्तू वेळेवर उपलब्ध करून देणे गरजेचे असते. ती वस्तू वेळेवर उपलब्ध करून दिली नाही तर गिन्हाइकांचा खरेदीदारांचा विश्वास गमावण्याची पाळी येते. त्यासाठी पुरवठा साखळीचा योग्य वापर करणे गरजेचे असते. ग्राहकांना पुरवठा मागणीप्रमाणे करण्यासाठी तयार साठा वेगवेगळ्या ठिकाणी मोक्याच्या जागेवर ठेवण्यात येतो. त्याची व्यवस्थित यादी करून तो साठा वेळेवर वितरकांपर्यंत पोहोचणे गरजेचे असते. त्यासाठी वाहतूकदार नेमून तो साठा वेळेत पोहोचवणे हा पुरवठा साखळीचा एक महत्वाचा भाग असतो.

➤ माहिती व तंत्रज्ञानाचे महत्व :

जागतिक पातळीवर व्यापार करण्यासाठी कच्चा माल खरेदी करणे, नवीन माल तयार करणे, तयार मालाची पॅकिंग वाहतूक करणे, गोदामात साठवणे व त्याची व्यवस्थित यादी ठेवणे हे कामे करणे सोपे होण्यासाठी माहिती व तंत्रज्ञानाला खूप महत्व आहे. माहिती तंत्रज्ञानाच्या उपयोग करण्यासाठी सॅप, ओरॅकल वगैरे प्रणालींचा उपयोग करून जागतिक स्तरावर स्वस्त कच्चा माल घेणे, कमी खर्च होणाऱ्या कामगारांचा उपयोग करणे, तयार व चांगल्या प्रतीचा माल उपलब्ध करून देणे, तो तयार साठा वितरण्यासाठी योग्य ठिकाणी ठेवणे व तो साठा वाहतूक करून पोहोचवणे हे माहिती व तंत्रज्ञानाच्या मदतीने एका ठिकाणी बसून व्यवस्थित सांभाळता येते. तसेच, आता ऑनलाईन खरेदीही मोठ्या प्रमाणात होते. ही ऑनलाईन खरेदी करण्यासाठी कंपन्यांना माहिती तंत्रज्ञानाचा भरपूर उपयोग करावा लागतो. ती माहिती संकेतस्थळावर नोंद करून, आवश्यक त्या सामानाची यादी तयार करणे व ते सामान जवळ असलेल्या गोदामात उपलब्ध करून देण्याचे काम आहे.

➤ वाहतूक व्यवस्था (लॉजिस्टिक्स) :

लॉजिस्टिक्स हा पुरवठा साखळी व्यवस्थापनाचा महत्वाचा भाग आहे. याच्यात कच्चा खरेदी केलेला साठा व्यवस्थित घेऊन जेथे तो तयार करायचा तेथे वेळेवर पोहचवणे. नंतर तयार साठा व्यवस्थित गोदामात ठेऊन त्याचे वाटप वितरकांना करणे याचा अंतर्भाव असतो.

➤ आधुनिक पद्धतीने वखारसाठा सांभाळणे :

सध्याच्या आधुनिक युगात नवनव्या तंत्रज्ञानाचा वापर करून गोदामातील वखारसाठ्याची आवक व जावक सुलभ होईल याकडे जास्त लक्ष केंद्रित केले गेले आहे ज्यायोगे आताच्या तंत्रज्ञानाच्या युगात टिकाव धरता येईल व त्यामुळे उत्पन्नात भर पडेल. साठा व्यवस्थापकाला कमीतकमी वेळात साठा उतरवता येईल व त्याची जावकसुध्दा लवकर होईल याची गरज आहे जी खाली नमुद केलेल्या उपायांनी लवकरात लवकर होईल.

➤ **मशिन ते मशिन तंत्रज्ञान :**

गेल्या काही वर्षांत मशिन ते मशिन तंत्रज्ञानाचा वापर करून साठ्याची आवक व जावक देण्याकरिता केला जात आहे. त्यामुळे गोदामातील साठ्याची उलाढाल अत्यंत सोपी झाली आहे. या तंत्रज्ञानाचा वापर केल्यामुळे गोदामातील उलाढाल मोठ्या प्रमाणात वाढली असून त्यामुळे उत्पन्नात भर पडली आहे.

➤ **मागणीप्रमाणे पुरवठा करणारे तंत्रज्ञान (Order Fulfillment Optimistaion Technology) :**

नव्या युगाप्रमाणे मागणीप्रमाणे पुरवठा करणाऱ्या तंत्रज्ञानाने जास्तीतजास्त उलाढाल अचुक पध्दतीने करता येते यामध्ये दोन प्रकाराचे तंत्रज्ञान आहे. पिक बायलाईट आणि पिक टु लाईट या दोन पध्दतीत हाताने कामकाज करण्यापेक्षा आपोआप होणाऱ्या तंत्रज्ञानाचा वापर होतो त्यामुळे कामकाज सुलभ होऊन ते फायदेशीर ठरते.

➤ **पिक टु लाइट पध्दत :**

या पध्दतीत लाईटचा वापर करून ठेवलेले सामान ताबडतोब हुडकता येते त्यामुळे कामकाज करणाऱ्या किती नग पाहिजेत व कुठे पाठवावयाचे आहेत ते ताबडतोब कळते. या पध्दतीत नियोजन चांगल्या पध्दतीने करता येते व कमीतकमी चुका होऊन वेगवेगळ्या साठ्याचे आवागमन व निर्गमन करता येते.

➤ **पुट टु लाइट पध्दत :**

या पध्दतीत मागणीप्रमाणे साठा कुठे कुठे आहे ते ताबडतोब कळते. या पध्दतीचा मोठ्या प्रमाणावर वेगवेगळा साठा असेल तर फार उपयोग होतो. ही पध्दत जेथे कापडे, खेळण्याचे साहित्य, अन्नपदार्थांची पॅकेटस, किराणा माल अशा किरकोळ सामानाची देवाणघेवाण करण्यास फार उपयोग होतो. या आधुनिक पध्दतीत अचुक काम करता येते.

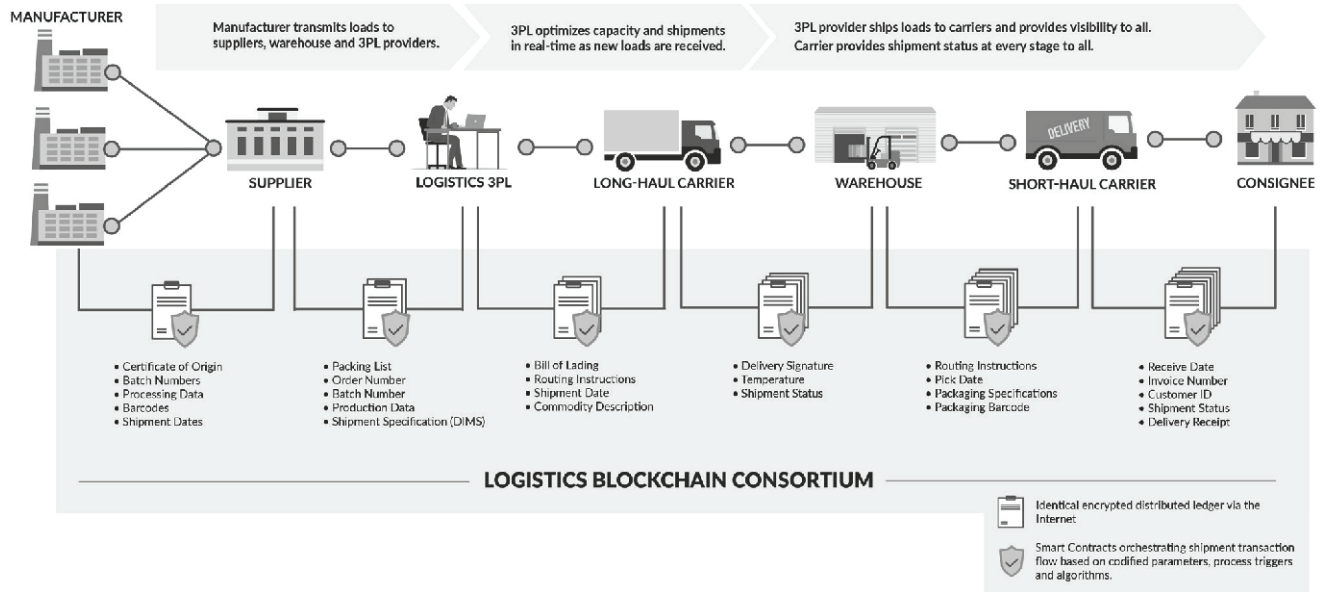
➤ **रोबोचा वापर करणारे तंत्रज्ञान :**

आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून रोबो तयार करण्यात आले आहेत. रोबोचा वापर करून गोदामातील सामानाची आवक घेणे व जावक देणे अतिशय सुलभ होते. कुठलेही सामान ठेवलेले असेल ते अचुकपणे ओळखून त्याची आवक व जावक देणे रोबोला सहज शक्य होते. रोबो खरेदी करताना जास्त खर्च होतो परंतु नंतर अंत्यत अल्प कामगारांचा उपयोग करावा लागतो ज्यायोगे पैसे वाचतात. रोबोचा वापर करून पॅकिंग करणे व मोठ्या प्रमाणावर सामानाची उलाढाल करून घेता येते.

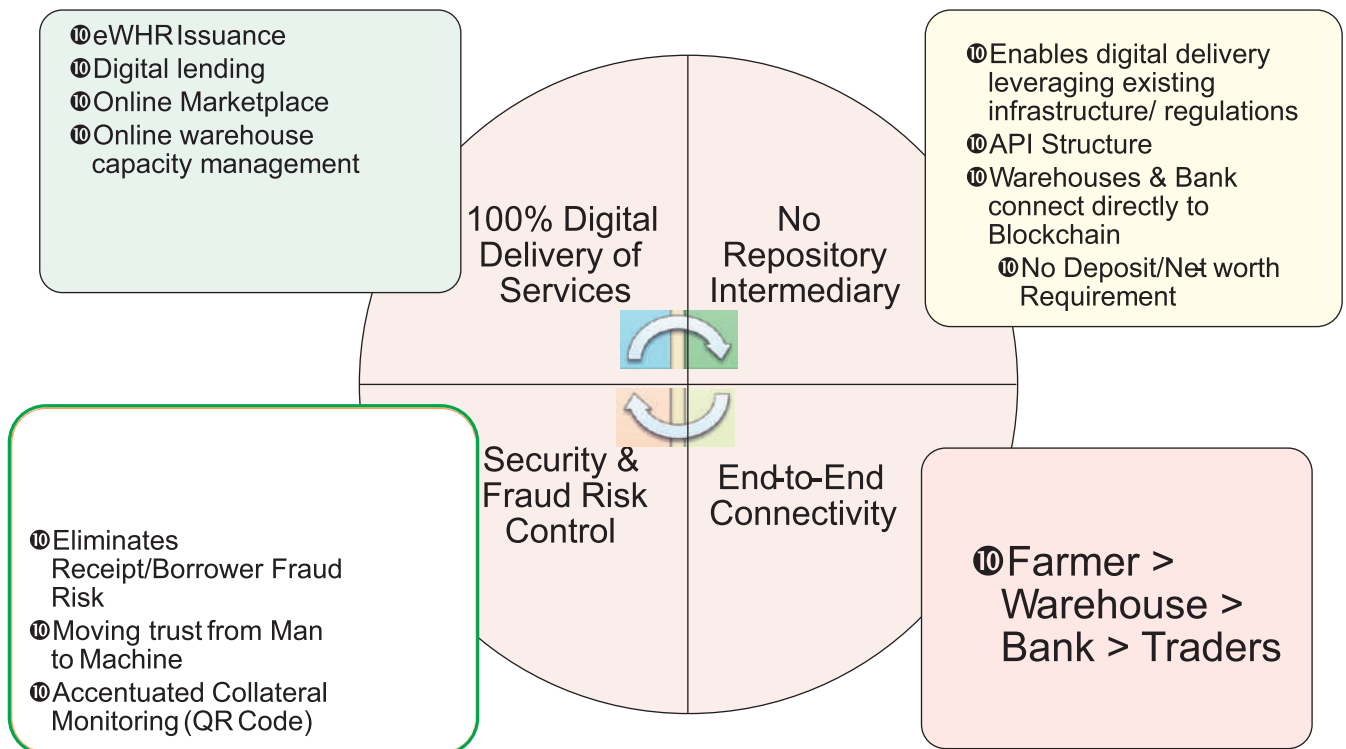
➤ **आवाजाचा वापर करणारे तंत्रज्ञान :**

या तंत्रज्ञानात हाताचा वापर न करता आवाजाचा वापर करून गोदामातील सामानाची हालचाल करता येते. आवाजाचा वापर करून हवे ते सामानाची आवक व जावक अतिशय सुलभ करता येते. याचा वापर केल्यास जास्तीत जास्त उलाढाल अचुक करता येते.

> आधुनिक डिजीटल पद्धत (Block Chain)

The Value Augmenter

परिशिष्टे

क्र.	विषय	पान क्रं.
१.	मालाचा संग्रह करण्यासाठी करावयाचा अर्ज (फॉर्म नं. ६)	४५
२.	वखार पावती देण्यापुर्वी भरावयाचा फॉर्म (फॉर्म नं. ६/२६)	४६
३.	माल परत करण्याबद्दल विनंती (फॉर्म नं. ७)	४७
४.	साठ अधीक्षकाने माल करण्यापूर्वी भरावयाचा फॉर्म (फॉर्म नं. ७/२७)	४८
५.	वखारपावती नमुना	४९

महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ

५८३/ब, मार्केट यार्ड, गुलटेकडी, पुणे-४११० ३७.

वखार पावती देण्यापूर्वी भरावयाचा फार्म

वखार केंद्र _____

१. अर्जदाराचे नांव _____

२. अर्जाचा अ.क्र.व दिनांक _____

३. वखारीत माल कोणी आणला त्या व्यक्तीचे नाव _____

दिनांक व वेळ

ट्रक/बैलगाडी क्रमांक

ट्रक/बैलगाडी वाहकाचे नांव

ठेवीदाराची सही / एजंटची सही

४. वजन करणाऱ्या व्यक्तीचे नाव

दाखला देण्यात येतो की,

मी _____ च्या पोत्याचे वजन

केले असून सरासरी पोत्याचे वजन _____ किलो

आहे. एकूण _____ पोत्याचे वजन _____ किलो आहे.

वजन करणाऱ्याची सही

५. गोदाम क्र. _____ मध्ये थप्पी लावणाऱ्या

हमाल / हमालांची नांवे

दिनांक

हमालाची सही

६. _____ पोत्यांचे _____ कि. _____ कि.

वजन केले व त्यांची थप्पी कोणासमोर लावली

त्या व्यक्तीचे नाव

सा.अ./भां.पा./च.श्रे.सेवकाची स्वाक्षरी

७. मी परिणाम, दर्जा, वजन व थप्पी ह्यांची स्वतः

पाहणी केली असून ती समाधानकारक आहे.

तसेच वरील तपशील हा बरोबर आहे म्हणून

मी _____ पोत्यांची

वजनाची वखार पावती क्र. _____

दि _____

पासनची देत आहे

साठा अधिकाऱ्याची सही

मालाचा संग्रह करण्यासाठी करावयाचा अर्ज

वखार केंद्र

प्रति,
महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ, पुणे
महाशय श्री.

कृपया खाली नमुद केलेल्या मालाचा स्वीकार करावा

मालाचे वर्णन	दर्जाप्रमाणे प्रत	काही विशेष निशाणी असल्यास त्यासह एकुण खोकी, पोती, नग संख्या	मोजमाप/ वजन	बाजारभाव माल ठेवलेल्या दिवशीचे रु. पैसे	मालाची एहु किंमत रु. पैसे	शेरा

मी असे लिहून देतो की वर उल्लेखिलेला माल माझ्या स्वतःच्या श्री./मेसर्स _____
गांव _____ तालुका _____ जिल्हा _____ यांच्या मालकीचा आहे आणि
त्यावर दुसऱ्या कोणत्याही व्यक्तीचा हक्क नाही आणि त्यावर श्री. _____ यांचा हक्क
गहाण अगर बोजा आहे. गहाण, बोजा इतर हक्काबद्दलचा तपशील _____

ठेवीदाराचे / त्याच्या एजंटचे संपूर्ण नांव आणि पत्ता _____

मी असे लिहून देतो की, वर उल्लेखिलेल्या माल, मालकांच्या परवानगीने माझ्या ताब्यात आहे व मी त्या मालाचा मर्कन्टाईल एजंट आहे. आपल्या दसरी ठेवण्यासाठी माझ्या/आमच्या सह्यांचे नमुने पाठविले आहेत.

मी मुंबई वेअर हाऊसेस अॅक्ट १९५९ आणि मुंबई वेअर हाऊसेस कलम १९६० च्या तरतुदी समजून घेतल्या आहेत.

आपला विश्वासु,

स्थळ:

दिनांक:

ठेवीदार / एजंट

मालाची प्रत, दर्जा संख्या आणि/किंवा मोजमाप आणि / किंवा वजन व किंमत यासंबंधीची वेगळी पावती म्हणजे वखार पावती
क्रमांक दिनांक ची दिली आहे

दिनांक:

स्थळ:

वेअरहाऊसमनची सही
महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ पुणे करिता

महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ

५८३/ब, मार्केट यार्ड, गुलटेकडी, पुणे-४११० ३७.

साठा अधीक्षकाने माल करण्यापूर्वी भरावयाचा फार्म

वखार केंद्र _____

१. अर्जदाराचे नांव _____
२. वखार पावती क्र. व दिनांक _____
३. माल ताब्यात घेणाऱ्याचे नाव _____
गोदाम क्रमांक _____
दिनांक व वेळ _____
पोती _____ वजन _____
४. माल देण्याबाबतचे प्रधिकार पत्र _____
ठेवीदाराची / एजंटची सही

वखार पावती ऋणमुक्त केल्याचे अनुमोदन देऊन माल देण्याबाबतचे बँकेचे आदेश

५. ट्रक / गाडीमध्ये माल कोणी आणला त्या हमालांची नावे

हमालाची सही

६. वजन करून माल ठेवीदारास परत करणाऱ्या व्यक्तीचे नाव
(जर वजन करून दिला असल्यास)

दाखला देण्यात येतो कि,

७. मी _____ पोत्यांचे वजन करून ती
वरील व्यक्तीच्या ताब्यात दिली आहेत.

वजन करणाऱ्याची सही

८. _____ पोत्यांची डिलिव्हरी कोणासमोर
दिली त्या व्यक्तीचे नाव _____

वजन करणाऱ्याची सही

९. वखार पावती परत घेऊन वरीलप्रमाणे
_____ पोती ताब्यात दिली

साठा अधिकारान्याची सही

अर्ज नं. ७
(नियम - ११ पहा)

माल परत करण्याबद्दल विनंती

प्रति,
महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ, पुणे
महाशय श्री.

वखार केंद्र

कृपया खाली नमुद केलेला माल स्वतःला / माझे प्रतिनिधी श्री.
यांसी द्यावा. त्यांची नमुन्याची सही या अर्जाखाली दिलेली आहे ती माझ्यासमोर केलेली असून बरोबर आहे.

हा माल आपल्याकडे वखार पावती नं. _____ दि. _____ प्रमाणे ठेवला होता. वर दर्शविलेली
तुम्ही दिलेली वखार - पावती सोबत जोडलेली आहे.

जो माल परत द्यावयाचा आहे त्याचा तपशील

मालाचा तपशील	खोली / पोती नग संख्या (अक्षरी आणि संख्यामागे)	माप किंवा वजन अक्षरी आणि संख्यामध्ये	विशेष निशाणी (असल्यास)	शेरा

वर नमूद केलेला माल _____ स्थितीमध्ये मिळाला.

स्थळ:

आपला विश्वासू,

दिनांक :

ठेवीदार अगर अधिकृत प्रतिनिधी

ज्या एजंटस माल सोडवून घेयाकरिता अधिकृत
केलेले आहे त्याची सही

Delivered

वरील सही अधिकृत एजंटाने माझ्या समक्ष केली आहे.

वेअरहाऊसमनची सही

ठेवीदाराची सही

at _____

SPECIMAN

M.S.M. Pune - 4/1000/P/10 (50 x 2 x 1)/11/05

MAHARASHTRA STATE WAREHOUSING CORPO

Farm No. 4) (अ. 4)

महाराष्ट्र राज्य बखार महामंडळ, पुणे ३७.

WAREHOUSE RECEIPT बखार पावती

(Issued subject to the Provision of the Bombay Warehouses Act, 1959 and the Bombay Warehouses Rules, 1960.)

(नाम व पत्ता असलेल्या बखार व त्या बखारास वित्त देणाऱ्या व्यक्ती) Recept / Constructed Godown No. IV

MSWC Guitekadi, Pune

Negotiable/non-negotiable

Location of Warehouse

Serial No. of Warehouse Receipt

गुटेकडी

Date of issue of Receipt 6/8/2007

बखार क्रमांक

MSW NO. 013800

बखार किती दिवस

Valid up to 30/9/2007

Warehouse License No. 262

बखार प्राप्त करणारा बखार

Received from Kalidas Ulmisi Ram & Co.

(Name and Address of the depositor) goods of following description: Being goods deposited by him on behalf, and as a Mercantile agent, of Shri. Resident of Market yard, Pune. Haveli District Pune

बखार करणारा

वसाहती

हवेली जिल्हा पुणे

बखार देणाऱ्या बखार करणारा

बखार

बखार देणाऱ्या बखार करणारा

Description of goods	Class standard Quality or grade	Condition goods/average	Number of packages	Net Quantity in Qnts/Kgms by weight or measure		Identification marks of depositor on packages	Market rate at the time of deposit	Valuation	Rate of Storage charges
				Qnts	Kg				
Mestaki (Mestaki)	II	Average	135	66	15	—	Rs. 3200 per cwt	Rs. 4200 Per bag Per month	
(One hundred and thirty five)			(Average wt. 49 kg each)						
							Rs. 21680/-		

Name and License Number of Weigher / बखार करणारा

Weigher, Shree / बखार करणारा

License No. / बखार करणारा

Date / बखार करणारा

Sampler, Shri / बखार करणारा

License No. / बखार करणारा

Date / बखार करणारा

Grader / बखार करणारा

License No. / बखार करणारा

Date / बखार करणारा

Insured against loss or damage by fire/burglary

As per H.O. No. 522 Dt. 3/12/06.

(Name of the Insurance Company)

Govt. Insurance Fund (Maha. State)

for Rs. Two lakh eleven thousand six hundred

— eighty only.

The goods are accepted for storage from

6/8/2007

6/8/2007

5/11/2007

211680/-

Date / बखार करणारा

Signature of the Warehouseman or his agent

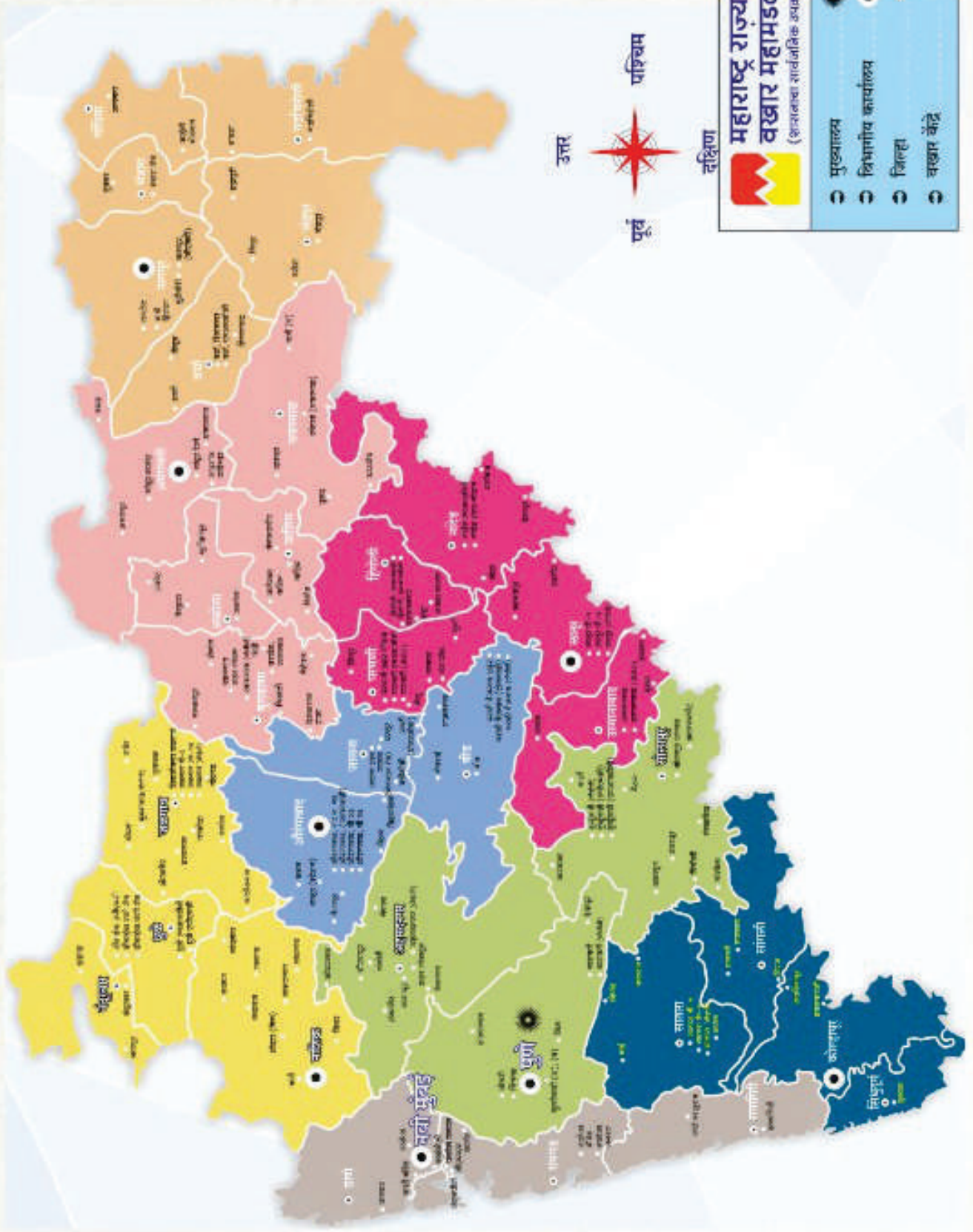
(Space for endorsement of parties creating liens, mortgages or other encumbrances on the goods) (on back side)

The goods mentioned below are hereby released from this receipt for delivery from Warehouse. Any unreleased balance of the goods is subject to a lien for unpaid charges and advances on the released portion.

(नाम व पत्ता असलेल्या बखार व त्या बखारास वित्त देणाऱ्या व्यक्ती) Recept / Constructed Godown No. IV

Date	CR No.	Amount of Wt/charges		Quantity released			Signature	Quantity due on receipt		
		Tu	P.	Bags	Qts	Kg		Bags	Qts	Kg

महाराष्ट्र राज्य बखार महामंडळाची राज्यातील गोदामे

www.mswarehousing.com

महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ

(शासनाचा सार्वजनिक उपक्रम)

५८३/ब, मार्केटयार्ड, गुलटेकडी, पुणे - ४११ ०३७ फोन: ०२०-२४२०६८०० / २४२६२९५१ | ईमेल: smart.nodal@mswc.in